Sayı: 75 MAYIS 1939 Cilt: XIII

ÜLKÜ
HALKEVLERİ DERGİSİ

Direktör: M. FUAD KÖPRÜLÜ

23 NİSAN

M. FUAD KÖPRÜLÜ

23 Nisan, Türk inkılâbı tarihinin unutulmaz büyük günlerinden biridir. Elinden silâhları alınmış, yurdu istilâ edilmiş, yalnız düşmanlarının değil kendi hükûmetinin de ihânetine uğramış bir millet, kendi mukadderatını doğrudan doğruya kendi eline almaktan başka bir kurtuluş yolu olmadığına karar verdi; ve bu kararın neticesi olarak *23 Nisan 1920* de Ankara'da Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Toplandı. Türk demokrasisi tarhinde bugün bir dönüm günü, bir zafer günüdür. Şimdi her yıl bu *23 Nisan* gününü kutlarken, millî hâkimiyetin, bir millet için tek kurtuluş ve yükseliş çaresi olduğunu, ondokuz senedenberi gördüğümüz sayısız muvaffakıyetlerle daha iyi anlayoruz. Ve her yıl geçtikçe, bu hakikati çocuklarımıza yeni yeni delillerle daha açık, daha kuvvetli olarak anlatabileceğimize şüphe yoktur.

Millî hâkimiyet bayramımızı bir çocuk bayramı olarak tes'it etmemizde millî terbiye bakımından büyük ve derin bir mâna vardır : Biz, Türk çocuğuna, daha şu'urunun ilk inkişaf yıllarından başlayarak bir demokrasi terbiyesi vermek, onu, gelecekteki büyük vazifeleri için şimdiden hazırlamak istiyoruz. Bunun için yalnız beden terbiyesi ve kafa terbiyesi değil, ruh terbiyesi de ilk plânda düşündüğümüz bir meseledir. Yarın memleketin mukadderatını eline alacak olan Türk çocuğu, bugün Türk demokrasisinin temiz ve asîl havasını teneffüs ederek bu ruh ile yetişmekte ve böylece yarın kendisini bekleyen büyük vazife ve mesuliyeti gün geçtikçe daha iyi duymakta ve anlamaktadır. Türk halkçılığı,

yarınki Türk nesli için sadece zihnî bir mefhum değil, ruhî bir hakikat olacaktır.

Millî hâkimiyet bayramımızı haklı bir gurur ile kutladığımız şu günlerde, bütün dünya ve bilhassa Avrupa milletleri, ağır bir imtihan geçiriyor. Sinirleri sağlam olmayan, türlü ideolojiler peşinde ruhî birliklerini kaybetmiş milletlerin bu imtihanda gösterdikleri telâş ve şaşkınlık, cidden ibret verici bir manzara arzetmektedir. Türk demokrasisinin, dünyanın bu en buhranlı devrinde gösterdiği vakar, sükûnet ve metanet, içtimaî ve siyasî bünyemizin ne sağlam esaslara dayanmış olduğunu bütün cihana bir defa daha isbat etmiş oluyor. Türk milleti, uzun asırlardanberi talihin tatlı acı binbir cilvesini görmüş, itidâlini ve ruhî mukavemet kuvvetini daima muhafaza etmiş, istiklâlini en büyük fedakârlıklara mukabil olsa bile bir an kaybetmemiş, kendi yurdunda daima hâkim ve efendi olarak yaşamıştır. Bugün, tarihî inkişafının, siyasî ve içtimaî tekâmülünün tabiî bir neticesi olarak yarattığı millî ideolojisine bağlı, ve Millî Şef'inin etrafında şu'ur ve îmanla birleşmiş olan Türk milleti, istikbâline, sarsılmaz bir emniyetle bakarken, bu mes'ut vaziyeti hazırlayan büyük günlerden birini, *23 Nisan*'ı da gurur ve şükranla hatırlamaktadır.

MİLLÎ ŞEFTEN HALKEVLERİNE DİREKTİFLER

Yurtta Halkevleri'nin sayısı 367 yi bulmuştur. Geçen yıl bu miktar 209 iken kayıtlı âzanın yekûnu da 136.635 idi. Ancak Halkevleri'ne geçen yıl yalnız okumak için 1.909.910, konser, temsil, konferans, sineam, sergi gibi toplantılarda bulunmak için de 7.942.160 kişi geldiğine göre, Halkevleri kendi kadrosunun on katını aşan bir vatandaş kütlesiyle temas halinde demektir. Yeniden açılan 158 Halkevi gerek kadroyu ve gerek temas muhitini şüphesiz yarıdan çok fazla bir nisbette arttırmış olacaktır.

Halkevleri'nde geçen yıl 2727 konferans, 1420 konser, 1703 temsil, 18314 ders verilmiş, 1760 sinema gösterilmiş, 1279 köy gezisi yapılmıştır. Bu rakamların da içinde bulunduğumuz yılda hayli yükselmiş olacağı şüphesizdir.

Yıllar; Halkevi çalışmalarına katılan insan sayısını bu nisbetlerde arttırdığı gibi vazifelerini de çoğaltmaktadır. Bilgi seviyesi hergün biraz daha yükselen yeni Türkiye'de toplu çalışmaları daha esaslı ve ileri bir şekilde plânlamak lâzımdır. Cümhuriyet Halk Partisi, bu vazifeyi Ankara'da kurduğu Halkevleri tanışma komitesine vermiştir. Epey bir zamandanberi toplantılarını yapmakta olan bu komitenin Ankara Halkevi'ndeki 24 Mart 1938 tarihli içtimaını Millî Şef İsmet İnönü huzurlarıyle şereflendirmişlerdir.

Yüce Şef verilen izahatı derin bir alâka ile dinleyip mütalea ederek komiteye, Halkevleri için alınacak yeni tedbirlere ait çok esaslı direktifler vermişlerdir. İki saat süren bu çalışmaların, kendilerinden memleketin büyük verimler beklediği Halkevleri için çok faydalı ve Halkevliler için de oçk şerefli olduğunu izaha hacet yoktur.

Sayın İnönü geçen ay İstanbul Üniversitesi'nden bütün vatandaşlara hitap ederken : " *evvelâ, Halkevleri'nde, memleketin içtimaî ve kültürel sahalarında, memlekete hizmet etmek için istidatlı vatandaşlardan geniş mikyasta hizmet isteyeceğiz* „ demişlerdi.

Millî Şef, geçen yıllarda Halkevleri'nin açılış törenlerinde söyledikleri nutuklarla Halkevlilere ana direktifler vermişlerdir. Tanışma komitesindeki çalışmaların mevzuu olan bu direktifleri bütün Halkevlilere bir daha tekrarlamak yerindedir.

Halkevleri'nin ilk açıldığı 1933 Şubat nutkundan :

" *Halkevi'ni, adı üstünde olduğu gibi, halkın külfetsizce ve yüksek gayeler için daima toplanmasını temin eden bir yer addetmek, yalnız bukadarı dahi, bunun büyük bir millî müessese olduğunu anlmak için kâfidir* „.

" Halkevleri vatandaşların külfetsiz toplanacakları yer olduğu gibi, vatandaşların memleket ve millet işlerini, bilhassa milletin yüksek kültür işlerini, düşündükleri gibi, zahmetsiz konuşabilecekleri bir yerdir „.

" Halkevleri'nde millî ve içtimaî hayatın temelleri terbiye suretinde, tedris suretinde, konuşma suretinde mütemadiyen kurulmalıdır; bunu iltizam ediyoruz „.

" Halkevleri'nde güzel san'atlar için memleketin en derin alâkasını uyandırmayı ve güzel san'atlara olan muhabbeti milletin içinde her tabakaya, her vesile ile yayıp öğretmeyi maksatlarımızın başında sayıyoruz.

Cemiyetimiz ilim ve fenne istinat eden, güzel san'atlara meclûp olan, milliyetçi, ilerleyici bir cemiyettir, böyle olmalıdır „.

1934 Şubat ikinci yıl nutkundan :

" Arkadaşlar; halkevi yeni Türkiye hayatının başlı başına bir unsuru, başlı başına bir remzidir. Yeni nesil, açık havada, spor meydanında ve dam altında Halkevi'nde toplanıyor. Ancak böyle bir nesildir ki, beden kuvveti, fikir kuvveti ve iman kuvvetiyle yeni Türkiye'nin istikbâlini kuruyor, yeni zamanın bütün sert dileklerine cevap vermeğe hazırlanıyor „.

" Arkadaşlar, vatanperverliği, Halkevleri'nin terbiye etmek için belli başlı uğraşacakları, dikkat edecekleri ve takip edecekleri bir mevzu addetmeliyiz. Addetmeliyiz ve her vesile ile anlatmalıyız. Zamanın vesaiti nekadar ilerlerse ilerlesin, memleketlerin zenginlikleri nekadar çoğalırsa çoğalsın, bir memleketin emniyeti için başlıca vasıta, esaslı vasıta ve tek vasıta evlâtlarının vatanperverliği ve fedakârlığıdır.

" Halkevleri tekemmül ettikçe bir mektebin lâboratuarı gibi sade vasıtaları toplayarak vatandaşlara müspet ilimlerin tatbikatını göstermelidirler.

1935 Şubat üçüncü yıl nutkundan :

" Halkevleri sosyal büyük bir ödevi üzerlerine almışlardır. Bu ödev vatandaşların toplanıp gerek ilim alanında ve gerek sosyal bakımdan birlikte konuşabilmek âdetine alışmalarıdır. Bu bizim ötedenberi büyük bir ihtiyacımızdır „.

" Halkevleri siyasî bir müessese değildir. Sosyal ve kültürel kurumlardır. Onun için memleketin bütün ışıklı evlâtları bu toplantılarda bulunarak zevklenmeli ve Halkevi'ne hizmet etmeği yurda karşı bir ödev telâkki eylemelidir. Memur olsun, serbest meslek erbabı olsun, herkes Halkevleri'nde en temiz bir aile toplantısı gibi bulunmağı kendisi için istenilir bir iş saymalıdır „.

ANADOLU MEKTEBİNDEN BİR HATIRA

Ş. A. K.

Hasta koğuşlarından çıktıktan ve çok defa formöllü ölülerle saatlarca başbaşa kaldıktan sonra, gülerek şöyle derdik : — Mektepten ayrılmak lâzım. İnsanlara doğru, tabiata doğru koşalım. Sen ve ben insanlara, hür insanlara ve muztariblere söyleyeceğiz . . .

*

Ufkumuzda bizi bekleyen, yolumuzda bizi teşyi eden nekadar asîl ve geniş ruhlarla tanıştık..

Talihimiz yolumuzu çizdi. O insanların, körpe ve temiz yavruların özlediği kusursuz bir mürebbi, bense, lâboratuvarla ve iskeletle, ölü ve hasta insanla, inilti ve göz yaşlarıyle âşina bir adam oldum.

*

Fakat bahar çiçekleriyle örtülü yeşil yolumda beni daima " menfi „ den " müsbet „ e " marazî „ den " normal „ e çeken kudretli bir miknatis vardı. Ve birgün hiç unutamayacağım bâkir bir heyecanla " Anadolu mekteb „ ini uzak fakat çok cazib bir ufukta seyrettim. O zamana kadar " âşk „ dediğimiz muavazayı ruhunda bulamayan genç bu bambaşka bir aşkla serhoş oldu. Artık saatlarımı bu mektep dolduruyordu. Birgün " Anadolu Mekteb „ inin muhayyel zairi oldum ve mürebbi dostuma mektebin hayatını yazdım..

*

" Bâdel bulug „ ruh buhranları seciyemde ne derin hatlar işlemek istiyordu. Taze bir yağmur seli gibi çağlayarak akıyordum. Beni bu ateşli ve sıtmalı halimle ilk defa, kucaklayan ve alnımdan sessizce öpen " İnsanların geniş denizi „ oldu. " İnsaniyetçi genç „ artık ben bu idim. " Tabiata ve insanlara doğru „ benim için mevcut olan dünya bu cümlede yaşayordu.

Hayat kaynayışını, ilk gençliğin heyecan ve ihtiyaçlarını bu dünya nasıl " tâviz „ ediyordu bilmeyorum, fakat bu taze ve bereketli duygularla merhaleden merhaleye, ruhun susuzluğunu gideren, çeşmeden çeşmeye atladım.

İşte birgün bu çeşmelerden akan sularla kandıktan sonra İnsaniyetçi genç Anadolu mektebini yaşamağa gönül verdi...

*

Dostuma hep şöyle derdim : Bizim için hiç " öğle vaktı „ gelmeyecek mi ? Birgün olsun insanların güller ve çiçeklerle örtülü, tatlı meyvalarla dolu sofrasında gülerek, kardaşça yemeyecek miyiz ? Göke ve toprağa niçin yakın değiliz ? İnsanları birbirlerinden ayıran kanlı " büyü „ leri hangi güzel şarkılar ve hangi ahenktar rakıslarla öldüreceğiz ?

Bütün dünyada çarmıha gerilmiş " İsâ „ yı görmüyor musun ?

*

Bu merhaledeki çeşmenin suyundan nekadar zaman avuç avuç, kana kana içtik ? Çünkü o kadar tatlı idi . . .

Fakat herşeye rağmen " beden „ ve " ruh „ un irtifa tedavisini haykıran bir " dağ yolcusu „ dostumu bağ bozumu mevsiminde olgun ve sararmış üzümlerden bir salkım yerken ansızın ziyaret etti. Bu garib yolcuya dair hatıralarımı nakletmeyorum. Yalnız Anadolu mektebinin tarihinde oynadığı rolü kaydediyorum.

İlk sözleri nasıl olmuş bilmiyorum. Yalnız, mürebbi dostuma ayrılırken şöyle söylemiş olduğumu iyice hatırlayorum :

" Hür olarak yükselmek istiyorsun, ruhunda yıldızlara karşı bir iştiyak var. Fakat " fena „ dediğin sevkktabiîlerin de senin gibi hürriyet iştiyakıyle kıvranıyorlar.

Ben insanları bulutların yüksekliğinden, yıldırımdan dilimle yalamak istiyorum.

Dünya birgün bir şifa yurdu olacak. Fakat baksana daha şimdiden yeni şifakâr bir kokunun dünyaya yayıldığı, yeni bir ümidin dünyayı sardığı duyulmayor mu ?

En sâkin ve sessiz sözlerden fırtınalar doğar.

Bazısı için inziva bir hastanın firarıdır. Bazısı için de hastanın önünden kaçmaktır.

***Niçin ormana gitmeyorsun ?** Niçin toprağı kazmayorsun ? Denizde birçok yeşil adalar yok mu ?*

*

Öğleden sonradayız. Artık " güneş „ bizi yakmayor. Kızgın güneşin aydınlattığı yollarda yürümeden evvel dağ yolcusuyle beraber nekadar karanlık dehlizlerden geçmeğe mecbur kaldık..

Bu uzun ve yorucu " nekahet „ en sonra Anadolu mektebi fikrini Türk memleketinin ruh ve kültür güzidelerine hediye ediyoruz. Türk topraklarında ruh ve beden itibariyle yeni ve kuvvetli, olgun bir " nesil „ yetişsin istiyoruz, öjenik ve biyo-antropolojik esaslardan mülhem olacak yeni bir terbiye sistemi, yeni bir mektep, yeni bir kültür ocağı yaratmak !

Menfi tecrübelerden müsbet tecrübelere doğru, " kuyu „ lardan berrak gökdeki yıldızlara doğru akan yepyeni, açık, canlı ve bereketli bir terbiye cereyanını görmek.

Uzviyet ve ruh mefhumlarının kısır telâkkilerine mukabil hayattan telâkkiler yaratarak " yeni kıymet „ lerle büyüyen Türk nesli..

Anadolu mektebi ruhundaki mücadelelerden sonra, nekahet devresine atlayanların koşacakları en serin bir pınardır.

Tabiat ve uzviyet kanunlarına yeni kıymetler menşurundan bakarak inkişaf eden bir terbiye sistemi Anadolu'da, yeşil vahaları andıran, mümtaz insan kümeleri doğursun, bunu istiyoruz. Bu kümelerden yeni bir Türk neslî yaradılsın, bunu özledik..

S A N A T

16 — 18 İNCİ ASIRLARDA SARAYLARDAKİ SANAT VE SANATKÂRLAR

OSMANLILAR'IN AVRUPA SAN'ATI İÇİN OLAN EHEMMİYETİ

HEİNRİCH GLÜCK

16 - 18 inci asırlar arasındaki devrenin bütün siyasî hayatını kucaklayan ve Avrupa'nın harsî mukadderatına karışmış bulunan bir âmil sanat tarihinde gözden uzak tutulmaktadır. Yüksek sanat inkişafına mazhar Osmanlı saltanatı.. Türklük'ün Avrupa için ifade ettiği tehlikeyi gözönüne alanlar, Türkiye ile biz Avrupalılar arasında derin bir uçurum ve hattâ çok büyük kültür farkları mevcut olduğu itiyadını yaratmış oldukları için bugün dahi bu iki kültür dairelerini mühim surette birbirine bağlayan kuvvetlerin mahiyetini gösteren zebanzet tarihî telâkkiye nüfuz edilememiştir. Hakikatte ise uçurum yalnız din farklarında değil, belki anasıl kültür nevilelerindedir. Aradaki ihtilâf ise bu iki kültürün asla yükseklik derecesinde değil, belki telâkkisindedir ve bu kültür telâkkileri arasındaki farkların, her iki sanat dairesini ayrı ayrı yollara götürebilecek mahiyette iki ayrı sanat telâkkisinin halk arasında yerleşmiş olduğu zannını doğurmaması lâzımdır. Burada asıl mevzuumuz daha ziyade o asırlardaki sanat inkişaflarının başlıca âmili olmuş olan saraya mensup yüksek tabakalar arasında mevcut kültürel bir mübadeledir ki bu mübadele de bu inkişaf fikri etrafında yabancı şekillerin de iktibas edilmiş olmasına pekâz ehemmiyet verilmiştir.

Her iki kültür dairesini tetkik edecek olursak gerek Osmanlı ve gerek Avrupa sanat dairelerinde saray nüfuzunun birbirlerinden tamamiyle müstakil olarak büsbütün ayrı hususiyetler halinde meydana geldiği anlaşıldığı gibi bu hususiyetler de saltanata yakışan satvet ve gösteriş icaplarına uyarak mevcut kuvvetlerin kâmilen bir araya toplanmasında ve münferit kuvvetleri taht-ı hükme alması noktasında tecelli etmiştir. Dünya ve ahret umuruna ait nüfuz ve kudreti bir elde toplamak hususunda garptan çok daha fazla kudretli olan Sultan sarayının bu vaziyeti bir tarafa bırakılacak olursa her iki sanat dairesinde birçok hususlarda gösterdikleri uygunluk mahiyet yakınlığı bakımından o kadar dar bir çerçeve içinde vaki olmuştur ki bu sanatların birbirinden tamamiyle müstakil olarak meydana gelmeleri pek varit görülemez. Herhalde şu cihet daha çok düşünülebilir ki o zamanlarda saraylar milletlerarası mübadeleler için birer merkez teşkil eden bugünkü büyük şehirlerimizin yaptıkları rolleri yapmışlardı.

Avrupa hükümdarlarının musikî sanatkârları ile şair ve âlimleri etraflarına toplamaları haddizatinde şark saraylarında vaki olanın ayni olmakla

beraber bu sanatkârlarla şair ve âlimlerin hükümdarlarına karşı münasebetlarinin nevi bakımından da Avrupa ile İslâm saraylarında birçok noktalarda bir benzerlik vardır. Evvelâ bu devrin Avrupa saraylarındaki sanatkârlarını tetkik edelim. Bunlar herşeyden evvel sanatlarını serbestçe yapabilen ve iş sahipleri tarafından rastgele seçilmiş olan serbest sanatkârlar değildiler; hükümdarın emir ve iradesine boyun eğmiş olan bu sanatkârlar çok defa sanatlarını muayyen bir istikamete çevirmek mecburiyetinde kalmışlardı. Çok defa yarattıkları eserlerin üstünde hükümdarın ismi hâkkedilmiş olduğu halde sanatkârın imzası ya tamamiyle ikinci plânda zikredilir veyahut da hiç zikredilmezdi. Bu keyfiyet mevzuıbahsimiz olan devrin sonlarına doğru başka zamanlarda pek karakteristik olan umanistliğe hâs ve dindar bir telâkkiye mazhar olan şahsiyet prensibine olan aykırılığı ile bilhassa dikkati çekmektedir. Sanatkâr doğrudan doğruya işine sahip ve hâkim olmayan bir güzide vaziyetindedir; sanat, onun şahsî hatıraları ile tecrübelerinin duygulu mahsulü olmaktan çok daha fazla bir meharet, şüphesiz ince bir meharet olarak takdir edilmekte olup amelî maksat ve faydaları da temin etmek suretiyle harp makinaları inşaatı, kanal tesisatı, istihkâmlar vücuda getirilmesi ve muvakkat zafer taklarının kurulması gibi işlerde, tıpkı bir binanın tesisinde veya bir levhanın yapılışında olduğu tarzda bir kıymet kazanmakta idi. Sanatkâr çok defa herşeyden evvel teknik bilgi ve sarfettiği teknik mesaideki kudreti bakımından saray hizmetine alınıyordu. Onun faaliyeti " sanat, sanat için „ dir nazariyesine hiç uymayıp bu faaliyet hiç olmazsa sanatkârın vereceği hediyeleri hazırlamak, hükümdarın şahsını ve muhitini parlak mizansenlerle süslemek ve bunların hepsinden daha az ehemmiyetli olamayarak onun siyasî mahiyette müzakere ve vekâletine dayanmak suretiyle hükümdarın kader ve itibarını yükseltmek gibi gizli bir gayeyi istihdaf ederdi.

Bugünün zihniyetiyle asıl sanat eserinde ifade kudretinin hasr ve tahdidi gibi görülen bu hâl, sanat eserinin vücuda gelmesinde büsbütün başka bir zihniyet ile telâfi edilmektedir. Bu zihniyet sanatkârın şahsî duygusunu ön safa almayarak, belki eserini icat (invention) fikri, ibdâ ve teknik - sanatın öne alınması suretiyle meydana koymayı temin etmektedir ki bu her iki hususta üniversele, sanatkârın şahsiyetinin üstüne yükselmesine doğru bir temayülü mucip olur; zira bunun böyle oluşu, hislerimizi her defasında yeniden cezp ve teshir ederek ruhta yorgunluk husulüne mâni olması için hükümdarların daima yeni ve daima şaşırtıcı tesirler yapan hususiyetleri arzu etmelerindendi ki sanatkâr fantezisinin dar çerçevesi dışına çıkıp yeni ve taze ilhamlar toplamadığı takdirde muhayyilesi muhakkak ki tükenecekti. Dünya artık eskisi gibi kâfi derecede genişliğe malik olmadığı gibi 16 ncı asırdan itibaren de seyahat kitaplarının gittikçe ve süratle çoğalması, görüp tanımak ihtiyacına karşı içten gelen şiddetli arzuya delâlet etmek-

tedir. Fischer ve Erlachs'in *Versuch einer historischen Architektur* adlı yabancı sanatın muhtelif sahalarına sanatkârın toplu bir bakışta bulunması için âdeta mektup bir şahit mahiyetinde olup burada tarihî alâkaları birbirine bağlamak hususunda ötedenberi alıştığımız konstrüksiyon tarzından sarf-ı nazarla daha ziyade ekzotik ve büsbütün daha başka cihetlere gidilerek böylece şaşırtıcı bir tesir husule getirmek istenmekte ve sanat eserleri böylece inkişafları, rasyonel bir tasnife tâbi tutulması ve özkültür ile olan münasebet dereceleri asla düşünülmeden bu eserlerin harikulâdeliğine işaretle bu yolda idrâk edilmekte ve başlı başına kıymetlendirilmektedir.

Bahsettiğimiz bu şeyler garp sanat âlemince kâfi derecede bilinmekte olduğundan daha etraflı delillere pek te lüzum olmasa gerektir. Şimdi bunların Osmanlı saraylarında aldığı şekillere gelelim. Garp ile Şark'ın münasebetlerine ait imkânları izaha girişmeden önce Avrupa ile olan muvazenet hususuna girişmek icap ediyor. Osmanlı sarayında da sanatkâr herşeyden evvel hükümdarın emirlerini yerine getirmekle mükellef bir memurdur; yalnız büyük binaların inşasını derûhte etmekle kalmayarak resmî binaların muhafaza ve tamiri işlerini de üzerine almıştır; hattâ yaptığı hizmetlere ait olmak üzere bayagıca yapılan töhmetlere de mârûz tutulmaktan vâreste kalamamıştır [1]. Sanatkârın faaliyeti, sanatı takdir bakımından kıymetlendirilmez, belki çok defa sanatkâra sanatının dışındaki sahalardan büsbütün başka olarak devlet memurluğu, saray unvanları vermek suretiyle mükâfatlandırılır. Misâl olarak Mimar Mehmet Ağa'ya imâl ettiği bir kürsü için Bewab'lık verildiğini, Sultana hediye olarak takdim edilen bir diğer eser için İstanbul Mahkemesi'nde Mahzarbaşı'lığa ve sonra da Diyarbakır'da Musellimliğe ve en nihayet saray mimarlığına tayin edildiğini zikredebiliriz. Süleymaniye yapısında Sinan'a çıraklık etmiş olan Yetimbaba Efendi, camiin inşasından sonra bina emini tayin edilmişti [2]. Sinan da Van ve Buğdan seferlerindeki hizmetlerine mukabil ayni suretle mükâfatlandırılıyor ve müteaddit gemilerle bir köprü inşasından dolayı evvelâ fahrî olarak askerî rütbelerle taltif edildikten sonra Saray Mimari unvanını kazanıyordu [3]. Bu hizmetlerin sanatkârane hizmetler olmaktan ziyade teknik mahiyette eserlere ait olduğu ve Yeniçeri teşkilâtına mensup olan Sinan ve Mehmet Ağa'nın herşeyden evvel asker oldukları ve yalnız ananeye tebaan ayrı bir hürfet öğrenmiş oldukları burada gözönünde tutulmalıdır. Maahaza, bilhassa Türkler idarî hususları elinde tutan makamlarla meslekî meşgaleyi kat'î surette ayırmamışlardır; çünkü resmî memuriyet işleri dai-

---

[1] Kiel'deki şark Semineri tarafından neşredilen türkçe vesikaların almanca tercümeleri, 1920 defter 4, No. 51; defter 5, No. 77.

[2] Celâl Esat, *Constantinople, de Byzance à Stambul,* Paris 1909 (Les Études d'art a l'etranger, s. 265 f., 178.

[3] Ayni eser, s. 253.

ma birinci plânda gelmekte ve resmi hizmet nevi her ne olursa olsun kat'î ehemmiyet mutlak surette onda bulunmaktadır.

Demek ki sanatkârın burada da her hususta hükümdara hizmete hazır bir yardımcı vaziyetinde olduğu resmî memuriyet tevcihinden de anlaşılmaktadır; bu hâl ayni zamanda Avrupa'da sanatkârın, şahsiyetlere karşı beslenen umanist külte uygun olan serbest mevkii karşısında garip görünmekte olup bu umanist telâkki bir taraftan hükümdar Papa İkinci Julius-un Michelangelos ile münasebetlerinde birtakım ihtilâfları mucip olduğu gibi diğer taraftan da Leonardo gibi cihanşümul bir büyüklüğe mazhar olmuş olan şahısların yetişmesinde âmil olmuş bulunmaktadır. Sanatkârlara resmî memuriyetler tevcih edilmesinin neticesi olmak üzere sanat kitabelerinde daima eserleri yaptırtanların isimleri bulunmasına mukabil sanatkârın ismine pek nadir olarak bu eserler üstünde tesadüf edilmekte - dir [4] ki bu hâl Avrupa'da da moda idi; maamafih bundan Osmanlılar'ın sanatkârları takdir etmedikleri mânasını çıkarmayalım. Bilhassa bu hâl, şiir sanatı, kaligrafi ve musikî gibi daha ziyade maddeye bağlı olmayan sanatlar için evleviyetle variddir; şiirde ve kaligrafide vaziyet şudur : Eseri kitabelerde hâkkedilmiş olan şair, müellifi olduğu eserinde çok defa öğünmek fırsatını bulduğu gibi hattat ta eserinin altına tabiî olarak imzasını koyar. Bu sanatkârların şahıslarına ayrıca ne büyük bir kıymet verildiğini şununla anlamalıdır ki Birinci Sultan Mehmet zamanında bir İran sefaret heyetinin kabulü münasebetiyle Türk şairleriyle bestekâr ve hattatların eserlerinin misafirler tarafından İran sanatkârlarınınkilerle hemâyâr tutulmasına her-şeyden fazla ehemmiyet verilmekte idi [5]. Diğer sanatlara gelince; sanatkârın şahsında işçi ön plânda geliyor ve bu işçileri daha ziyade binâ ve sanatkârane hürfet istikametinde ehemmiyet kazanıyordu; heykeltraşçılıkla ressamlığın serbest sanatlar halinde inkişafına, İslâmiyet hükümlerine uymadığı için hiç ehemmiyet verilmeyor ve yahut ta pekâz ehemmiyet veriliyordu. Bununla beraber eseri tamamlayan sanatkâra onun bânisi tarafından gösterilen itibar ve teveccühü bir tarafa bırakırsak [6] -zaten bu itibar sanatla alâkası bulunmayan herhangi bir resmî memurun fevkıne çıkacak bir ehemmiyeti haiz değildir- sanatkârın resmî vazifesinin haricine taşan bir kıymet ve ehemmiyete yükselten bir takdir ve itibara mutlaka mazhar olmuş olması lâzım gelmektedir; hiç değilse bunu biz büyük Sinan'ın mezar taşında mahkûk yazıdan anlayabiliriz. Sinan cennetâsâ camilerle su bendlerinin yapıcısı sıfatıyle ebediyet çeşmesini dünya yüzüne akıtan

[4] Hammer 'deki bina kitabele - rine bak, İstanbul ve Boğaziçi, Pest 1822 (tercümeleri ile beraber).

[5] Hammer, *Osmanlı tarihi*, 1834 - 36, Bd. IV, s. 204.

[6] Meselâ Pirî Ağa Camiinin açılma töreninde Galata Voyvodası, mimar, imam ve camiin dinî müstahdemleri ayni suretle temayüz etmişlerdi, bak : Hammer, *Osmanlı tarihi* c. IV, s. 249.

ölmez bir hızır gibi gösterilmektedir [7]. Sanatkârların mezarında meşgulken, oradan geçmekte olan halka mensup yolcuların civarındaki Süleymaniye camiinin mimarı sıfatıyle bu büyük şahsiyetin ruhunu tâziz etmelerinden ona karşı gösterilen bu yüksek takdir ve hürmet hissinin bugün hâlâ yaşamakta olduğunu anladım.

Şu noktayı gözönünde tutmak lâzım : Sanat ve hürfet Osmanlılar'da katiyen ayrı ayrı mefhumlar değildi. Sanat bir nevi hürfet olarak öğreniliyordu. Yüksek bir hürfet olarak öğrenilen bu sanat için hususî tedris teşkilâtı mevcuttu ki âdeta garbın sanat mektepleri mahiyetinde yüksek ve fikrî bir tekâmülü temin ediyor ve asıl ma'işeti temin eden meslekî meşgale yanında serbest ve ikinci derecede bir meslek olarak icra edilebiliyordu. Haseki bahçe mektebi malûmdur : Burada -evvelce de zikredildiği gibi- Yeniçeri teşkilâtına mensup olanlar bu maksatla yetiştirilirdi. Sinan mimar olarak, Mehmet Ağa ile selefi Dalgıç Ahmet Ağa yine mimar ve sedefçi olarak burada yetiştiler [8]; İznik (Nicäa) de de Birinci Selim zamanından itibaren mevcut olan meşhur çinicilik mektebi Avrupa saraylarının inhisara alınan porselen fabrikalarına aşağı yukarı uygun bir mahiyette idi [9]. Hükümdarlar da böyle bir tâlî meslek seçerlerdi : şair ve musıkişinaslardan başka bu hükümdarlar arasında ciltci (Üçüncü Mustafa) [10], ve tornacı (İkinci Beyazıt) [11] vardı. Rivayete nazaran Üçüncü Ahmet, Bab-ı Hümayun önündeki meşhur çeşmenin [12] plânını ve Birinci Mahmut ise Nur-ı osmaniye camiinin plânını yapmıştı [13]. Bu hâl 16 ncı asırdanberi Avrupa saraylarında mer'î usûle de uygundu; garp hükümdarları da küçük bir hurfet öğrenmek mecburiyetinde veya dar mânasiyle sanatkârane faaliyette bulunuyorlardı.

Osmanlılar'da teknik - hürfet ile sanat arasındaki hududun cüz'î oluşu haddizatında plâstik sanatların hiç değilse prensip bakımından mevcut olmaması ve bütün faaliyetin mimarî - hirefî zenaata hasredilmesi ile izah edilmektedir; halbuki bu hâl Avrupa'da rönesansın ikinci yüksek devresinde umanist sanat mefhumunun kuvvetli surette inkişafından sonra -ki umanizm, sanatı İlâhî bir mevhibe telâkki etmekte idi- dikkati celbetmiş ve sanatkârın sarayla olan alâkası Ortazaman'ın esnaf teşkilâtı karşısında esaslı bir fark ifade etmediği zaman ve en müsait halde Ortazaman'a rücû mahiyetinde telâkki edilmekte bulunmuştu. Avrupa'da da saray hizmetinde bulunan Benvenuto Cellini ve Giovanni da Bologna ile diğer sanatkârlarda da

[7] Celâl Esat, *Constantinople*, s. 245 f.

[8] Celâl Esat, *Constantinople*, s. 178.

[9] G. Jacob, *İslâm* I, s. 67.

[10] Hammer, *Osmanlı tarihi*, IV, s. 649.

[11] Ayni eser, I, s. 623.

[12] Celâl Esat, ayni eser s. 219; cenup cephesindeki kitabede vezir-i'â - zam Mohamed 'i binanın inşası hususlarını idare eden zat olarak zik - retmektedir.

[13] Bak : Celâl Esat, ayni eser, s. 180.

tatbikî sanaat eserleri serbest heykeltraşa galebe çalmaktadır; maamafih bu sanatkârlar da çok defa kuyumculuktan yetişmişlerdir. Fakat bu, sadece sanaata ait teknikin inkişafı olmayıp ayni zamanda Milâdî devreye ait Avrupa sanatının tatbikî olmayan kısımlarına da karakterini veren ve Ortazaman'ın hurfetkârlığı karşısında ezcümle maksada uygun ve istimale elverişli oluşun ikinci plâna atılması suretiyle ne de olsa bir dereceye kadar bizatihi sanat gayesini bahşeden, maddeye müteallik teknik inceliklerin hükmünü göstermesi demektir (müzeyyen dolaplar, ziynetli kadehler v. s.) [14]. Bu nevi eserler çok defa amelî bir fayda gözetmekten bilhassa uzak olup sadece hususî hediyeler için vücuda getirilmişlerdir.

Sanat eserinin bozulmamak üzere ebedîleştirilmesini düşünen rönesans zihniyetine mukabil bu eserlerin muvakkat ve muayyen bir zaman için vücuda getirildikten sonra tahrip edilmesi veya imâlde muvakkat bir teshir maksadı gözetilmesi keyfiyeti de Avrupa için daha az dikkate şayan değildir. Gerek Avrupalılar'ın ve gerekse Osmanlılar'ın resmî ziyafetlerde (İslâmlarda daha evvel) kullanılan şeker bahçeleri, şekerlemelerden mamûl tablalar [15] tenvirat ve fişenkler [16], süslü çadırlarla çiçekli her nevi masnuat, zafer takları (Osmanlılar'da) ve düğünler için yapılmış muazzam eb'adda sun'î palmiyeler ve düğün meş'aleleri [17] gibi ziyafet ve düğünlerde debdebe ve ihtişamı yükseltmek maksatlarını gözeten tertibat nevinden sun'î mahsuller bu cümleden olarak zikrolunabilir. Sanat eserinin yalnız bir defaya mahsus olarak vücuda getirilmesi ve devamına kıymet verilmemesi gibi göçebe hayattan miras kalan zihniyet biran düşünülecek olursa fevkalâde bir sanatkârlıkla dikkat ve itina mahsulü vücut bulan eserlerin muvakkat mahiyette olarak Türkler tarafından yapılması -ki bilhassa rönesans zihni-

[14] Bak : Schlosser, *Kunst - und Wunderkammer der Spætrenais - sance*, s. 95 f.

[15] Bu cümleden olarak 1087 de şekerlemeden vücuda getirilen çok süslü tabla bazliği halife Mustadi nezdinde bir Avrupa sefaret heyetinin hayretini mucip olmuştu. (Reinhardt, *Kulturgeschte der Nuzpflanzen*, s. 442), Osmanlılar'da bu nevi şeker bahçeleri tesisi Hammer 'de (tarih, IV, s. 184) verilen malûmat ile gözönüne getirilmekte olup bu tertibe göre marangozlar, çilingir, nakkaş, cildci ve şekerlemeciler 10 çadır içinde böyle bir eseri bir düğün münasebetiyle Üçüncü Ahmet zamanında vücuda getirmişler - di. Kahve ve sair mükeyyefat bilhassa Türkler tarafından Venedik, Felemenk yolu ile veya doğrudan doğruya Fransa'ya (Katharina von o Medici) ithâl edilmiş olan şekerin Avrupa'ya girmesi ile beraber bu nevi şekerden yapılmış sana'at eserleri Avrupa'da da sevildi (bak : E. O. von Lippmann, *Geschichte des Zuckers*, 189; W. Sonbart, *Luxus u Kapitalismus*, s. 117 f.). Bu muvakkat malzeme yerine porselen ve kuyumcu işleri daha sonra meydana gelmiştir.

[16] Tenvirat İstanbul'da 1588 de senenin mübarek gecelerinde daimî tesisat olarak kabul edilmiş ve Ahmet III. zamanında bilhassa pek zengin ve parlak olarak yapılmıştır. Profan bayramlarda fişenk ve tenvirat oyunları ve meşhur kandil eğlenceleri daha evvelden yapılmakta idi (bak : Hammer *tarihi* II, s. 562), halbuki bu tenvirat Avrupa'da belki de Venedik yoluyla (Venedik geceleri) ancak 17 ve 18 inci asırlarda kullanılmıştır.

[17] Bak : Hammer, ayni eser, II, 769; III, 305, 678; IV, 184.

yeti bakımından sanat eserinin ebedî bir kıymeti olmasına karşı âdeta ika' edilmiş bir cürüm görünür- keyfiyeti pek kolayca anlaşılabilir.

Nihayet yabancı sanat mahsullerinden istifade etmek suretiyle sanat eserlerinin zenginleştirilmesi belki hiçbir yerde Osmanlılar'da olduğu kadar kuvvetli ve beynelmilel bir muhitin nüfuzu altında tessüs etmiş değildir. Osmanlılar'ın Küçük Asya'daki selefleri Selçukîler İran, Arap ve Orta Asya sanatkârlarını bir araya toplamak suretiyle mümkin olabilen en çeşitli elemanları terkip edebilmişlerse [18] ilk Osmanlılar'da takip ettikleri ayni yolda yalnız İslâm kuvvetleri ile kalmayarak Bizans kuvvetlerinden de istifade ettikten başka yüksek inkişaf devirlerinde İtalya ve Fransa'dan da Avrupalı sanatkârları celbetmişler ve ayrıca Şarkî Asya kültür malzemesinin İran üzerinden nakline de yardım etmişlerdir. Bu suretle meydana gelen beynelmilel mübadelenin bir kültür dairesinin diğer kültür dairesinin tekâmül seyrini tazyik etmesi şeklinde -çünkü bunun husulü için muhtelif milletlerin fertlerinin müdahaleleri lâzım gelirdi- olmadığı şüphesiz olup bilâkis istifade edilen münferit sanatkârlar ianesiyle yabancı elemanlara vukuf hasıl olmuş ve bu hale uygun olarak ta tekâmül tarihini harekete getiren âmiller olmaktan ziyade fer'î âmiller halinde takdir edilen ve böyle olmakla beraber o zamanın kültürüne ve sanatına ait fikirlerin anlaşılması için pek büyük ehemmiyeti olan tamamiyle muayyen ferdî unsurların kabulü şeklinde vukua gelmiştir. Ve binaenaleyh Osmanlı elemanlarının Avrupa tarafından alındığı zaman da keyfiyet bu mânada anlaşılmalıdır. Şu noktayı daima gözönünde tutmak gerektir ki bu fer'î âmiller azçok bu mahiyetiyle idrâk edilerek hissedilmiş ve sırf sanatkârane hareketlerin haricinde olarak lüks için zenci kullanmak gibi birtakım âdetlerde ve ekzotik olan herşeye karşı fazla alâkada ifadesini bulan Avrupa'daki garabetperestliğe karşı Osmanlı devletinin duyduğu temayül de bu devletin fevkalâde ve beynelmilel vaziyeti neticesinde modaya uygun herhangi bir zevksizlikten tamamen uzak tabiî şartlara dayanmıştı.

*

Ortazaman'da bütün ehemmiyetiyle İslâmiyet'in gittiği yolda devam eden sanat sahalarından birisi de bahçe sanatıdır. Açılan kanallar, su ouynları, çeşmeler, budanmış çalılıklar, kaskatlı tesisat fikri -Fransa'da bu hususu takviye eden yerli anane de ayrıca tesir etmiş olabilir- en eski şark ananelerine kadar geriye gider ki İslâmlar bu ananeyi Sicilya (Palermo, Generalife v. s.) yoluyle nakle yardım etmişlerdir. Bu anane o kadar kuvvetli bir halde yaşadı ki antik teorileri ihtiva eden Alberti'nin eserlerine rağmen bütün rönesans devrinde tesirini göstermekten geri kalmadı [19]. Yüksek inkişafa mazhar

[18] Bak : Sarre, *Reise in Klein-asien*, 1896, s. 63; Glück, *Türkische Dekorationskunst, in; Kunst und Kunsthandwerk*, 1920, s. 19 f., 28.

[19] Bak : Gothein, *Geschichte des Gartenkunst*, 1914, bd. I, s. 219 ff.

olmuş olan ikinci rörenesans devresinde bahçecilik İtalya'da geniş mikyasta inkişaf etti ve bu inkişaf sahifeler üstünden intikal eden Plinius'un bahçe sanatı ile gerek esasta ve gerekse hususî elemanları dahilinde pekaz alâkadar bulunuyordu. İtalya'da ehemmiyetini çoktan kaybetmiş olan su tertibatı vasıtasiyle yapılan bahçe oyunları [20] tekrar kıymet kazandılar. Napoli'li veliahat Alfonso'nun, Poggio Reale villâsındaki mükemmel teçhizatlı su oyunlarına ait sanatkârane plânı çizdiği rivayet edilmektedir. Su yollarına ait hususların İspanyalı Alfons tarafından memleketinden getirildiğine dair Gothéin'in beslediği zan şüphesiz akla pek yakındır. Maamafih burada bilhassa bu noktada bu sanatın İstanbul'dan ilham edilmiş olması ihtimali de diğer bir imkân olarak mevcuttur. Plânın tertibi kendisine atfolunan Lo -- renzo ise o zamanın padişahı Üçüncü Murad tarafından bilhassa çok takdir edildiği için Sultan onunla sıkı münasebet besleyordu.

Türkler'de bahçe sanatı bilhassa bu zamanlarda inkişafının en yüksek noktasında bulunuyordu. Gerek kitaplardaki tavsif [21] ve gerek hükümdar bahçeleri için [22] süs nebatlarının yığın yığın ısmarlanması o zamanlar İtalya'da ancak inkişafının başlangıcında bulunan lüks bahçenin bilhassa orada on altıncı ve müteakip asırlardaki Avrupa hükümdarlarının büyük parklarının bütün vasıflarını gösterdiğini ispat ediyor. Bilhassa fıskıyeler, havuz ve su tesisatı ile âbidevî hıyabanlarla çiçek tarhlarının orada eski İran ananelerinden [23] alınarak devam ettirildiği görülmektedir. Maamafih tektük âmiller de rönesanstan sonra yeniden şarka müracaat olunduğu ihtimalini uyandırmaktadır. Parklarda büyük yaşlı ağaçlar üstüne konmuş olan meskenlere filvaki Avrupa'da -eski şark âdetlerine doğru geriye git - mekle beraber- bütün Ortazaman'da tesadüf edilirse de [24] bu andan itibaren bilhassa hususî bir tercih ile kullanılmışa benzeyor. Osmanlılar'ın bu yayışlarını tekit maksadıyla elimde malûm hiçbir delil olmamakla beraber [25] böyle bir delili bu ağaç üstündeki meskenlerle bir dereceye kadar alâkadar olan diğer bir içtimaî tesiste yâni 16 ncı asrın altmışıncı senesinden itibaren Avrupa'da zuhur eden savme'a Ermitage'lerde buluyoruz [26]. Bu ağaçlar üstüne çekilmenin hakikî maksadı daha ziyade dünyaya ait bir zevk olsa da münzevî bir mahalle çekilmek ve bu 'uzletkâhta küçük bir mâbet teşkil etmek fikri ile heyeti umumiyeye haricen dinî bir cilâ verilmek te istenmiştir; fa-

[20] Gothein ayni eser, I, s. 222, 230. i.

[21] Jacob, *Quellenbeitrâge Z. Gesch. İslâm. Bauwerke.* İkinci Beyazıt Hastanesinin Evliya Çelebi tarafından tasvir edilmesi (Der İslâm, III, 1912, s. 365 f.).

[22] Türkçe vesikaların almanca tercümesi: Kiel Şark Semineri tarafından neşredilmiştir. Defter 4, No. 47, Defter 5, No. 80.

[23] Gothein, ayni eseri, I, s. 168 ff; Chardin ve Sarré'ye göre re - simleri ile.

[24] Ayni eserde, s. 150 f., 263 f.

[25] Ph. W. Schulz, *Die Per - sisch İslamicse Miniaturenmaleri,* taf. 72, Fr. Sarre kolleksiyonundan nakledilmiştir; buradaki İran minya - türlerine bakınız.

[26] Gothein, ayni eser. II, s. 30 f.

kat burada dikkate şayan ve garip görülen şey şark için tabiî bir keyfiyettir. İlk zamana kadar gerilere giden bu şarka mahsus keşişlik âdetini bir tarafa bırakırsak bu fikrin serbest tabiatın güzelliği fikri ile hususî surette irtibatı -nitekim ayni şeyi Avrupa'nın sun'î savme'alarında diğer müesselerin ciddî taksimatının zıddına olarak elde etmek istemeleri gibi- köklerini Sung zamanında Çin'de bulmuş gibi görünüyor [27]. İran burada daha diğer birçok ahvalde olduğu gibi şüphesiz iktibas edici vaziyette [28] olup kır manzarası bakımından güzel olan mahalleri mezarlık ve tavafgâh olarak kutsileştirmek veya bilâkis dinî mevkileri parkvarî çevirmek âdeti ise bugüne kadar Türkiye'de umumî olmuştur. Meseleyi bu bakımdan görecek olursak bu Avrupa keşiş zaviyelerinin, iktibas edilen yabancı kültür malzemesinin, heyecan uyandırmaya susamış saray sanatkârları tarafından garip surette karikatürize edilmiş bir şekli olduğu görülür. 17 nci ve 18 inci asırlardaki büyük Avrupa park tesisatının daimî teferrüatı dahilinde bulunan kuşhaneler, hayvan bahçeleri ile portakallar evvelâ İtalya'nın rönesans hükümdarları tarafından tesis edilmiştir [29]. Böyle olmakla beraber bizzat İtalya'da bunlar şarktan iktibas olunmuş şeylerdir. Semerkant'daki Timur bahçeleri hayvan parklarıyla meşhurdur [30] ve 1167 senesinde Bağdat Sultanı nez - dine gönderilmiş olan Alman sefaret heyeti garip hayvan ve kuşların ba - rındırıldığı kafesleri hayranlıkla seyretmişti [31].

— Bitmedi —

Almancadan çev.: **CEMAL KÖPRÜLÜ**

[27] Bak : " *Philosophenlandschaften* „ der Sungzeit.

[28] Binbir gece de buna ait kâfi şevahid vardır.

[29] Burckhardt, *Kultur der Renaissance,* II, s. 10 ff.

[30] Vambéry, *Geschichte Bucharas und Transozeaniens* I, s. 225.

[31] Raumer, *Gesch. d. Hohenstaufen,* II, s. 245 (Gothein, I, s. 201).

BEETHOVEN

HAYATI ve ESERLER

ÖLÜMÜNÜN YÜZ ON İKİNCİ YILDÖNÜMÜ MÜNASEBETİYLE

CEVAT MEMDUH ALTAR

Beethoven'in ölümünün 112 nci yıldönümü, bize yalnız bir musıkişinası değil; müzik sanatının ilk büyük inkılâbcısını hatırlatır. Beethoven kendine kadar gelen herşeyi yıkan ve kendinden sonraki devre yıkılmaz âbideler bırakan bir sanat dehâsıdır. Beethoven 'den bahsetmek, müzikte ifade prensipinin kaynağına gitmek demektir. Beethoven problemini halle çalışmak; kendini, evvelâ onunla başlayan yepyeni bir sanat ideolojisinin cereyanına terketmek demektir. Beethoven; -tıpkı Bach'ın ve Händel'in kendi zamanlarında oldukları gibi- tam bir oluşun sembolidir. Bach ile Händel XVII nci asır sanatını ileri götürdüler. Beethoven XVIII inci asır sanatını en son kemale ulaştırmış ve kendisinden sonra gelen romantik sanat ise; bambaşka bir gaye ve idealden doğmuştu.

Klâsik felsefenin, hayatî kıymetleri bir varlık ve bir mevcudiyet içinde mütalea etmesi yanında, klâsik müzik, bir oluşun ve bir developmanın ifadesidir. Bu takdirde karşı karşıya konan iki muhtelif temin müteakip işlenişleri, bu developmanın hakikî bünyesidir. Buna mukabil, hayatî kıymetleri sırf maziye atfeden romantik felsefe, bütün bu kıymetleri hep geriye bakan bir kehanete bağlar. Binaenaleyh romantik sanat, developmanı değil mütevali bir seyri tercih eder. Müzikte tamamiyle Bach'ın şahsına raci' olan preklâsik devir, günün birinde klâsik sanata müncer olmuştur. Bununla beraber Bach'ın ilk temlerini, muasırlarının temlerinden tefrık etmek mümkin değildir. Bunlara yalnız zamanın temleri denebilir. Halbuki Bach'ın müteakip temleri, halikını derhal ihsas eder ve bunlara individüel temler nazarıyle bakılır. Bu bariz farkı klâsik devrin ilk ve son sanatkârları arasında da görmek mümkindir. Hattâ klâsik devrin sonları, kendine hâs tematik işlemelerle ve takriben Beethoven'in Eroica senfonisiyle başlar. Bu devirde eserin sıklet merkezi sırf tem developmanlarına inhisar eder.

Orta Avrupalı müzisiyenin en bariz vasfı, klâsik veya romantik bir sanatkâr olmaktan ziyade tam bir mutasavvuf olmasıdır. Esasen tasavvuf, Orta Avrupa müzik idealizminin tipik bir âlem telâkkisidir. İşte Beethoven de musıkide tam mânasiyle böyle ideal bir telâkkinin mümessilidir ve mu-

sıkisi herşeyden evvel ahlâkî bir temel üzerine müessestir. Şayan-ı hayrettir ki bizi Pythagor'a kadar götüren bu nevi görüş ve kanaatlar, günün birinde Leibniz, Schelling ve Schopenhauer'ın sistemlerinde de tekerrür etmiştir.

Beethoven'le beraber, maziden gelen bütün tradisyonlar susmuş ve müziğe ilk defa olarak poetik unsur hâkim olmuştur. Bu itibarla Beethoven'e müzik tarihinde ilk ses şairi nazarıyle bakılabilir. Sanatta muayyen bir mefhumu hülâsa edebilen bir ibda'a, her türlü şüphe ve tereddüdü önleyen hakikî bir halâs nazarıyle bakılabildiğine göre, bu halâs, bilhassa musıkide ender anlarda tezahür eder. Bundan dolaydır ki ancak Wagner gibi birkaç kompozitör, eserlerinde bu keyfiyeti muhayyileye en münasip bir şekilde yaklaştırmak maksadıyle, ona optik bir mahiyet de vermek mecburiyetinde kalmışlar ve bu itibarla opera gibi mevzulu sanat formunu tercih etmişlerdir. Halbuki Beethoven, herhangi bir optik tezahüre yanaşmağa lüzum bile hissetmeden, ve tam bir mutlak ifade içinde eserlerine halâsı müessir kılmıştır. Binaenaleyh Beethoven, muhayyeleye vasıtasız hitap eden ve felsefî kanaatını individüel mefhumlarla empoze eden bir sanatkârdır.

Mozart'a gelince : Bu müzik dehâsı, bütün bu endişelerden uzak kalarak, müzikal ide haricinde bir ide aramamış, bilâkis ideye, " müzik için müzik „ esası bakımından bir vücut vermiştir. Kat'î bir düstura bağlanmaları mümkin olmayan bütün bu mülâhazaları, sadece " metafizik hülyâlar „ diye tavsif etmek doğru ise de, muhtelif şekillerde tefsire mütehammil olan bu nevi mülâhazaların yalnız birşeyi değiştirmesine imkân yoktur ki o da musıkînin bizatihi tesiridir !

Beethoven, tefekkür kabiliyetini tamamiyle metafizik bir hizmete hasretmiş ve daima ulûhiyeti, hürriyeti ve ebediyeti terennüm etmiştir. İlk defa Beethoven eliyle açılan bu yol; Brahms, Bruckner, Berlioz, Liszt ve Richard Straus gibi sanatkârların elinde zamanımıza kadar temadî etti.

Beynelmilel dâhîlerin birçoğu gibi, Beethoven de basit bir ailenin çocuğudur.

XVII nci asırda Belçika köylerinde bu adı taşıyan aileler pek çoktu. Şayan-ı hayrettir ki: Beethoven adını taşıyanların, umumiyetle şarap ticaretiyle, terzilik ve ufak tefek sanatlarla meşgul oldukları görülür. Bu ailelerin bir diğer hususiyeti de çok çoçuklu oluşlarıdır. Tetkik mevzuumuzu teşkil eden büyük bestekâr Beethoven'in ceddi ise, Anvers'de terzilikle iştigal eden Heinrich Adelard van Beethoven-dir. Bunun oğlu L. v. Beethoven ki; mevzuumuzun kahramanı olan L. V. Beethoven in büyük babasıdır, iyi bir tenör sese malik olduğundan mugannilikle Loewen'e gitmiş ve 1731 senesine kadar orada kalmıştı.

İşte Beethoven ailesinin ilk müzisyen ferdi de bu zattır. Bir müddet sonra ayni zatı ayda 400 gulden gibi, mühim bir maaşla Bonn'da görürüz. L. v. Beethoven, Bonn'da 21 yaşında iken Maria Josepha Poll adlı genç bir kadınla evlendi. Bu izdivaçtan mühim bir kısmı erken ölen birçok çocuk dünyaya geldi. Bu çocuklardan biri de, büyük üstad Beethoven'in babası ilan Johann v. Beethoven idi.

Bonn'daki Beethoven ailesinin ilk müzisyen ferdi olan ve Beethoven'in büyük babası L. v. Beethoven, çok hürmet edilen bir zat idi. Basireti ve madûnuna karşı gösterdiği hüsnü muamele ile tanınmıştı. Mesleğinde şef dorkestriliğe kadar yükseldi. Maalesef karısı kendine lâyik bir kadın değildi. Nitekim içkiye inhimâk ettiği için manastıra kapatıldı. Büyük kompozitör Beethoven'in babası Johann yalnız jimnaze devam etmişti. Musikî mesleğine vaktından evvel sülûkü, onu tahsile devamdan menetti. 12 yaşında sopran teganni etmiş, 16 yaşında saraya musikışinas olmuştu. Johann iyi bir müzisyen olmakla beraber tıpkı validesi gibi genç yaşında içkiye inhimâk etmişti. Bu zat saray hademelerinden birinin dul kalan refikasıyle evlendi. Büyük üstad Beethoven'in annesi olan bu kadın, namusuyle ve bilhassa ev işlerindeki titizliğiyle tanınmıştı. Hattâ bu kadının; kocasının içki borçları müstesna olmak üzere, bütün borçlarını vakıt ve zamanında tediye etmesi keyfiyeti, Beethoven biyografilerinde zikredilmektedir. Maria, 1787 senesinde 40 yaşında iken veremden vefat etti. Beethoven biyografı Hermann Abert, Beethoven ailesine evvelâ Bonn'da Ren kanı karışması keyfiyetini, Beethoven'in şahsı için bir fal-ı hayir telâkki etmekte ve sanatkârdaki flamana kaçan tonun ve ağır mizacın, valide tarafından intikal eden Ren kanıyle tahfif edilmiş olduğunu ileri sürmektedir.

Beethoven'in doğum tarihi kat'î olarak belli değildir. Yalnız 1770 senesi Kânunuevvel'inin 17 nci günü vaftiz edildiği malûmdur. O zaman, yeni doğan çocukların 24 saat zarfında vaftiz edilmeleri âdet olduğuna göre, Beethoven'in 16 Kânunuevvel'de doğmuş olması muhtemeldir. Beethoven Bonn'da ilk müzik dersini babasından aldıktan sonra ; Neefe adlı, zamanının oldukça tanınmış bir müzik hocasına talebe oldu. Leipzigde Hiller'in elinde yetişmiş olan bu zat, Bach'ın sıkı kontrpuvan stilinin hakikî mümessili idi. Neefe, genç Beethoven'i o zaman tamamiyle modern bir istikamet olan Manheim stilinden uzaklaştırmak isteyor ve önüne ders materyeli olarak mütemadiyen Bach'ın eserlerini yığıyordu. Bununla beraber Neefe gayesine varamamış ve bu hâl Beethoven'i Manheimlılara daha çok yaklaştırmıştı.

Genç Beethoven'deki büyük dehâyı, evvelâ zamanın beynelmilel bir bestekârı olan Haydn, Londra seyahatı esnasında Bon'a uğradığı zaman keşfetmiş ve onu, zamanın en mühim sanat merkezi olan Viyana'da

tahsil etmeye teşvik etmişti. Nitekim genç Beethoven 1787 senesinde ve henüz 17 yaşında iken binbir müşkilât içinde Viyana'ya ilk seyahatını yapmış ve orada Haydn'dan ders almağa başlamıştı. Çok küçük yaşlarda kompozisiyona başlamış olan genç Beethoven'in, Viyana'daki ilk ve muvakkat ikameti esnasında bile bütün mesaisini, piyano virtüozluğuna olduğu kadar bestekârlığa da hasrettiği görülür. Bir aralık tekrar Bonn'a dönen Beethoven, pederinin vefatı üzerine, ailenin bütün ma'işetini bizzat temin etmek mecburiyetinde kalmıştı. Fakat bir müddet sonra Viyana'ya dönen genç sanatkâr, artık hayatının sonuna kadar, hattâ vatanı olan Bonn'u bir kere daha görmeden Viyana'da yerleşti.

Beethoven faaliyetini, esas itibariyle üç priyoda ayırmak icap eder. Bunlardan birincisi 1800 senesine kadar devam eden bir devredir ki: buarda ön plânı piyano eserleri işgal eder. İkinci priyod: Sanatkârın üçüncü senfonisinden 8 inci senfoniye kadar, yâni takriben 1804 senesinden 1812 senesine kadar devam eden bir devirdir. Üçüncü ibda' periyodu ise, 1817 senesinden ölüm yılı olan 1827 senesine kadar devam eder. Beethoven'in bilhassa son iki devir içinde vücuda getirdiği kompozisyonlar, estetik bakımından tamamiyle individüel şaheserlerdir.

Musikiyi bir lisan telâkki ettiğimiz takdirde, bu dilin her zaman câzip ifade etmeyeceğini de kabul etmek zaruridir. İşte Beethoven bu bakımdan, eserlerinde çok sert ve şiddetli bir ifadeye malikti. Beethoven insan ruhuna bütün heybetile müessir olur ve bu tesir, tıpkı bir dağın eteğinde duran bir insanın, dağa baktıkça kendisinin nekadar küçük bir mahlûk olduğunu sezmesine benzer. Bundan dolayıdır ki, sanatta yalnız güzellik arayanlara, Beethoven'in birçok eserleri kapalı kalır. Nitekim Beethoven'in ölüm maskesine bakıldığı zaman, bütün bu hakikatler kendiliğinden tezahür eder. Sanatkârın yüzü Apollonvarî bir güzellik ve tenasübden çok uzaktır. Bu yüz bilâkis muhite bütün dehşetiyle çatan ve dostlarının çok kere bizzat sanatkârdan işittikleri gibi; " talih ve kaderi mutlaka yeneceğim ! „ diye haykıran bir mâna ifade eder. Bununla beraber, sanatkârın çocukluk senelerindenberi, binbir mihnet, meşekkat ve yoksuzluk içinde edindiği bu hâlet-i ruhiye, onu hiçbir zaman yeise düşürmemiş, fakat tamamiyle yüzüne aksetmişti.

Diğer taraftan Beethoven'in 1820 senesindeberi her iki kulağına âriz olan hastalık mütemadiyen artmış ve mesleği bakımından kendisine en lüzumlu olan duyma hissini tedricen kaybeden sanatkâr, günün birinde tamamiyle sağır olmuştu. Şüphesiz bu büyük felâket Beethoven'i büsbütün sarsmış ve onun halet-i ruhiyesi üzerine bütün dehşetiyle müessir olmuştu. Binaenaleyh gençlik kompozisyonlarından en son eserine kadar, sanatkârı mütemadiyen çok sert bir kaderle pençeleşir görürüz.

Beethoven musiki sanatının ilk şairi olduğuna bizzat kani idi. Binaenaleyh sanatkâr bu sıfatla, musıkişinasların yalnız sosyal mevkilerini yükseltmekle kalmamış, müzik sanatına müstesna bir mevki de bahşetmişti. Hattâ estetiğin, hakikî sanat ibdâ'larının bir defaya hattâ bir âna bağlı olduğu prensipi, Beethoven'le başlar. Daha evvelleri ise sanat eserlerine basit bir elişi nazarıyle bakılmakta idi.

Beethoven'in kompazisyonları, kendisinden daha evvelki bestekârlara nazaran kemiyyet itibarıyle çok azdır. Fakat eserlerinin, fazla kompoze eden diğer bestekârların eserlerinin katkat fevkında oluşu; estetikteki, hakikî sanat ibda'ının bir âna bağlı olduğu prensipine göre yaradılmış olmalarından ileri gelmektedir. Beethoven, eserlerinde büyüklüğü ve heybeti bakımından muasırlarını tamamiyle gölgede bırakmıştır. Beethoven'le arasındaki geniş mesafeyi gözönüne almadan, onunla boy ölçmeğe cesaret edenler pek çabuk unutuldular. İşte bundan dolayıdır ki Beethoven'le beraber; çok eser yazmak prensipi de ortadan kalktı. Nitekim Beethoven'in, çok eser yazmak tarafını iltizam ettiği takdirde, Haydn ve Mozart'la boy ölçüşemeyeçeği de muhakkaktı. Esasen Beethoven dehâsının, Haydn'la Mozart'da ekseriya tesadüf edildiği gibi, müptedî işi yapmağa tahammülü de yoktur. Diğer taraftan devrin modern bir sanat istikameti olan yeni Manheim sitili, çocukluk çağını geride bırakmış ve birdenbire başlayan bu yeni devir, daima tam ve olgun eserlere ihtiyaç göstermişti.

Bu itibarladır ki 13 yaşında iken Bonn'da bestelediği eserlerden sonra tam on sene sükût eden Beethoven; Viyana'da ilk bestelediği eserin üzerine (Op. 1) işaretini koymak suretiyle, daha evvelki kompozisyonlarını birânda inkâr etmiştir. Bu hâdise, sanatkârın ibda' işlerinde ne derece müşkilpesent olduğunu göstermesi bakımından da şayan-ı dikkattir.

Beethoven, 1787 senesinde Bonn asilzadelerinin yardımıyle yaptığı birinci Viyana seyahatından sonra, ilk fırsatta yine Viyana'ya dönmek ve Haydn ile Mozart'dan derse devam etmek fikrinden sarf-ı nazar edememiştir. Esasen Viyana'daki ilk ikameti esnasında Mozart'i tanımış ve ondan birkaç ders almıştı. Yeni Manheim sitilinden bir türlü kendini alamayan genç Beethoven'in, Viyana'da yine Bach'la ve Bach'ın fülgeriyle derse başladığı hayretle müşahede edilir. Fakat eski ve standart eserleri daima ders materyeli olarak tercih eden Beethoven, en genç yaşlarda bile, yeni müziğin neye muhtaç olduğunu takdir etmiş ve yazılarının birinde : " Bugün artık ötedenberi devam etmekte olan forma başka bir poetik unsurun katılması zaruridir „ demiştir. Esasen Beethoven'in ilk eserleri ile ikinci ibda' periyodundan itibaren yazdığı eserler mukayese edilecek olursa, sanatkârın; Haydn'la Mozart'ın fevkına çıkmak için uzun müddet nefsiyle mücadele ettiği ve bütün kuvvet ve kudretini bu yolda teksif etmek mecburiyetinde kaldığı görülür.

Beethoven'in muhtıra defterleriyle, sağırlığından dolayı kullandığı muhavere defterleri ve nihayet müsvedde defterleri; bize sanatkârın bütün eserlerinin ne şekilde kuvveden fiile geldikleri hakkında kâfi derecede izahat vermektedir. Beethoven'in kompozisyolarının, muazzam ve organik kanunlara müncer olan fikir ve idrâk mahsûlleri olduğuna hiç şüphe yoktur. Hattâ bu eserlerin bu yolda ibda'ları, sanki daha evvelden takdir edilmiş gibidir ki, bu vaziyet karşısında hâlik, mahlûkunun doğuş ve ölüşünde âdeta medhaldar olmayan, bir üçüncü şahıs mesabesinde kalır. Çok müşkilpesent olan Beethoven, eserlerini bizzat kritik edebilmek bahtıyarlığına nalikti. Üzerinde mütemadi tashihler yapılmış müsveddeler, Berlin ve Viyana devlet arşivlerinde itinâ ile muhafaza edilmektedir. Ancak bu sayede, sanatkârın dehâsı muazzam işleri başarabilmiştir. Beethoven hiçbir vakıt meslekdaşlarından daha az yazmamış ve çok ağır hareket eden ibda' damarları, ancak uzun müddet beraberinde taşıdığı, fakat tamamiyle olgunlaştırdığı şeyleri harice akıtmıştır. .

Beethoven'in büyüklüğü bilhassa enstrümantâl eserlerinde tezahür eder. Enstrümantâl sahada herhangi bir âleti veya bir ansamblı tercih meselesinde sanatkâr tamamiyle serbest hareket etmiştir. Bu takdirde ilk defa Manheimlılar'da görülen karşılıklı iki tem münasebeti, Beethoven'de yüksek bir sitile müncer olmuş ve böylelikle Rousseau'nun development nazariyesi bu eserlerde son ve kat'î zaferini tes'it etmiştir. Binaenaleyh sanatkâr, tem ve tematik işleme prensipine mutlak bir bağlılıkla, enstrümantâl sahada en mühim eserlerini orkestra için yazmış ve böylelikle sanat dünyasına dokuz mühim senfoni hediye etmiştir.

Beethoven, ekseriya ikiden fazla temi ihtiva eden Haydn ve Mozart kuvartetleri yoluyla, kendine hâs piyano sonatlarına ve oradanda senfoniye ve oda müziğine intikal etmiş ve kendisinde yavaş yavaş beliren yepyeni bir âlem telâkkisi, sonat farmuna büsbütün başka bir estetik bahşetmiştir. Sanatkârın eserlerinin teknik ve estetik mahiyetlerini tetkike gelince : Bu ciheti bazı eserler üzerinde tahlil ve müşahede etmek mümkindir. Bu takdirde Beethoven'in piyano eserleri içinde mehtap sonatı bize esaslı bir misâl olabilir. Bu sonat, sanatkârın 1802 senesinde intişar eden iki sonatından biridir. Beethoven'in; talebesi Kontes Ciulietta Ciucciardi'ye ithaf ettiği bu eserin üzerine, Quasi una fantasia yâni " tamamiyle bir fantezi gibi „ ibaresi konmuştur. Bilhassa bu sonatın; kalbî temayülleri itibariyle çok ateşli bir hayata malik olan Beethoven'in âdeta tercümeihâli olduğuna şüphe edilemez. Eserin; Beethoven tarafından dostu Wegeler'e, " sihirkâr kız „ diye tavsif edilen Kontes Ciucciardi'ye ithaf edildiğine bakılırsa, ne gibi bir hâlet-i ruhiye içinde kompoze edildiği derhal anlaşılır. Beethoven-le Kontes hakikaten sevişmişler, ve hayatının sonuna kadar evlenemeyen

Beethoven'e, ilk defa kendisiyle evlenmeyi ihsas eden de yine bu kız olmuştur. Hattâ sanatkâr tarafından kime hitap edildiği gizlenerek yazılan üç kısımlık bir âşk mektubunda, meçhul sevgili diye anılan ve Beethoven biyografları tarafından bugüne kadar keşfedilemeyen kadının; Kontes Ciucciardi olduğu zannedilmişti. Fakat yapılan derin tetkiklere rağmen bu sır hâlâ çözülememiştir.

Beethoven Ciucciardi'ye evvelâ sol majör rondosunu ithaf etmiş ve sonra bu eseri geri alarak mehtab sonatının üzerine Kontes'in adını ve ithaf satırlarını yazmıştı. Bu sonat baştan aşağı " Sihirkâr kız „ ın Beethoven'le olan trajik macerasından doğan bir mefhum üzerine kurulmuştur.

Eser baş taraftaki Adagio'dan sonra çok derin ve ihtiraslarla dolu bir fanteziye kalbolur. Müteakiben gülen bir Allegretto'yu, insanı sarsan şeytanî bir Presto Agitato takip eder. Beethoven'in, bu sonatın adagio kısmını bir çardak altında yazdığı rivayet edildiği için, bidayette Viyanalılar esere Laubensonate yâni çardak sonatı adını vermişler, fakat bilâhare Berlinli müzik münekkidi Resllstab tarafından esere verilen *Mondscheinsonate* yâni mehtap sonatı adı umumîleşmiş ve sonat, zamanımıza kadar bu isimle anılmıştır. Hakikaten eserin mühim bir kısmına parlak ve mehtaplı bir gece mizaci hâkim olmakla beraber, son derece karanlık bulutlarla örtülü olan presto kısmı ise, arasıra bütün şiddetiyle çakan şimşeklerle aydınlanır.

Şimdi de sanatkârın oda müziği kompozisyonlarından birini, meselâ Remajör triyosunu tetkik edelim. Bu triyo, sanatkârın, oda musikisinde birdenbire başlayan felsefî ve bedii değişikliklerini ihtiva etmesi bakımından çok mühimdir. Eser, Beethoven'in 1808 senesinde Viyana'da yazdığı iki piyano triyosunden biridir. Bu kompozisyonlar 38 yaşını idrâk eden Beethoven tarafından; senelerdenberi çok sıkı temas ettiği ve hattâ bir aralık beraber oturduğu Kontes Erdödy için yazılmıştı. O zaman 23 yaşında olan Kontes hasta olmasına rağmen çok iyi piyano çalıyordu. Beehoven, Kontes Erdödy ile birkaç sene entim bir hayat geçirmiş ve bu iki triyoyu ona ithaf etmişti. Bu her iki eser de, sanatkârda oda müziği sahasında başlayan bariz bir individüalitenin şahidi - dir. Bunlardan remajör triyosu enerjik bir Allegro vivace e can brio ile başlar ve burada şiddetli yükselişler ile, yumuşak melodi hatları birbirini takip eder. Gitgide yükselen motiflerin husûle getirdiği developman sert bir ritim içinde seyreder ve röperizde yine ana melodiye dönülür. Eserin ikinci kısmı olan Allegro Assai e espressivo cümlesinin çok muzlim akseden refakat partisinden ise, sanki ruhlar tarafından mırıldanan esrarengiz suallerle, tatminkâr cevaplar işidilir. Esasen kompozisyonun bu kısmındaki esrar ve müphemiyet, esere " ruhlar triyosu „ adının verilmesini mucip olmuştur. Final ise, basit bir developmanın içinde seyreden câzip bir sonat cümlesi

formu dahilinde vücuda getirilmiştir. Buradaki developman, ilk kısmın canlı temlerini, parlak olmaktan ziyade vuzuhla aksettirir. Eserin en sonunda, yâni Coda kısmında ise, piyanoda her iki ele takism edilen dörtlük notların vücuda getirdiği nârin modülasyonlara, yaylı sazların, çon ince piçikatolariyle refakat eden, harikulâde güzel bir piyano pasajıyle karşılaşılır.

Şimdi sanatkârın enstrümantâl sahada ibda' ettiği en mühim eseri olan dokuzuncu senfonisini tetkik edelim. Bu eşsiz eser bizi, Beethovenin insanlık hakkındaki düşüncelerine, daha doğrusu sanatkârı karanlık hayatında bile daima nikbinîye sevkeden insan sevgisine yaklaştırır. Esasen Beethoven'deki dinî temayüllerin, her türlü kanun ve seremoniden uzak hakikî bir insan sevgisinden başka bir - şey olmadığı da aşikârdır. Binaenaleyh Beethoven, o zaman bütün dünyanın, hattâ taht işgal eden birçok hükümdarların ağzından, Philantropie kelimesinin düşmediği bir zamanda, tamamiyle insanlık sevgisini tebarüz ettirecek bir senfoni yazmayı düşünüyordu. Hattâ her türlü bedbiniden uzaklaşarak, yaşamak arzu ve sevgisini kabul eden ve cemiyeti halâsa götürebilcek yegâne çarenin, sempatilerin en yükseği olan insan sevgisi olduğunu terennüm eden bu muazzam senfoni; sanatkârın kafasını gençlik senelerindenberi işgal ediyordu. Nitekim Beethoven'in 1811 den 1818 senesine kadar kullandığı müsvedde defterleri sıra ile karıştırılırsa, bu senfoninin muhtelif kısımları için hazırlanmış başka başka plânlara tesadüf edilir. 1818 den 1822 senesine kadar tam beş sene, bu senfoni ile hiç meşgul olmadığı yine müsvedde defterlerinden anlaşılan sanatkârın, evvelâ 1820 tarihli müsvedde defterinde, bu işi yine ele aldığı ve senfoninin Adagio kısmının yavaş yavaş doğmak üzere olduğu görülür ve hattâ ayni defterde şu dikkate şayan satırlara da tesadüf edilir : " Senfoni Allemand, ihtimal variyasyoluna -neş'e, sen ey ilâhî kıvılcım, Elysium'un kızı korosunu müteakip- sonra giriş, yahut ta variyasyonsuz.. Senfoninin sonu Türk müziği ve koro ile„. İşte bu plân bizim için çok enteresandır. Bir kere tamamiyle enstrümantâl bir form olan senfonik müziğe bir koro, yâni teganni partileri de ilâvesini evvelâ Beethoven düşünmüş, tatbik etmiş ve eserdeki müzikal mefhumu müsait bir teganni teksti ile yükseltmek ve bu suretle insanî ideleri bir kat daha takviye etmek maksadıyle, senelerce aradığı ideal metni, şair Schiller'in " an die Freude „ yâni " neş'eye „ adlı ilâhisinde bulmuştu. Nitekim Schiller'e göre " neş'e „; beşerî bir câzibeden doğan insan sevgisi ile bu sevginin sevinç halindeki tezahüründen başka birşey değildir. Saniyen ayni plânda, senfoninin sonu için tasavvur edilen " Türk müziğine„ gelince: bu fikrin de; o zaman bütün Avrupa'da ve Avrupa ordularında mutlak bir zafer sayhası telâkki edilne Yeniçeri müziği ve ansamblından mülhem olduğuna şüphe etmemek lâzımgelir. Fakat sanatkâr; bu senfoninin başından sonuna kadar bütün kısımlarında, insanlığın felâketlerini ve

mücadelesini program halinde ttebarüz ettirdikten sonra, beşerî iradenin, mukadder zannedilen en büyük felâketleri bile önliyebileceğini remzetmek ve bunun, insanlığın kat'î bir zaferi olduğunu anlatmak için, eserin sonuna büsbütün başka bir ifade vasıtası aramış ve nihayet Schiller'in meşhur "neş'eye„ ilâhisini muazzam bir koro için bestelemek tarafını iltizam etmişti. Bundan maada Beethoven, hayatı müddetince mukaddes bir kitab gibi seve seve okuduğu Eflâtun'un " Devlet veya Cümhuriyet „ adlı eserindeki ideal zümre tiplerini de bu koroya iltihak eden solistlerle sembolize etmiştir. Bu son kısmın koro melodisi o kadar sade ve o kadar basit bir üslûpla bestelenmiştir ki: bunu "insanlığın şarkısı„ telâkki etmek te müm kindir. Sanatkârın 1817 senesinde başladığı bu muazzam senfoni, 1821 senesinde tamamlanarak evvelâ Mayıs 1824 te çalındı, ve 1826 senesinde Prüsya Kıralı Üçüncü Friderich Wilhelm'e ithaf edilmek suretiyle tab'edildi. Sanatkâr vokal müzik sahasında da bazı eserler ibda' etmekle beraber, mesaisini en ziyade enstrümantâl müziğe teksif ettiği için, teganni tekniğinden uzak kalmıştır. Gençliğindenberi çok sevdiği şair Goethe'den bazı şiirler bestelemişse de, bütün bu eserler, sanatkârın enstrümantâl eserleri yanında üvey evlât gibi kalmışlardır. Binaenaleyh Beethoven, sırf enstrümantâl müzikle olan fazla ünsiyetinden dolayıdır ki: Vokal eserlerinin hemen ekserisinde hançereyi bir âlet gibi kullandı.

Sanatkâr, 1803 te başlayıp 1805 senesinde tamamladığı Leonore - Fidelio adlı ilk ve son operasında bile, teganni partilerinde ayni suretle hareket etmiş ve eserin heyeti umumiyesine gayri ihtiyarî enstrümantâl bir karakter hâkim olmuşutr. Bu keyfiyeti, Fidelio operasına yazdığı ayrı ayrı beş uvertür ile de isbat etmek mümkindir. Beethoven'in en son vokal eseri olan Missa Solemmis'e gelince : hemen bütün Avrupa hükümdarlarının himaye ve maddî yardımlarıyla vücuda gelen ve ilk defa 1824 senesinde temsil edilen bu muazzam mesin, Beethoven'in en mükemmel bir vokal eseri olduğu inkâr edilemez. Sanatkâr bu eserinde, o zamana kadar bütün bestekârlar tarafından sırf dini gaye ittihaz etmek suretiyle vücuda getirilen mes tarzını, her türlü hıristiyanî zihniyet ve akideden uzaklaştırmış ve hattâ Missa Solemnisi, tamamiyle dünyevî bir mes mahiyetinde kompoze etmiştir.

Beethoven'in sanatkârlığı kadar insanlık ve ahlâk tarafları da kuvvetli idi. Çocukluk senelerindenberi mârûz kaldığı yoksuzluk, mihnet ve felâketler yetişmeyormuş gibi, günün birinde işitme hissinden de tamamiyle mahrum kalışı, sanatkâra çok büyük ıztırap vermiş ve bu büyük dert, Beethoven'in bilhassa ünsiyet hislerini mütezarrir etmişti. Sırf bu felâketi dolayısiyle cemiyeti terkederek kendi içine, hattâ tabiata iltica etmeye mecbur kalan sanatkâr, çok kere haksız yere gurur ve hotkâmlıkla itham edilmiştir. Şayan-ı hayrettir ki, sağırlığın verdiği ıztırapla cemiyetten vakıt

vakıt uzaklaşmak mecburiyetinde kalan Beethoven, en yüksek eserlerini, yine sağırlığı esnasında ibda' etti. Bundan maada işitme hissinden mahrum olma keyfiyetinin, bilhassa bir musıkişinasın hâlet-i ruhiyesi üzerinde yapacağı aksülâmel düşünülürse, Beethoven karakterinde sık sık tesadüf edilen sertlik ve huşûnet tamamiyle mazur görülür.

Yaşadığı zamanın icabına göre, şahsı ve sanatı en ziyade asılzadeler tarafından takdir edilen Beethoven, saraya karşı daima lâkayt kalmış ve her fırsatta saray halkıyla istihza etmiştir. Esasen haline, etvarına ve yaşayış tarzına göre tabiatın hırçin bir çocuğu olduğuna şüphe edilemeyen Beethoven'in, hiçbir seremoniye boyun eğmesine de imkân yoktu. Hattâ sanatkâr, saray havasına fazla meclûp olan Waimarlı şair Goethe ile 1812 senesinde Bohemya'da Teplitz'de yaptığı ilk mülâkatta, bu mizacını pek sert bir surette izhar etmiş ve kendisinin, halk tarafından fazla selâmlandığından şikâyet eden Goethe'ye : " Pek aldırış etmeyin ekselâns, belki de beni selâmlayorlar ! „ demiş ve şairi bir hayli müteessir etmişti. Nitekim senelerce eserleriyle yekdiğerini gıyaben seven ve sayan bu iki dâhî; ilk mülâkatı müteakip birbirlerinden oldukça kırgın ayrıldılar. Hattâ Goethe; Teplitz'den dostu Zelter'e gönderdiği bir mektupta, Beethoven'i şöyle anlatıyordu : " Beethoven'i tanıdım, kabiliyetine hayran oldum. Maalesef zaptedilemeyen bir şehsiyet; hattâ haksızlığı dünyayı şayanı nefret görmesinde değil de, onu hem kendine hem de başkalarına zehir etmesindedir. İşitme hissini kaybetmesinden dolayı sanatkâr hakikaten şayan-ı afv ve merhamettir „.

Beethoven'e gelince : O da, saray muhitine fazla ehemmiyet veren Goethe'yi Teplitz'de muhtelif vesilelerle haylice hırpaladıktan sonra, Leipzig'de tabı' Breitkopf'a yazdığı bir mektupta şairi şöyle çekiştiriyordu : " Goethe, saray havasından bir şaire hiç te yakışmayacak bir surette hoşlanıyor. Milletin en büyük hocası olması icap eden şairin, saray şa'şaa'sı haricindeki herşeyi unutabilmesi karşısında, benim harekâtımdaki gülünçlükten nekadar bahsedilse yine çok değildir „.

Beethoven'i en ziyade müztarip eden şey, tamamiyle sağır oluşu idi. Buna rağmen sanatkâr; muhitin alâkasını daima kendine çeken kuvvetli bir câzibeye malikti. Nitekim Goethe'ye derin bir aşk ile bağlı olan Bettina, 1810 senesinde Beethoven'ni Viyana'da ilk defa ziyaret ettikten sonra Goethe'ye yazdığı uzun bir mektupta : " Sana şimdi anlatmak istediğim Beethoven'dir ki : onun yanında dünyayı da seni de unuttum „ diyordu.

Bu mülâkatı müteakip, ayni sene içinde Beethoven tarafından bu hassas kadına gönderilen mektuptaki şu satırlar, sanatkârın sağırlığından mütevellit elem ve ıztırabını şöyle anlatmaktadır : " Siz, bütün hüsn-i niyete rağmen, kulakları tıkamak mecburiyeti olan bu mânasız dünyadan

büsbütün başka bir âleme mensupsunuz. Bizzat sefilim bir de şikâyet ediyorum ! -Beni, gözlerinizdeki şefkat ve kulaklarınızdaki dirayetinizle şüphesiz afvedersiniz ! - Hiç olmazsa kulaklarınız işittiği müddetçe, riyayı olsun anlar ya.. Yazık ne yazık ki, benim kulaklarım, insanlarla herhangi samimî irtibatı kolayca temin etmeme mâni bir dıvardır.. -Birlikte sohbet daha doğrusu muhabere ettiğimiz birkaç gün, bence nekadar kıymetli günlerdir; üzerlerinde sizin -canlı sevimli, çok sevimli- cevaplarınız duran bütün küçük kâğıtları sakladım. O halde bu pek serî geçen mülâkatın, en mühim kısmının yazılı kalmasını da kulaklarıma müteşekkirim „.

İşte sanatkâr 57 senelik bir ömrün bütün felâket ve acılarını böyle sürüklemiş ve yalnız sanatının kendisine bahşettiği manevî hazzın tesiriledir ki: hayatına bizzat nihayet vermekten imtina etmiştir. Sanatkâr bu ciheti, ağır bir hastalığı müteakip kaleme aldığı Heiligenstadt vasiyetnâmesinde de aynen zikretmekte ve kendisine yaşamak cesaretini yalnız sanatının verdiğini açıkça söylemektedir.

Beethoven tab'an ve mizacen çok sert ve haşîn olmasına rağmen, fakirlere ve yoksuzlara karşı gayet merhametli ve müşfik idi. Nefsini daima ihmâl eder, ancak başkalarının işi için koşmaktan didinmekten zevk alırdı. Hayatının son senelerinde, kulaklarına âriz olan hastalığın büsbütün şiddetlenmesinden müteessiren, hep yalnız kalmayı tercih eden sanatkâr, kendisini arayanlar tarafından kolaylıkla bulunamamasını temin için, icabında birbirinden uzak mahallelerde iki hattâ üç muhtelif ikametgâh tutmak mecburiyetinde kalmıştı.

Beethoven, hayatının son senelerinde, rahatsızlığının birdenbire istiska hastalığına çevirmesi dolayısiyle yaklaşan tehlikeyi hissediyordu. 1827 senesinde kendisine müteaddit operasyonlar yapılmış, vucudundan bir hayli su alınmıştı. Fakat herşeye rağmen su ciğerlerini de istilâ etmişti. Doktorların ciddî ihtimamına rağmen, sanatkâr ümitsiz bir halde yatağa düştü. 23 Mart'ta vasiyetnâmesine birkaç satır daha ilâve etmek isteyen Beethoven'in elleri artık yazamaz olmuştu. Ayni gün yatağının başında dostlarından Schindler ve Breuning'in de bulunduğu bir sırada lâtince şu meşhur ibareyi söyleyebildi : " Plaudite amici comedia finita est „ (el çırpın dostlar komedi batti !).

Ölüm sekeratı böylece ayın 26 sına kadar devam etti. Vefatı ânında yanında bulunan Hüttenbrener hâdiseyi şöyle anlatmaktadır :

" Öğleden sonra saat üçten beşe kadar kendinden geçmiş bir surette ölümle mücadele ettikten sonra, şiddetli bir gök gürültüsiyle düşen yıldırım odayı bütün parlaklığıyle aydınlattı. Bu beklenilmeyen korkunç tabiat hâdisesini müteakip gözlerini açan Beethoven, sağ elini yukarı kaldırıp yumruğunu sıktı, çok ciddî ve tehditkâr bir çehre ile gözlerini birkaç saniye havaya dikti.

El tekrar yatağın üzerine düştüğü zaman, gözleri yarısına kadar kapanmıştı. Sağ elim başının altında, sol elim göğsünün üstünde idi. Artık ne nefes alıyor, ne de kalbi çarpıyordu „.

Hayatının ve eserlerinin ufak bir müsveddesini yapmağa çalıştığım bu büyük dâhî hakkında, bir asırdanberi ciltlerle kitaplar yazılmış ve sayısız makaleler intişar etmiştir. Beethoven'in, zamanında bütün sanat âlemini sarsan vefatı hâdisesinden sonra tam 112 yıl geçmiş bulunuyor. Bununla beraber, musikî tarihinin bu büyük dehâyı ebediyen sahifelerinde taşıyacağı muhakkaktır. Beethoven sanatı sahasında yapılacak yeni araştırma ve tetkiklerin, beşeriyetin müteakip asırlarına da feyizli semereler vereceğine eminim..

E T N O L O J İ

KÜLTÜR TEORİLER HAKKINDA

Prof. Dr. ŞEVKET AZİZ KANSU

Kültür teorileri ve münakaşaları hakkında ÜLKÜ okuyucularına ve talebelerime bazı notları, Paris Antropoloji Mektebi'nde Etnoloji Profesörü olan Dr. George Montandon'dan naklederek vereceğim. Dr. Montandon, 1934 yılında *ologénèse Culturelle* veya *traité d'ethnologie Culturelle* adı altında etnolojik ve etnografik vâkıaları terkip eden esaslı bir eser neşretmiştir. Dr. Montandon fizik antropoloji ve kültürel antropoloji sahalarında bazı yeni teorilerle dikkatı çekmiştir. Filhakika müellif insan ırkları ve kaynakları ve insan kültürleri hakkında klâsik telâkkilerden uzaklaşarak insan ırklarının ve insan kültürlerinin olojenismasını kabul etmektedir. Bizce Montandon'un orijinal etüdü : musikî âletlerinin jenealojisi ve medeniyet çevre veya sahalarıdır. Müellif burada musikî âletlerinin Orta Asya menşeini ve kültürlerin bu kaynakla olan münasebetlerini tetkik etmiştir. (*La génèalogie des intruments de musique et les cylcles de civilisation.* Genève, Museé ethnographique. 1919.).

I

Halk dilinde medeniyet (civitisation) barbar veya vahşi diye anılan diğer zümrelerin haline nazaran çok yüksek bir vaziyette bulunan kavimlerin haline verilen isimdir. Fakat halk dilinde bu vahşi veya barbar tâbirleri müteradif olarak kabul ediliyorlarsa da eski Etno-sosyolojik mektepler bu son iki tâbiri birbirinden dikkatle ayırd ediyorlardı. İştikak bakımından vahşiler (Sauvage) ormanlarda, kanunsuz ve sabit yurttan mahrum olarak yaşayan yâni sosyal merhalenin en aşağısında bulunan insanlardır (lâtince silva, orman demektir). Barbarlar ise eski Yunan ve Romalılar derecesinde medeni olmayan zümrelerdir (yunanca barbaros, yabancı demektir). Ve insanın medenî hale gelmeden evvel, vahşet ve sonra barbarlık merhalelerinden geçtiği kabul ediliyordu. Tekâmül genel tezi ile tezat halinde bunlumayan bu hüküm yanlış bir hüküm değildir. Yalnız *vahşiler* tâbirinin neye delâlet ettiği üzerinde anlaşmak gerektir. Hakikatte bu tâbir ile insanlığın aşağı Etno-sosyal merhaleleri kastediliyorsa, Etimolojik mânasında ve medeniyetten tamamen nasipsiz vahşilerin mevcut olmadığını ve insanlığın tarihi devrinde de mevcudiyetini kabule imkân bulunmadığını bilmek icap eder.

Medeniyet hali, medeniyet yokluğu, medeniyetsizlik zıttı ve mukabili demek değildir; rüşeymî embryonnaire medeniyet halinden tam medeniyet

haline doğru giden bir merhaleler serisi vardır. Bugün modern bir Etnograf için medeniyet tâbiri, halkın telâkkisine nazaran daha çok geniş ve şâmil bir mahiyet taşır. Bu iki türlü mâna belki de medeniyet kelimesinin tekâmül doktrininden çok daha eski olmasından doğuyor. Hakikatte tekâmül doktrini XIX uncu asrın ortalarına aittir. Ve tekâmül fikri organik, somatik sahadan atlayarak Etnoloji'nin diğer sahalarına intikal ettiği zaman, beşer zümreleri arasında mevcudiyeti kabul olunan kapalı bölmeler telâkkisini, müterakki değişme telâkkisi takip etti ve ancak o zaman barbarlarda ve hattâ vahşilerde medeniyetin tohum halinde bulunduğu düşüncesi açık bir surette ortaya atıldı. Halk mânasındaki munhasır medeniyet tâbirini, etnografik mânadaki geniş medeniyet tâbirinden ayırdetmek için, medeniyet ve kültür kelimeleri kullanıldı. Fakat bu iki tâbir de gelişi güzel ve hattâ müellifine göre birbirine zıt olarak, hem dar ve hem de geniş mânadaki medeniyet mefhumlarını ifade için kullanılmaktadır. Halbuki Montandona göre medeniyet tâbiri hem insanın tezahürlerinin topunu birden ifade için -kelimenin etnografik mânası- hem de medeniyetin en yüksek şeklini -mutad mânası- ifade için kullanılmalıdır. Medeniyetin en yüksek şekli de müellife göre bilhassa medeniyet yâni modern garp medeniyetidir. Kültür tâbiri ise, medeniyetin zaman ve mekân içindeki hususî şekillerine inhisar etmelidir.

Medeniyetin yâni beşerî mahsullerin heyeti umumiyesinin mütaleası tahlilî bakımdan olduğuna göre *Etnografya*'nın, takribî bakımdan olduğuna göre ise *Kültürel Etnoloji*'nin gayesidir. Kültürel Etnoloji'yi maddî mahsullerin mütaleası olan *Ergoloji* ile ruhî mahsullerin mütaleası olan *Animoloji* ve nihayet bu maddî ve ruhî mahsûllerin sosyetede kullanılmasını mütalea eden *sosyoloji* olarak üç gruba tefrik etmek kabildir.

Etnografik Etüdlerin kısa tarihi

Etnografya tetkikinin mâna ve mahiyeti çok yavaş ve peyderpey kavranmıştır. Bu tetkikte dört safha tefrik kabildir. Bu safhaların üçünde medeniyete taallûk eden müşahedeleri, müstakil ve medeniyet vâkıaları oldukları için toplanmış olarak değil fakat diğer malûmat şubelerinde dağınık bir surette buluruz. Ancak dördüncü safha esnasındadır ki medeniyet tetkiki, muhtelif usûlleri dahilinde, istiklâlini kazanmıştır.

Birinci safha İsâ'dan önce 500 üncü yıl ile İsâ'dan sonraki 500 üncü yıla kadar devam eder. Yâni görülüyor ki bu safha eski Yunan - Roma tarihine tekabül eder. Bu devirde medeniyet tarihi doğrudan doğruya tarihcilerin inhisarındadır. Tarihçi - Etnograflar arasında Yunanlılar'dan *Héredote*'u (İsâ'dan evvel 5 inci asır) ve *Strabon*'u (İsâ'dan evvel 1 inci asır) saymak lâzımdır. *Strabon*'un herşeyden önce, bir cografyacı olduğunu da unutmamalıdır. Romalılar bakımından bu devrin en sayılı muharrirleri *César* (İsâdan evvel 1 inci asır) ve *Tacite*'dir (İsâ'dan sonra 1 inci asır). Bu müellif-

lerin bahsettikleri bütün kavimlerin hemen hepsi Akdeniz havzasına, Orta Avrupa'ya (Cermanya) ve Ön Asya'ya aittirler. Bu kavimler *Lewis Morgan*'ın verdiği tarife göre kabataslak barbar, *Vierkandt* ve *Deniker*'in anladıkları mânada da yarı - medenî kavimler addolunuyorlardı.

İkinci safha İsâ'dan sonra 500 ile 1800 yıl arasındadır. Bu devirde medeniyet tetkiki bilhassa coğrafyacıların elindedir. Bu safha iki epoka ayrılır : a) İsâ'dan sonra 500 ile 1500 yıl arasındaki epok Ortazaman'a tekabül eder. Bu esnada meçhul kültürlerin meydana çıkarılması İsâ dininin ilk misiyonerlerine aittir. Bu epokta keşfedilen kavimler şarkî Avrupa'ya, Orta ve şarkî Asya'ya aittir. Bu epokta Venedikli tacir *Marco Polo,* Mongolistan tarikıyle *Pekin*'e gitmiş ve bu havali hakkında malûmat vermiştir. (XIII üncü asır). Bu safhanın ikinci b) epoku İsâ'dan sonra 1500 ile 1800 yılına kadar devam eder. Ve modern tarihin ilk kısmına tekabül eyler.

Bu devir, büyük coğrafik keşifler devridir. Bu esnada Afrika'nın bütün sahilleri meydana çıkarıldı. Amerika ve Okyanosya öğrenildi. O halde bu devirden itibaren iptidaî veya vahşi kavimler ile geniş bir surette münasebete girişilmiştir. Bu devrin biraz karışık, intizamsız eserlerinde insan zümrelerinin ırkı (Somatik) taksimlerini, onların kültür sınırlarıyle çevrelemek hatası görülür.

Üçüncü safha XIX uncu asıra tekabül eder. Bu safhada birçok telâkkiler ortaya atılmıştır. Fakat medeniyetin Etnografya bakımından mütaleası kuvvetinden kaybetmiş görülür. Bu mütalea artık bir müddet fizik antropolojinin yolundan yürüyecekitr.

Dördüncü safha, bugünkü safhadır ki XX nci asra tekabül eder. Etnografik tetkiklerin istiklâlini görüyoruz. Yâni insan zümrelerinin organik, bedenî (Somatik), Lengüistik ve Kültürel bakımlardan tetkikleri ayrı ayrı olmaktadır. Bununla beraber bu üç bakımdan tetkikler arasında genel rabıta ve münasebetler tesis etmek imkânsız da değildir.

XIX uncu asırda hüküm süren belli başlı telâkkiler

Beşer terakkisinin merhalelerini ölçmek için, bugün de en makbul olan büyük taksim XIX uncu asırda Danimarkalı arkeologlar tarafından ortaya atılmış olan taksimdir. Bu taksim o zamanlar çok yeni ve genç olan Prehistorya ilminin keşiflerine dayanıyordu. Bu taksime göre, herkesin bildiği üzere, medeniyet dört çağ geçirmiştir : Yontulmuş taş, Cilâlı taş, Tunç ve Demir çağları... Bununla beraber bu çağlarda medeniyet herbir çağın ismini aldığı tezahüra münhasır kalmış demek değildir. Meselâ Taş çağında çanak çömlek (Poterie) esaslı bir karakter teşkil eder.

Bundan başka Tunç çağından evvel bir Bakır çağının mevcudiyeti de artık anlaşılmıştır. Sonra yeni paleolitik denilen Yontulmuştaş çağının son devirleri, eski paleolitik çağından ziyade Cilâlı taş çağına yakındır. Diğer

taraftan bütün bu çağların başlangıcı olarak, medeniyetin fecrinde bir *odun* çağından bahsetmek imkânı vardır.

Demir, Tunç-Bakır, Cilâlıtaş çağları, herbiri, eğer takriben 3000 yıl kadar devam etmiş iseler Yontulmuştaş ve Odun çağları ise en aşağı yüzlerce bin yıl sürmüşlerdir. Daramânadaki vahşet çağının hayvanlık safhasını takip etti ğini kabul etmek lâzımdır. Bu hayvanlık çağında insanın atası tamamen bir hayvan gibi idi. Vahşet çağının bir zümreleşmek, tabiî maddelerin ilk defa olarak kullanılması ile karakterize olması lâzımdır. Bu hâl *Prehominide*'lerin yâni insana yakın mahlûkların eseridir. Bu mahlûkların tipi *Australopitek* (Pitekantrop) olabilir. İlk *Hominide*'ler yâni *Prehominide*'lerden sonra gelen ve *Hominien* (Rodesiya, Neandertal adamları) nin selefleri olan *Antropien*'ler (kafa kapasiteleri Antropoid maymunla insan arasında), insan medeniyeti yolunda ilk adımları attılar. Ateşin keşfini *Antropien*'lere atfetmek kabildir. Ateş maddî medeniyetin ilk hakikî alâmetidir. (Sinantrop ateş yakmasını biliyordu) Keza Yontulmuştaş çağının ilk merhalelerini de *Sinantrop* gibi *Antropien*'lere maletmek lâzımdır.

Fakat tekâmül fikri yayıldıkça medeniyetin inkişafı hakkında da birçok telâkkiler meydana çıkıyordu. Bu telâkkileri Etnografik, Sosyolojik, Psikolojik, Ekonomik veya Mesolojik prensiplerden mülhem olduklarına göre birçok gruplara ayırmak kabildir. Şüphesiz böyle bir taksim şematik mahiyettedir. Çünkü bazı telâkkiler muhtelittirler. Bundan başka bu telâkkilerin bazıları tamamen tasnif gayesindedirler. Medeniyet şekillerini ve bu şekilleri tatbik eden kavimleri sırf benzemeyişleri veya benzeyişlerine nazaran ayırırlar veya zümrelendirirler. Halbuki bir kültürel şeklin diğer bir kültürel şekle nazaran olan Genetik rabıtalarını aslâ nazarı itibara almazlar. Bununla beraber, bütün bu telâkkiler üniform bir inkişaf prensipine bağlanıyorlar ve bir kelime ile heyeti umumiyesiyle insanlığın her yerde ayni bir merhaleden hareket ettiğini ve her yerde ayni merhaleleri takip eylediğini, bazı kavimlerin medeniyet yolunda sadece geri kaldıklarını, halbuki diğer bazılarının bu yolda çok ileri gittiklerini kabul ederler.

Sosyolojik telâkkiler

Sosyolojik telâkkiler sosyetelerin organizasyonu üzerine istnat ederler. Bu çok geniş olan mesnet birbirlerinden çok farklı tasniflerin doğmasına sebep olur. İlk sosyologlardan *Le Play* kavimleri (kavimlere *ırklar* diyordu ki -ırk tâbiri bedenî karakterlere inhisar ettiğine göre- yanlıştır) basit ve mürekkep veya aglomere kavimler diye ayırıyordu. Basit kavimler yurtlarının hüda-yı nabit mahsûlleriyle yaşayanlardı. Bu kavimlerin bütün âzaları hemen hemen müsavi idiler. Bu kavimler pederşahî Patriarcale aile

tabiatında *çobanları* bir tek varisli kütük aile tabiatında (famille souche) su avuçlarını pécheur ve istikrarsız aile tabiatında kara avuçlarını chasseur ihtiva ediyordu.

Herbert Spencer insanlığı basit, basit - mürekkep, çift - mürekkep ve üçlü - mürekkep sosyeteler olarak ayırdığı gibi bunları da bir şefin mevcudiyeti veya yokluğu ve bu şefin mahiyetine göre tâlî olarak taksim ediyordu. Fransız sosyoloji mektebinin başı *Durkheim* de 4 sınıf tefrik ediyor, fakat *Spencer*'in taksimini teferrüatta düzeltiyordu. *Durkheim* evvelâ yalnız fertlerden mürekkep basit sosyeteleri ayırıyordu. Bunlara horde (sürü) adını veriyordu. Sürülerin ilk bir topluluğu olan *Clan*'da basit sosyete çevresine dahildi. Bundan sonra sosyeteleri klanların veya daha çok kullanılan bir tâbirle *tribu*'lerin toplanmasından mütevellit *polysegmentaire* yâni çok kısımlı basit sosyetelere, sonra *Tribu*'lerin konfederasyonun'dan mütevellit mürekkep polysegmentaire sosyetelere ve nihayet mukaddem şekillerin hepsini birbirine girift olarak ihtiva eden muzâ'af mürekkep polisegmanter sosyetelere ayırıyordu. Görülüyor ki *Spencer* ve *Durkheim*'in telâkkileri sosyetelerin terkib (composition) derecesine dayanır. Bu telâkkilere yapılacak en büyük tenkit karışık olmalarından başka bazı kavimleri, muayyen bir kadro içinde, kendilerinden aşikâr olarak aşağı bulundukları halde yüksek bir seviyede tutmak veya bunun aksini yapmaktır.

Panetnografik telâkkiler

Beşer jenisinin mütevali keşiflerine istinat eden telâkkiler Etnografik telâkkiler olarak kabul edilmelidirler. Bu telâkkilerin en meşhurları Marxist Ekol tarafından da kabul edilen *Lewis Morgan* telâkkisidir. Hayvanlıktan itibaren insanlık *Morgan*'a nazaran 9 periyordan geçmiştir :

Eski, orta ve yeni vahşet, eski, orta ve yeni barbarlık, eski, orta ve yeni medeniyet.. Dokuz periyod da aşağıdaki keşiflerle karakterizedir :

1) Dil, 2) ateş, balta ve mızrak, 3) ok ve yay, 4) çanak çömlek, 5) hayvanları ehlileştirmek ve çobanlık, ziraat, sulama, şahsî mülk sahibi olmak fikri, 6) demirin yâni gıda ile doğrudan doğruya rabıtalı olmayan ilk maddenin keşfi, 7) yazı, 8) top barutu, pusla, kâğıt, matbaacılık ve arzın değil de güneşin kâinatımızın merkezi olduğunu keşf, 9) buhar, elektrik ve tekâmül mefhumu.

— Devam edecek —

BÜYÜK HİKÂY

İKİ KIZ KARDAŞ ve BİR DELİKANLI

NAHİD SIRRI

III

— Başı 74 üncü sayıda —

— Buyurun Beyefendi, dündenberi nasılsınız efendim ?

— Teşekkür ederim. Ya siz, siz Sacide Hanım ?

— Mersi.. Fakat böyle ansızın bu telefon, bu geliş.. Merak içinde kaldım.. İsabet ki demin şehire inen annemle kardeşime refakat etmemişim. Şöyle buyurun, şu sevdiğiniz koltuğa..

Halim Bey'i gündüzleri gelip akşam yemeğini verdikten sonra giden hizmetçi küçük salona getirince, genç kızla ihtiyar erkek bu şekilde konuşmağa başlamışlardı. Ve Sacide buz gibi olmuş avuçlarına tırnaklarını heyecandan batırırken kendisine birden gelen korkuyu kendi nefsinden de gizlemeye çalışıyor, başlayan bu konuşmayı azamî meharet ve kudretle idare etmek için hiçbir heyecana kapılmamaya, hiçbir zâafa düşmemeye cehdediyordu. Annesinin deminki sözü birden bütün benliğine hâkim olmuştu. *" Ya âni bir işim zuhur etti. Hemen bu akşam İstanbul'a, oradan da Avrupa'ya dönmek mecburiyetinde bulunuyorum. „* diyerek vedâa geldi - se ? Evet, böyle olamaz mıydı ? Demin annesine *" bunun imkânı yok.. Katiyen eminim. Esasen âni bir korku ile kaçmaya kalksa da beni görünce mağlûp olacak, kalacaktır. „demişti.* Şimdi kendisini bukadar kudretli his edemiyordu. Fakat bereket ki Halim Bey kaçmak için, vedâ için gelme - mişti. Bu çabuk anlaşıldı. Çok nâzik ve süslü cümlelerle konuşarak ihtiyar erkek ona aşkını söyledi. Kendisini babasından istemeye karar vermiş bulunduğunu, lâkin bunu yapmadan evvel reyini almaya geldiğini bildirdi. Ve ihtiyarlığından dolayı reddedilmekten çok korktuğunu, çok tereddüt etmiş olduğunu, nihayet karar verip bu cesareti gösterebilişine kendi de hayret ettiğini anlattı. Şimdi sâkin, bahtıyar, Celâl'i birdenbire tamamen unutmuş, Sacide dinliyordu. Ve servetini kendisine takdime gelen ihtiyara cevap verirken duyduğu kendi sesini, bir yabancının sesi gibi ve ilk defa duyulan bir ses gibi dinledi. Kendi sesini bukadar emin, bukadar sâkin, bu kadar hâkim hiç duymamıştı.

— Bu pek mânasız bir korku olmuş. Çok çocukça muhakemeler yap -

mışsınız: aramızda fazla genç olan ben değilim, sizsiniz. Sanki siz yetmiş yaşındasınız ve ben on beş yaşındayım gibi düşünüyor ve konuşuyorsunuz. Benim de nihayet yirmi üçünü bitirmek üzere bulunduğumu bilmiyor mu - sunuz ? Büyük analarımızın zamanında bu yaştaki kızlara çoktan evde kaldı derlermiş !

— Ricamı kabul ettiğinizden, reddetmediğinizden dolayı birgün sizi pişman etmemek için bütün kuvvetimle çalışacağım, emin olunuz. Her arzunuz bir emir olacaktır Sacide Hanım. Yerine gelmemiş hiçbir arzunuz ve hevesiniz kalmayacaktır.

İkisi de ayakta, ortadaki yuvarlak masanın iki tarafında idiler. Sacide aynı emin ve hâkim sesle mukabele etti :

— Bu kararı verirken birgün pişman olmak imkân ve ihtimalini aslâ düşünmedim ve böyle bir ihtimali kabul etmem. Fakat sizin pişman olabileceğinize de aslâ ihtimal vermiyorum. Çünkü bütün zevcelik vazifelerimi kusursuz bir dikkat ve itina ile yerine getireceğim.

Şimdi Halim Bey'in yüzünde, bu uzun, tamamen matruş, zayıf ve çok derin birkaç çizgi taşıyan yüzünde, bu yüzü hiç gençleştirip güzelleştirmeyen bir sevinç ve heyecan vardı. Ve ihtiyar erkek masanın karşı tarafındaki yerini terkederek genç kıza yaklaşıyordu. Sacide ona elini uzattı : — Zannederim ki artık şimdilik birşeyimiz kalmadı, -dedi-.

Fakat Halim " Sacide.. Sacide „ diye mırıldanarak onu kendine çekmek, onu kollarına almak istedi. Ve genç kız vücuduna birden dolan isyanın kuvvetine mütehayyir, hafifçe çekilerek sade saçlarını uzattı. Yaşlı adamın kansız ve kalın dudaklarına ancak koyu kumral saçlarını öptürdü. Sonra, daha çekilerek, elini uzattı ve ihtiyarın kollarına alınmamış olmak sevinciyle nâzik, yumuşak, âdeta sıcak, sordu :

— Akşama yine görüşeceğiz, değil mi Halim Bey ?

— Evet, akşama görüşeceğiz. Fakat saat sekiz şimdi bana bir asır kadar uzak görünüyor..

— Sekiz geç değil mi ? O vakıt öteki dâvetlilerimiz de gelmiş olurlar. Siz yedide gelirseniz kararlaştırdığımız bu meseleyi annem ve babamla da konuşursunuz..

Şimdiden nişanlanmış sayılabilirlerdi. Ve ihtiyar nişanlısını dışarı çıkarıp ona bastoniyle pardesü ve şapkasını bizzat verdikten ve apartıman kapısını bizzat açtıktan sonra döndü, küçük salona avdet etti. Ve Halim daha binanın dar merdivenlerini inerken genç kız Celâl'in etajer üzerinde duran resmini aldı. Bu resim henüz resmî bir nişanlı fotoğrafı olmadığı için delikanlı, üzerindeki ithafı Sacide'nin babası ve kendisinin dayısı olan Mahmut Bey'e hitaben yazmıştı. Dudaklarında bir tebessüm veya bir takallus belirmeden, gözlerinde hiçbir ışık veya yaş görünmeden Sacide bu resmi almıştı, bu resme baktı ve ânî bir kararla birden onu yırtarak yere fırlattı.

Tam bu anda aşağıdan kalkan ve hemen uzaklaşan bir otomobil sesi duyuldu: Halim Bey oteline dönüyordu. Ve aynı zamanda kapı açılarak yüzü kendi yüzüne hayli benzemekle beraber saçları ve gözleri siyaha yakın renklerde ve bahusus onun kusursuz ve levent endamından mahrum, tıknaz ve kısaca boylu bir genç kız içeri girdi. Sacide'nin tâ yanına kadar geldi ve öyle konuştu :

— Ne oldu ? Ne dedi ? Annem soruyor.

— Nerde kendi de seni yolluyor ?

— Odasında, âdeta hasta, çocuk gibi ağlıyor.

Sacide cevap vermedi. Öteki genç kız tekrar sordu :

— Ne oldu abla ? Halim Bey neye gelmiş ?

— Sacide yine cevap vermedi ve bir eliyle yırtıp yerlere attığı resmin parçalarını işaret etti.

Kızkardeşi eğilip bu resim parçalarını toplamadan : — A, Celâl'in resmi, -dedi-. Kim yırttı bunu ? Kendi mi yırttı ? Kavganız içeriden duyuluyordu..

— Ben şimdi kendim yırttım. Anneme de söyle: bu akşam Halim Bey yedide tekrar gelerek beni kendilerinden isteyecek.

Öteki genç kız : — Çok fena hareket ediyorsun abla, -dedi-.

— Rica ederim Macide, nasihatlerine hiç muhtaç değilim. Doğru veya yanlış, bu tamamen bana ait bir meseledir. Biraz evvel annemle de münakaşasını yaptık, tekrarına lüzum yok.. Karısı olmamı Halim Bey benden rica etti. Ben de esas itibarıyle kabul ediyorum.

— Esas itibarıyle mi ? Esas itibariyle kabulün mânasını anlayamadım. Yâni annemle babam razı olurlarsa mı varacaksın ?

— Cevabımdan bu mâna çıkabilir. Fakat annemle babamın rızalarından başka şeyler de düşünerek bir kayıt koymuş olabilirim.

— Anlayamadım.

— Düşün : bulabilirsin !

— Bulmaya çalışayım öyle ise.. Meselâ bir pazarlığa mı girişilecek ? Nikâh kıyılırken talâk şartlarının tesbiti gibi.. Herhangi bir sebeple olursa olsun ayrılırsa zengin kalmanın temini gibi.. Daha nikâh günü zevce namına külliyetli bir paranın bankaya yatırılması gibi. İnsan iki kere dul kalmış, iki kere kendisi karılarından ayrılmış, yâni dört kere evlenmiş, babasından da on yaş kadar büyük bir adamla malî müzakerelere girişmeden evvel, büyük malî menfaatler temin etmeden evvel evlenmez ya ! Bu büyük bir çiftlik satar gibi, yahut mühim iradlar satın alır gibi uzun ve hararetli müzakerelere muhtaç bir mesele !

Sacide karşısındaki genç kızı uzun uzun süzdü : — Yüzüme bakan gözlerinde nefret eden ve hakaret eden bir mâna var, -dedi-.

— Kardeşimsin ve büyüğümsün; nefret de edemem, hakaret de.. Fakat memnun olacağımı ve takdir edeceğimi sandınsa bil ki çok aldanmışsın..

Macide o kadar ciddî vakurdu ki, kendisini tahkir edilmeye müstahak hisseden ve tahkir edildiğinden de şüphe etmeyen Sacide, zaten hiçbir zaman fazla sevmemiş olduğu bu kardeşi incitmek, kırmak ve kabilse betbaht etmek ihtiyacını hissetti. Soğuk ve müstehzî bir sesle dedi ki :

— doğrusu ne yapacağımı şaşırdım. Kiminle evlenmeye karar versem çatkın ve hiddetli bir çehre ile karşıma dikiliyorsun !

Macide birden sarsılmıştı :

— Ne demek istedin abla ?

— Bunu düşünüp bul.. Biraz evvel pek çok şey keşfettin ya !

— Bunu bulmaya zekâm müsait değil..

— Açık konuştum ya, daha da açık söyleyeyim : Celâl'le düne kadar resmen nişanlanmak üzere idik. Böyle nutuklar irat etmeyordun ama, hergün renkten renge giriyordun.. Bugün Halim Bey'e varmak kararını veriyorum. Bir peygamber ciddiyetiyle, azametiyle nasihatlere kalkıyorsun... İşte sevinsene, bu suretle Celâl serbest oluyor, Celâl hür oluyor.. Teşebbüs et, belki muvaffak olursun. Talihini dene bir kere !

Macide'nin yüzü bir kâğıt gibi beyaz olmuştu : — Tavsiyene teşekkür ederim, fakat böyle bir niyetim yok, -dedi-.

Sacide boğuk bir kahkaha fırlattı :

— Canım vaktiyle pek niyetlenmiştin ama beceremedin.. O şimdi çok müteessir ve muztariptir. Sırf benden intikam almak için, yahut benim yakınımda olmak için seni istemesi de mümkindir. Bu fırsatı kaçırma, teşebbüs et, hattâ lâzımsa rica et, yalvar !

Macide kapıya kadar gitmişti. Benzi hâlâ kâğıt gibi, fakat sâkin ve ciddî, cevap verdi : — Sacide, yanlış düşünüyor, sade yanlış değil, hem de çirkin düşünüyorsun.. Senin artıklarına burada talip yok. Celâl isterse elbette başkasını bulur. Dünyada senden ve benden başka kocaya varacak kız yok değil ya !

Ve Sacide'nin birşey söylemek istediğini farkederek eliyle susmasını işaret etti :

— Hayır, hayır; hiçbir şey söyleme ! Eğer aramızda herşeyin mânen bittiğini istemeyorsen böyle birşeyi bir daha hiç tekrar etme !

Sacide'nin deminki mütehâkkim ve yırtıcı hali kalmamıştı. İçinden düşmüş ve yenilmişti. Ve böyle iken en acı sözleri şimdi söyleyerek bu sözlerle kuvvet bulmaya, zâafını, zavallılığını gizlemeye çalıştı :

— Yüzünde bir damla kan yok.. Celâl'i ne çok seviyorsun Macide.. Ayakta duracak halin kalmamış vallahi.. Madamki onu ele geçirmeye ümidin yok, bari şu resmin parçalarını götür de birbirlerine yapıştır. Bakıp bakıp avunursun !

Macide birden ablasına doğru yürüdü. Kaşları kalkıktı, alnında çizgiler vardı ve yüzü âdeta kızarmıştı : — Seviyorsam sana ne ? -dedi- Farzet ki seviyorum.. Bununla alelhusus şu saatinde -*istihza ile kelimeler üzerinde ağır ağır durarak tekrar etti*- evet şu saatinde, şu mesut saatinde niçin meşgul oluyorsun ? Annem odasında haber bekliyor, müjde bekliyor. Yanına gitsene !

Sacide oracığa, demin Halim Bey'i oturtmuş olduğu koltuğa çöktü. Yorgun bir sesle cevap verdi : — Gitmeme lüzum yok, müjdeyi sana verdim.. Saat yedide gelip beni kendilerinden isteyecek.. Şimdi de beni yalnız bırak, Allah aşkına git !

Macide gidiyordu. Sacide âdeta bağırdı : — Bu resmin parçalarını da götür. Görmeyeyim onları, görmeyeyim onları..

Şimdi ağlayordu. Yaşlar ağır ağır, iki yanağından aşağı inmeye başlamıştı. Kalbinde birden rikkat ve merhametle Macide ablasını sarmak istedi : — Sacide, niçin ağlayorsun ? Ağlayorsun da bu işi niçin yapıyorsun ?

Sacide'nin gözlerinden hâlâ yaşlar dökülüyordu ve genç kız onları ne silmeye, ne de durdurmaya çalışmadan başını salladı :

— Sen anlayamazsın, ben de anlatamam. Bırak beni, bırak beni.. Gece Halim Bey'in karşısına çıkacağım.. Yeni nişanlanmış bir kızın hayatındaki en güzel günü yaşayacağım..

Uzun, acı bir kahkaha ile güldü. Artık ağlamayan yeşil güzel gözler Macide'nin yuvarlak ve etli yüzünde dolaştılar. Bu genç kız bir rakibe olmasa başını onun omuzuna koyup uzun uzun ağlar ve sükûn bulmayı o omuzda bekleyebilirdi. Fakat bu omuzu öyle samimî ve sıcak farzedemeyerek, birden yine hırçın söylendi :

— Gözlerimin kırmızı olmaması lâzım, omuzlarımın düşük olmaması lâzım, gülüp söylemem lâzım.. Bırak beni, bırak beni !

Macide şimdi yavaşça çıkıyordu. Koltuğa gömülü, başı ellerinin içinde ablası yine mırıldandı : — Saat yediye çok bir zaman yok: Bırakın beni !

IV

Sacide yıllardanberi kendisini seven Celâl'le resmen nişanlanmağa, onun karısı olmağa bir türlü karar veremezken tesadüfler karşısına Halim Beyi çıkarmışlardı. Bu, babası ve dedesi vezaret pâyesini ihraz etmiş bir eski Şûray-ı Devlet âzası idi ve dedesi büyük annesinden evvel Sultan Mehmud kerimelerinden birinin kızıyle, yâni bir Hanım sultanla evlenmiş bulunduğu için -bu Hanım sultan izdivacından dört ay sonra vefat eylediği halde işin fazla derinleştirilmesine kimsenin lüzum görmeyeceğinden emin- hemen daima yaşadığı Avrupa'da kendisine hep Prens dedirtir, fakat Sultan Hamid'in son zamanlarında bir miras meselesi için gittiği Mısır'dan Paris'e

geçtiği ve hürriyet bu esnada ilân edilmiş bulunduğu için de memlekete her avdetinde siyasî mühim bir rol oynamış bir eski hürriyetperver ve vatanperver tavırlar takınırdı. Bu hale kendisi de o kadar inanıyordu ki, İttihadcılar'la İtilâfcılar'ın zamanında büyük mevkilere geçmemiş, büyük elçi ve âyan âzası yapılmamış bulunduğuna hayret etmiş ve cümhuriyetin ilânından beri de Büyük Millet Meclisi'ne alınmayışına şaşmıştı . . .

Bu defa Ankara'ya, devlete satmak istediği bazı çiftlik ve madenlere ait işlerden dolayı gelmiş olmakla beraber, bu işlerin müzakereleri esnasında muhataplarının söz ortasında birdenbire durmalarını ve " Beyefendi Hazretleri, biz sizin arkadaşlığınıza muhtacız. Uzun senelerdenberi Avrupa'nın mühim merkezlerinde kazandığınız vukuf ve nüfuzla rejimimiz için çok faydalı olursunuz. Mevcut münhal mebusluklardan birini kabul etmenizi istiyoruz. „ demelerini beklememiş değildi. Ve kaç kere muhatapları sözü kestikçe, beklediği bahsin açılacağını umarak, müteheyyiç beklemişti. Gerçi mebus olduktan sonra elbette bütün içtima devrelerini Ankara'da geçirecek değildi. Fakat her sene birkaç gün gelmek ve sonra türlü hastalık bahaneleriyle mezuniyet üstüne mezuniyet koparmak imkânları elde edilebilirdi ve yüksek sıfatlarına bu mebusluk unvanını ilâve etmeyi doğrusu çok istiyordu.

Maamafih Halim Bey'in bu Ankara ikametini bu sefer hemen iki ay kadar uzatmasının en büyük sebebi, asıl sebebi Ankara Palas'ın bir çayında kendisiyle tanıştığı Sacide'yi, tabiî pek mantıksız bir hareket olarak görür görmez sevmesi olmuştur. Bu seviş o kadar âni ve kuvvetli oldu ki, Halim Bey bir tereddüt ve tahayyür devresi geçirdikten sonra evlenmek kararını verdi ve genç kızın kendisini, yâni parasını veya parasından dolayı kendisini reddetmeyeceğine kanaat getirdikten sonra vaziyeti onunla konuştu ve onun muvafakatıyle babasından damadı olmak şerefini istedi.

Sacide'nin babası Mahmud Bey, içten içe hazin bulmakla beraber teselli verecek taraflarını da gördüğü bu izdivaç teklifini reddedemedi, etmedi.

Nişan pek çabuk yapıldı ve ondan sonra Halim Bey'in verdiği büyük bir çeki hâmilen Sacide ile annesi Fıtnat Hanım İstanbul'a hareket ettiler. Mahmud Bey'le ikinci kızı, İstanbul'da yapılacak nikâha gelmek üzere Ankara'da kalmışlardı. Fakat Halim Bey müstakbel zevcesiyle, kendisine bir türlü ısınamayan müstakbel kaynanasına refakat ederek ayni trene binmişti. Ve paraya karşı o paranın zerresinden istifade edemeyeceklerin göstermeleri mutat olan tâzim hissi, Ankara istasyonuna o kadar büyük bir kalabalık sürüklemiş idi ki, Sacide kendisine getirilen buketlerin ortasında âdeta bir Prenses gururu duymuş, dudaklarında mağrur bir tebessümle teşyicilerin ellerini sıkmaktan âdeta bileği yorulmuş, parmakları acımıştı.

Fakat gözleri Celâl'i son dakikaya kadar beyhude yere aramış, bütün bu gelenler arasında onu bulamamıştı...

Bir ay sonra İstanbul'da evlendiler ve hemen bütün Avrupa ve Amerika kibarlarının mutat usûlüyle balayını çıkarmak üzere Venedik'e, oradan şimalî İtalya göllerine ve nihayet Paris'e gittiler.

Sacide'ye karşı duyduğu zâafın büyüklüğünü ve bu zâafın kendisini izdivaca sürükleyeceğini anladığı andan itibaren, Halim Bey bu aşk kadar da kin duymağa başlamıştı. Ayni zamanda kendi nefsine karşı da büyük bir hiddet duyuyordu. Sacide'nin vekâletlerden birinde oldukça büyük bir memur olmakla beraber Vekil veya Müsteşar olmadığına göre kâtiplerle müsavi saydığı babasını çok basit ve biçare bir adam buluyor, annesini ise âdi bir mahalle karısı şeklinde görüyordu.. Kendisini sevmiş olmakla beraber Sacide'nin de hiçbir kusuru gözlerinden kaçmayor, onu mânasız, cahil, muamele bilmez, bütün bilgisi soğuk yapmacıklardan ibaret bir kız addediyordu. Hayatına teşrik edeceği bu kızı Paris'deki mağaza vendeuse'lerinden hiçbir itibarla yüksek addetmeyordu. Halim Bey bu izdivaca karar vermemek üzere nefsiyle mücadele eder ve " yarın bu berbat şehirden uzaklaşacağım ! „ diye kendi kendine her akşam kararlar verip bu kararları bir türlü tatbik edemezken, " — Şu şeytanın işine bak, beni Ankara'da bir kalem kâtibinin cahil ve terbiyesiz kızına âşık etti ! „ diye homurdanıp durmuştu. Zira Halim Bey'in gözlerini bu aşkla hiçbir hülya kaplamamıştı. Gözleri ayni soğuk, hodkâm, hiçbir şeyi beğenmez adamın gözleriydi. Ve kalbine gelmiş olan his, aşk, her şeyi bir rüya ardından, bu herşeyi güzelleştirip yükselterek gösteren mûcizeli ve esrarlı duygu değil, lâkin ihtirastı. Halim Bey'in yakında bütün âzası ayrılacak ve bütün âzası birden gelen hiçbir sihirle tazelenip canlanmayacak olan vücudu, ecelin belki mezarını açıp hazırladığı ihtiyar vücudu tamamiyle sönüp bitmeden evvel son bir ihtirasla, son olduğu için büsbütün müh lik ve yenilmez bir ihtirasla şahlanmış bulunuyordu. Ve Sacide'yi çok daha biçare ve hakir bir mahlûk addetseydi yine onu bırakamayacak, başını alıp gidemeyecekti.

Bununla beraber, Sacide aleyhinde verdiği hükümlerde müfrit olduğu ve hiç değilse bu hükümleri vermenin ona düşmediği de muhakkak bir şeydi. Gerçi pek genç bir delikanlı olarak ilk izdivacında Sultan Aziz zamanında nazırlık ve Sultan Hamid zamanında sadrâzamlık eden pek zengin bir vezirin kızıyle evlenmiş ve karısının kızıl hastalığına tutulup birkaç gün içinde vefatına kadar, yâni altı sene devam eden bu izdivaçtan da oğlu Ziya, kendisinin getr'leri ve monoklu ve şimdiden saçsız başı ile bir nüshai saniyesi halinde Avrupa'nın zevk şehirlerini dolaşan bu haylâz züppe hasıl olmuştu. Fakat bu ilk karısı genç yaşında öldükten sonra Halim Bey iki kere daha evlenmiş ve ikinci karısını boşamış, üçüncü karısından ise dul kalmıştı. Ve bu ikinci ve üçüncü zevcelerden biri Viyana'da (Teater ander Vin) adlı meşhur operet tiyatrosunun fakat pek mütevazı rollere çıkan âdeta figüran denecek bir artisti, diğeri de Paris'in gündüzlerini bazan aç geçirip

ceplerindeki son frankları sarfetmek tehlikesini göze aldırarak akşam yemeğine zengin ecnebilerin devam ettikleri en lüks lokantalarına giden sayısız hafifmeşrep kadınlarından biriydi. Çabuk bıkarak ehemmiyetsiz bir tazminat verip başından defedebilmiş olduğu ikinci karısının, şimdi eğer halâ sağsa, Viyana'da kimbilir ne hazin ve zelil bir hayat sürmekte olduğu ise asla hatırına gelmezdi. Zira, Halim Bey'in kendisini rahatsız edebilecek olan şeyler, eğer maziye aitseler, unutmakta ve hâle ait bulunuyorlarsa görmemekte büyük bir kabiliyet ve kudreti; senelerle büsbütün artmış bir kabiliyet ve kudreti vardı. Ve binaenaleyh yine böyle zalim et ve sinir zââfları yüzünden akdedilmiş olan bu iki eski izdivacını tamamiyle reddedip unutarak sade ilk karısını, eski ve heybetli bir sadrâzamın çok ince, hassas ve kibar, lâkin hiç te sevmemiş ve ölümüne hiç te yanmamış olduğunu bu talihsiz kızını hatırlayor, ve sadrâzamlar Osmanlı Devleti teşrifatında hükümdar hanedanları âzaları gibi altes unvanı taşıdıklarından, " bir altes damadlığından kalem kâtibinin damadlığına düştük ! „ diye kendi nefsiyle eğleniyordu. Bizzat dediği gibi, bu kendisine şeytanın bir oyunu olmuştu.

Fakat acaba nekadar sürecek, yâni bu izdivacın ömrü ne olacaktı ? Halim Bey henüz bunu kestiremeyordu. Altmışı geçen ve artık tamamen soğumuş sandığı vücudunda hem de bu âdeta acami elin yakabildiği ihtiras ve arzu, birgün elbette sönecekti. Sacide'ye karşı kalbinde hürmet, temiz bir sevgi olmadığı, böyle birşeyi duymağa kendi kadir bulunmadığı gibi esasen de genç kızı böyle bir his ilham etmeye lâyık addetmediği için, bütün zerrelerine kadar sarsılıp tutuşmuş olan ihtiyar eti yeniden soğuduğu, genç kadından bıktığı, onu sarmaktan bugün aldığı zevki duymayacağı gün kendisini başından defedecekti.. Vakıa yeni rejimin kabul ettiği medenî kanun talâkı eskisinden çok güç ve çok masraflı bir şekle sokmuştu. Fakat, ne de olsa, avukatların daima bulabilecekleri bin çare ve imkânı kullanarak bu talâkı temin etmek mümkindi ve ehemmiyetli bir tazminat alınca Sacide'nin de bu işe yardım edeceğini şüphesiz sayıyordu..

Lâkin ya bıkmazsa ? Ya bu ateş sönmezse ? Şu halde, Ankara'nın büyük iddialarla Palas adı takınmış olan kubbe ve çinileriyle eski medrese kılıklı otelinin üzengeç çay toplantısında tanıdığı basit genç kız hayatının son kadını olacak demekti.. Ve Sacide'ye Avrupa'da hakikaten müreffeh ve bir Türk servetiyle temini kabil olan had ve derecede debdebeli bir hayat temin etmekle beraber, ona bu hayatı yalnız başına idame edebileceği bir servet bağışlamaktan şiddetle tevakki ettiği, dünyanın geçirdiği bütün içtimaî ve korkunç kasırgalardan korumağa ve hattâ artırmağa muvaffak olduğu servetinin müstakil ve münferit sahibi kaldığı için, Sacide'nin birgün bu hayatı teperek kendisi istemezken, kendisi onu muhafaza etmek isterken talâkı isteyeceğine ihtimal vermiyordu..

Fakat tıpkı romanlarda ve tiyatrolarda görüldüğü gibi genç kadın kar-

şısına birdenbire çıkacak fakir bir delikanlıya âşık olabilir, onunla yaşamak için bu altundan zincirlerini kırabilirdi.. Ancak Halim Bey bu ihtimali Sacide için varit görmüyor, karısının nekadar maddî, hayatın gösteriş kısımlarına nekadar esir, zenginliğe ve müreffeh hayata ne feci' şekilde düşkün olduğunu çok iyi biliyordu. Lâkin böyle bir aşk duymamakla beraber genç kadının et ve sinir zââfları olamaz mıydı ? Etraflarında o kadar genç ve güzel erkekler vardı ki ! Fakat servetinin idaresi için günde bir iki mektup yazıp bir iki telefon etmesi veya telgraf çekip alması kifayet eden Halim Bey, Sacide'yi daima yanında bulunduruyor, onun yanından hemen hiç ayrılmayordu..

Hemen hiç . . . Bu hiç demek değildi. Ve genç kadının yine hergün bir iki saat yalnız kaldığı oluyordu. Ancak hayatın iç sıkacak tarafları ve ihtimalleri için kendisini faydasız yere muztarip etmekten hoşlanmayan Halim Bey, artık bu şahitsiz ve meçhul saatlarda neler olduğunu düşünüp bulabilmek için kendisini üzmek istemeyor, Sacide'yi kollarına aldıkça duyduğu zevki kâfi buluyordu. Bununla iktifa ediyordu...

V

Evlenme kararının bin türlü heyecanı, çeyiz parası, türlü hediyeler ve yenilikler, Avrupa'da hergün yüz yeni şey görmek üzere geçen günlerin heyecanı, bütün bu baş döndürücü şeylerin ilk şaşkınlığı geçer geçmez Celâl'i unutmadığını, unutamadığnı Sacide hayretle ve azapla farketti.. Halim Beyle evlenmeyi kabul ettiği zaman Celâl'i kalbinden çıkarıp atmağa ve âdeta bomboş bir kalble yaşamağa karar vermişti. Halim Beyi aldatmağa niyeti yoktu. Bütün zekâsını onu tamamiyle avucuna almağa, kendisine onu günden güne daha çok âşık ederek servetini kabil olduğu kadar kendi eline geçirmeye hasredecek ve bu vaziyette onun elbette gecikmeyecek olan ölümünü bekleyecekti. Nikâh kâğıtlarının meydana çıktığı gün altmış dört yaşında olduğu anlaşılan bir adam için yirmi üç yaşında güzel ve sıhhatlı bir genç kadının hararetli ve ihtiraslı âşıkı olmak tehlikeli bir vaziyetti. Bildiği, duyduğu ve artık önünde görüp seyrettiği hallerden, bu hayatın Halim Beyi nihayet on yıl içinde mezara sürükleyeceği kanaatına varmış ve o zaman elinde büyük bir servetle yeni kocayı, genç ve güzel kocayı karşılamağa karar vermişti..

Ve bu müstakbeldeki genç ve güzel kocanın hayalî çehresi, Celâl'in hatlarını taşımayordu. Onu Celâl on sene evlenmeden belki de beklemezdi. Fakat beklemiş olsa bile, bugün otuzuna yaklaşan, saçlarında seyrekleşen yerler ve yüzünde ilk çizgiler peyda olmuş erkek, kendine fazla ihtimam edemeden, mütevazı bir hayatı kazanmak için çalışıp yıpranarak geçecek on senenin nihayetinde kimbilir ne hale gelecekti ! On sene sonra Sacide'nin elinde pek büyük bir servetin silâhiyle alacağı erkek, dün kendisi beş para-

sızken reddetmiş olduğu delikanlının yaşlanmış istikbali elbette olamazdı.

Sacide izdivacının ilk günlerinde, hattâ evlenmeden evvel çizdiği bu istikbâl plânında vakıa daha mahrem bir kısım ayırmamıştı. Fakat lâfını etmemekle beraber benliğinin geri ve gizli kısmında, karşısına çıkıp fevkalâde hoşuna gidecek erkeklerle, hiçbirine bağlanmamak şartıyle gönül eğlendirmek ihtimali tamamiyle gayri mevcut da değildi.. Ve şehirden şehire, otelden otele, hiçbir tarafta uzun müddet kalmayarak, hiçbir yerde karar kılıp yerleşmeyi bile düşünmeyerek geçen bu kozmopolit hayatta, bu erkekler değişebilirler, kolayca ve tehlikesizce değiştirilebilirlerdi...

Bununla beraber, dediğimiz gibi, Celâl vaktiyle almış olduğu yeri işgal etmekte devam ettiğini hissettirmekte gecikmedi.. Halim'in uyandıran ve tatmin etmeyen, sade daha kudretli derâğuşlar tahayyül ettiren ve onların nekadar fevkalâde şeyler olabileceklerini hissettiren buseleri altında genç kızlığın kararsızlıklarından ve cehaletlerinden sıyrılınca, Celâl'in olmak ve sade onun olmak ihtirası önünde sed çekilmez bir sel halinde Sacide'nin benliğini sardı. Ve ihtiyar kocasını elbette sevmeyen genç kadını düşürmekteki kolay ve zevkli oyuna tama'edip her gittikleri yerde etraflarını saran delikanlıların teşebbüs ve hareketleri karşısında, genç ve güzel kadın hiç değilse avunup eğlenecek yerde bu vaziyetten gittikçe daha çok sıkıldığını, âdeta muztarip olduğunu ve Celâl'in hatırasının ve hasretinin kendisine gittikçe daha çok ıztırap vermeye başladığını hiddetle görüyordu.

Hiddetle görüşü şundandı ki, Celâl'e karşı devam eden ve hattâ artan bu zâafı zelil ve hazin birşey sayıyor, bundan dolayı âdeta kendi nefsinden utanıyordu. Nasıl Halim Bey kendisine karşı bir hürmet ve kalbten bir bağlanış ve sevgi duymayarak bir kalem kâtibinin terbiye ve görgüden mahrum kızına karşı hissettiği zaâf ve acizden dolayı kendi kendini takip etmiş ve sırf etinden ve sinirlerinden gelen bu zaâfa tamamiyle esir olduktan sonra da ona karşı ruhan yenilmemiş ise, Sacide de Celâl'e karşı ayni ruh hâleti içinde bulunuyordu. Celâl'i uyanmış ve teskin edilmemiş etinin zoruyle ve bu etin sükûnü için ondan başka hiçbir şeyin kâr etmeyeceğine emniyetle, istiiyordu.. Atî hakkında henüz bir karar vermiş değildi. Eğer Ankara'da bir kaç gün veya birkaç haftada bu adamdan hevesini almaz, ihtirası sönmezse ne olacaktı ? Bunu henüz düşünmüyor ve esasen bir müddet geçince mutlaka soğuyacağını umuyordu..

Avrupa'ya gidişleri yedi ayı bulmuştu ve iki aydır Roma'da bulunuyorlardı. Bir an geldi ki Celâl'le buluşmak ihtirası Sacide de artık yenilmez bir mahiyet aldı. O zaman genç kadın annesiyle babasını fevkalâde göreceği gelmiş olduğunu söyleyerek bir hafta kalmak üzere Ankara'ya gidilmesi ve ondan sonra da birmüddet İstanbul'da kalınması hususunda ısrara başladı. Halim Bey'e gün geçtikçe daha fazla tahakküme başlamıştı . . Arzusunu kabul ettirdi. Türkiye'ye döndüler. — *Devam edecek* —

S P O R

BAŞKA MEMLEKETLERDE BEDEN TERBİYESİ

— İNGİLTERE —

NÜZHET ABBAS

Anadan doğma sporcu bir millet olan İngilizler beden terbiyesinin gaye ve hedeflerini kafa ve vücut dinçliği, sağlığı ve sağlamlığı şeklinde telâkki etmektedirler.

Bu memleket, halkının kütle halinde büyük nüfus parçaları barındıran büyük şehirler sâkinleri olmak itibarıyle beden terbiyesini daha ziyade büyük şehirler bakımından mütalea etmek mecburiyetindedir. Bu sebeple beden terbiyesi İngiltere'de çok küçük yaşta başlayan ve çok iyi tetkik edilmiş esaslara dayanan şartlar altında yapılmaktadır.

İngilizler'in anlayışına göre beden terbiyesi mefhumu jimnastikler, oyunlar, yüzmeler, dansları olduğu kadar her türlü sporlar, serbest oyunlar, yaya ve vasıtalı geziler, mektep seyahatları, kampları velhasıl açık havada sıhhî yaşama ve hareket yollarını sevilen bir itiyat hâline getiren bedenî faaliyetlerini daire-i şümulüne almaktadır. Onlar, bu itiyatların küçük yaşta edinilmek lüzumuna kail olduklarından çocukların da kumandalı jimnastiklerden ziyade oyundan hazzettiklerine inandıklarından mekteplerde beden terbiyesi idmanlarının aslî unsurlarını oyun ve sporların teşkil etmesini iltizam etmektedirler.

Beden terbiyesi ve sporda ilgi, sevgi ve zevki, İngilizler birinci plânda mütalea ediyorlar. Herhangi bir beden hareketinden beklenen fayda ve tesirleri de bu ilgi ve zevk mikyasıyle ölçmektedirler. Seve seve ve kendini unutarak yapılan hareketlerin, sporların en çok fayda ve bedenî inkişaf temin ettiğine inanıyorlar.

Sıkıcı, çocuğa yahut gençe zevk ve eğlence temin etmeyen hareketleri ve oyunları daha az faydalı buluyorlar.

İngilizler'e göre idmandan moral ve fizik iki tesir ve fayda husûle geliyor. Beden terbiyesinin terbiyevî kıymet ve tesirleri herşeyin üstünde tutuluyor. Çocukta alâka hissi gittikçe neşvü nema halinde bulunduğundan büyük çocukların beden terbiyelerinin sade ve basit vücut hareketlerinden ziyade spora doğru bir seyir takip etmesini muvafık buluyorlar ve bilhassa cem'î sporlara ehemmiyet veriyorlar. Ayni zamanda bütün vücudun ahenktar bir tarzda tekemmül ve inkişaf etmesini istiyorlar. Bedenî kusurları tadil ve

ıslah edici hareketleri ve sporları da mektepler için esaslı bir şube addediyorlar.

İdman, spor, beden hareketleri, yapılan bedenî faaliyet ne olursa olsun İngilizler bu işte sistem, usûl ve disipline son derece ehemmiyet vermektedirler. Çocuğun yahut gencin karakterce zayıf olan kıymetlerini ele alarak bu kıymetleri yükseltmeğe uğraşıyorlar. Dimağın vücuda değil, vücudun müfekireye tâbi ve onun kontrolu altında bulunmasını esas ittihaz ediyorlar.

Beden terbiyesi esas prensipleri arasında İngilizler dik duruşa çok ehemmiyet veriyorlar. Başını yüksek tutan insanın memleket ve cemiyet için faydalı bir unsur olduğuna inanıyorlar. Dik duruşun, dik oturuşun fizik faydaları, çocuğa, gence, büyüğe aşıladığı nefsine itimat faydaları ve bunun aksi, yâni eğri büğrü oturuş kalkış ve göğsü içeri çekik çarpık bir duruşun mahzurları üzerinde çok uzun duruyorlar. Filhakika beden terbiyesinin birinci şartı olarak dik duruşu esas addediyorlar. Bunu temin için kalça ve mide adalesinin idman ve inkişafını temin eden bütün idman ve vücut hareketlerinin muhakkak surette ihmâl edilmemesini şart koşuyorlar.

İngilizler'e göre beden terbiyesi umumî şartları şunlardır :

1 — Çocuklara beden terbiyesi gündelik ders programı gibi hergün mecburî olmalıdır. Aksi takdirde matlûp neticeleri elde etmek mümkin olmaz.

2 — Beden terbiyesi dersleri havanın müsaadesi nisbetinde mutlak ve muhakkak surette açık havada yapılmalıdır.

3 — Beden terbiyesi bina içinde kalınmak mecburiyeti olduğu günler, mükellef bir jimnastikhane yok diye ihmâl olunmamalıdır. Çocukların ve gençlerin beden terbiyeleri ile alâkadar olan müdürler ve idareciler buna isterlerse bir çare bulabilirler.

4 — Giyim meselesi de mühim addolunmaktadır. Bilhassa ayak kabıların müsait olması şarttır. Elbise de uygun olmalıdır.

5 — Mümkin olduğu takdirde ılık duş, mümkin olmadığı takdirde, el yüz ve ayakların yıkanması şarttır.

6 — Spor malzemesinin bolluğu ve uygunluğu da esaslı bir noktadır. Toptan tutun da hernevi spor ve oyuna elverişli malzeme tedarik olunmalıdır.

Beden terbiyesinde hıfzıssıhha meselesine İngilizler belki de her milletten fazla ehemmiyet veriyorlar. Bunun için beden terbiyesi ile birlikte sıhhat bilgisinin de öğretilmesini lüzumlu görüyorlar. Çocuktan başlayarak bütün memleket gençliğinin sıhhat kaidelerine vakıf ve bu kaidelere göre hayat sürmelerini temin için hiçbir gayretten geri durmayorlar.

Sıhhatta olmayan insanın beden terbiyesinden fayda değil zarar göreceğini gözönünde tutarak memlekette hastalıklara karşı mücadeleyi son haddine vardırmış bulunuyorlar.

İyi beslenmek ve enerji sarfına yetecek gıda almanın İngilizler nazarında ehemmiyeti büyüktür. İyi beslenmek sadece bir gıda meselesi telâkki olunmuyor. Alınan gıdayı yakmak ve vücuda faydalı şekilde assimile temek de gıda kadar ehemmiyetli telâkki olunuyor. Mektep çocuklarının mektep saatları zarfında iki üç bardak süt içmelerini (bedava) temin için kanunlar yapmış bulunuyorlar.

Beden terbiyesinde ve idmanda vücudu büsbütün yorgun bir hale getirinceye kadar ifrata varmamak ta İngilizler'in kabul ettikleri bir esastır. Bu nokta üzerinde bilhassa, ilk ve orta mekteplerde ısrarla durulmaktadır. Yüksek tahsil çağında ve daha yaşlı bulunanlar için fazla yorgunluk meselesi bünyevî kabiliyet ve kuvvet derecesi ile nisbet edilmekte ise de alelûmum bitkin bir hale gelinceye kadar yorgunluk tevlit eden idmanlar makbul sayılmamaktadır.

İngilizler, halkı beden terbiyesi ve spora teşvik için mektep dışı propagandadan da hali kalmamaktadırlar. Malûm bir hakikattır ki küçük yaştanberi mektepte vücudunu işletmeğe, spor yapmaya alışan çocuk büyüyüp gittiği zaman kendine en uygun ve en sevdiği sporu bir itiyat haline getirdiği için bundan ihtiyarlıkta bile kolay kolay vaz geçememektedir. Ve İngilizler'in kadın erkek sporcu bir millet olmalarının esas sebebi de budur. Hattâ sporları kumandalı beden hareketlerine tercih etmelerindeki sır ve hikmeti de burada aramak icap eder.

Buna rağmen beden terbiyesini, sporu ve idmanı her sınıf vatandaşın erişebileceği bir seviyeye indirmek için son zamanlarında memleketin her tarafında açılan halk merkezleri (bizdeki Halkevleri'ne müşabih bir teşkilât) ve hayatta seviyesi ne olursa olsun her vatandaşın bir veya birkaç çeşit beden hareketi yahut spor yapmasını temin için sarfolunan gayret ve emek başka memleketlere nümune olacak bir durumdadır. Halk merkezlerinde herkes kesesine ve zevkine uygun sıhhî bir meşgale bulabilmektedir.

İngiltere'de 1937 Haziran'ında kabul edilen bir kanunla hükûmet beden terbiyesi idmanlarına ve spora vasi' mikyasta yardım esasını kabul etmiştir. Bu kanunun esabab-ı mucibe lâyihası çok enteresandır. Evvelâ maarif nezaretinin mektep çocuklarına verdiği beden terbiyesinin mektep çağından sonra da devamı ve bütün vatandaşların idman ve sporla meşgul olabilmesi için mevcut şart, vasıta ve imkânların çoğaltılmaması lüzumunda ısrar olunmaktadır. Esasen İngiltere'de mahallî idarelerin beden terbiyesi ve spora yardımları daha evvelki kanunlarla taht-ı temine alınmış bulunuyor. Yeni kanunla bu yardımın şümulü arttırılmıştır. Lâyihada :

1 — Beden terbiyesi ve sporun halka bir mecburiyet olarak tahmili değil, halkı spora ve idmana ısındırmak yoluyla tâmim edilmesi ve vatandaşın muayyen ölçülere göre spor yapması değil, vatandaşta spor ve beden faaliyeti ve idmanı terkedilmez bir itiyat halinde yaşatma lüzumu,

2 — Yeni projenin memlekette mevcut teşekkül ve teessüsler üzerine tatbik ve istinat ettirilmesi ve

3 — Nihayet beden terbiyesi esasta vücut hareketlerine inhisar ve istinat etmemekle beraber, idmanın daha ziyade zevkle, eğlenceyle ve hoşça vakıt geçirmek şartıyle yapılanlarına dikkat ve itina ile memlekette daha fazla taammüm edeceği hususundaki kanaata binaen jimnastikhanelere de ehemmiyet verilmekle beraber oyun sahalarına, yüzme havuzlarına ve bilhassa halk merkezlerine daha ziyade ehemmiyet verilmek lüzumu üzerinde israr edilmektedir.

Bunların da memleketin karakterine, bünyesine ve halkın temayülâtına en uygun bir şekilde tesbit edilebilmesi için :

a — Millî istişare heyetleri teşkili esas olarak alınmıştır. İstişare heyetleri, (bunlar biri İskoçya, diğeri İngiltere için olmak üzere ikidir) otuzar kişilik kadın ve erkek karışık âzadan mürekkeptir. İstişare heyetine seçilmek için, beden terbiyesi, spor ve mahallî idare işlerinden anlar olmak kâfidir. İstişare heyetleri vazife ve selâhiyetlerinin bir kısmını veya hepsini tâlî komitelere vermek hakkına da maliktirler.

b — Malî komiteler, beden terbiyesi ve spor işlerine hasredilecek paraların sureti sarfına nezaret etmektedirler.

Gerek millî istişare heyetleri gerekse malî komitelerde maarif ve sıhhat nezaretlerinden yetişmiş memurlar istihdam olunmaktadır.

c — Mahallî komitelere, maarif nezareti ile hususî teşekküller ve teessüslerde çalışan ve beden terbiyesi ve spordan anlar kimseler tayin olunuyorlar. Bunları daha ziyade bölge komiteleri diye tavsif etmek doğrudur. Çünkü bir bölge dahilindeki ihtiyaçları tetkik ve istişare heyetleriyle malî komiteleri vaziyetten haberdar etmek ve yeni harekete karşı halkta ilgi ve sevgi uyandırmak vazifesi bunlara tevdi edilmiş bulunuyor.

d — İngiltere'de ve İskoçya'da beden terbiyesi kolleji ihdası da lâyihanın esaslarından birini teşkil etmektedir. Kollej, beden terbiyesi ve spor muallimi ve gençliğe bu işlerde liderlik edebilecek eleman yetiştirecek, yalnız bununla kalmayıp beden terbiyesi sahasında araştırmalar, tetkikler ve esaslı tetebbülere de girişecektir.

Üniversitelerde birer beden terbiyesi kürsüsü temini de yeni projeye dahildir. Bu izahlara şunu da ilâve etmek isterim ki İngiltere'de mahallî idare tâbirinden maksat (bize temsilen söylüyorum) bir şehrin vekâletler ve umum müdürlükelere bağlı bilûmum teşekküllerini ifade eder. Bu itibarla bir şehirdeki bütün devlet teşkilâtı beden terbiyesi ve spor işlerine yardım vazifesiyle mükellef tutulmuşlardır demek oluyor.

İşte 1937 başında Fitter Britain (daha sıhhatlı Britanya) ismiyle başlayan ve bugün bir kanunla bütün memlekete teşmil edilen hareketin çok kısa bir tarihçesi.. Görülüyor ki bu şekil İngiltere'nin bünyesine en uygunudur. Ve şurasını da açık söylemek icap eder ki bu hareketin arkasında gizli millî müdafaa kayguları tamamiyle saklanmış, halka bu işin millî müdafaa endişeleriyle alâkalı olduğu belli edilmek istenmemiştir. Şekil ne olursa olsun İngilizler iyi bir sporcunun fevkalâde iyi ve namuslu bir asker olduğuna inanıyorlar demektir.

Propagandası vasi' bir teşkilâtla idare edilen Fitter Britain hareketi; memlekette mektep dışı kalan gençlik kütlesi için bütün beden hareketlerini ve sporları yaymaktadır. Birkaç gün evvel elimize geçen enfes bir propaganda broşüründe sabahları yapılan beden hareketleri, toplu yürüyüşler, bısıklet, futbol, hokey, basketbol, jimnastikler, atletizm, halk merkezlerindeki kapalı salon sporları ve oyunları, kros koşuları, tenis, kriket, kürek ve yelken, yüzmeler, kampçılık, güreş, golf, skrim, patinaj, plâj eğlenceleri ve sporları ve sonunda da daha şen, daha şâtır ve daha dinç iş ve güçleriyle meşgul olan vatandaş kütlesini canlandıran tabloların hoşa gitmemesi kabil değildir.

KÖYÜMDEN TÜRKÜLER

I

Bilezikli kollara asılı bakır güğüm,
Başlarında yemeni, ağzında sakızları,
Bele kadar saçları örgülü düğüm düğüm,
Çeşme başında türkü söylüyor köy kızları :

Doldu ondört Baharın,
Evleneceksin yarın ..
Daha dikilmedi mi
Gelinlik esbabların ?

Üç köyün yiğitleri,
İşte imtihan yeri :
" Ben olsam, diye, eri ! "
Tanrı'nıza yalvarın !.

II

Bir sonbahar akşamı, bulutlu ve bulanık..
Sürü iniyor dağdan bir su gibi akarak..
Rüzgâra açık bağrı yüzünden daha yanık,
Çoban türkü söylüyor, kavalı bırakarak :

Bir aksam dağ yolunda
Yıldız gibi belirdin..
Ben izine bağlandım,
Sen başını çevirdin..

Kabahatım ne bunda ?
Günah senin boynunda :
Benden kaçıyordun da
Ruyâma neden girdin ?..

III

Gergefini işliyor çardağın gölgesinde,
Bu bahçenin, bu evin bu kız biricik süsü..
Bir hıçkırık hali var, rüzgâr gibi, sesinde
Titriyen dudağından dökülürken türküsü :

Dağa vurşum gölgesi,
Bulutta ay, Kezban'ım.
Sen de omuzlarına
Saçını yay Kezban'ım..

Darılmış söğütlere,
Sessiz akıyor dere..
Çoban gitti askere,
Günleri say Kezban'ım...

C. MİROĞLU

T A R İ H

GAZNELİ MAHMUT

GAZNE DEVLETİNİN MENŞEİ ve KARAKTERİ MESELESİNE DAİR

A. Y. YAKUBOVSKİY

— III —

— Başı 73 üncü sayıda —

Muhtemeldir ki, Alp Tekin kısa süren bir akın icrasından başka hiçbir şeye muvaffak olamadı. Malûm olduğu veçhile, o bundan az sonra ölmüştür. Şu takdirde, Türk gulâmlarından türeme bu bahtıyarın siyasî sergüzeştlerle karışık işbu vakasında, herşeyden fazla bizi alâkalandıran nokta, AlpTekin'in ileri sürdüğü programdır. Fakat, ayni gayeye varmak için, daha müsait şartlar içerisinde bu programın tatbikine ancak Sebük Tekin'in oğlu Mahmut muvaffak olmuştur. Bununla beraber, Alp Tekin'in malik olduğu büyük siyasî kabiliyet katiyen inkâr edilemez. Dahilî iğtişaşların doğurduğu ve halli gayr-i kabil tezadlar dahilinde, eski nizam ve idare usûlü üzerine tutunmak isteyen her bir devlet için, en muvafık ve elverişli adım " dinsizlere „ karşı " mukaddes harp ", yâni " gazavat " ilân etmek idi. Zira, böyle bir harp muazzam ganaim bolluğunu temin edebileceği gibi, dahilî nizamdan gayri memnun arazisiz ve hattâ yurtsuz, barksız insanları da oyalayabilirdi. Alp Tekin, lâzım olduğu takdirde, kime müracaat edeceğini pekâlâ bilirdi. O, herdaim Ön ve Orta Asya'nın her bir sahasında, kendisine lâzım olan gazileri veyahut *mütavvuun*'u (gönüllü) tedarik edebilecek faâl S a l â r - ı g a z i y a n 'ı bulabilirdi. Eğer, Alp Tekin yalnız program vücuda getirdi ise, hakikî Gazne Devleti, Alp Tekin'in mektebinden yetişme ve ayni zamanda gulâm olan Sebük Tekin tarafından kurulmuşutr. Nizam-ül-Mülk'e göre :

" Vaktiyle (Alp Tekin) için otuz Türk gulâmı satın alınmıştır.
" Bunlardan birisi de Mahmud'un babası Sebük Tekin idi „ [1].

Nizam-ül-Mülk, eserinin birkaç sahifesini bazı masallarla süslenmiş olarak Sebük Tekin'in hâl tercümesine hasreylemiştir. Bizim için bu sahifelerde ancak, genç gulâmın kendi hükümdarı tarafından vazedilen esas siyasî prensipleri ve tedbirleri iyice kavradığı kabiliyetini gösteren yerler ehemmiyeti haizdir. Bu sonuncunun ölümü üzerine, Gazne ve Alp Tekin tarafından zaptedilen eyaletler, büyük ihtimalle hep Sâmânî'ler himayesi altında

---

[1] Ayni eser, s. 96.

olmak üzere, kendi asıl sahiplerine iade edilmiştir. Bir farkla ki, aşağı yukarı onbeş yıl geçtikten sonra, Gazne (997 yılında) tekrar, Sâmânîler'in " sadık „ askerî kumandanı ve feodalı bulunan Sebük Tekin tarafından (bu sefer kat'î olarak) zaptedilmiştir. Artık bundan sonra Sebük Tekin kendisini Sâmânî'lerin sadık bendesi unvanıyle dahi hür ve serbest hissedebilirdi. Çünkü, bu zamanlarda Sâmânî'ler o kadar kuvvetten düşmüşlerdi ki, bunlar, kendi valilerinin önünde, serbestçe feodal devletler kurmakta olduklarına, ancak parmakları arasından bakabilirlerdi (yâni, aldırmayorlardı). Tam bu sıralarda Sebük Tekin'in sağ kolu oğlu Mahmut idi.

Mahmud'u kendi siyasetinin bütün mahremiyetine âşina eden Sebük Tekin, onu kendisine merbut ve değerli bir muavin olarak yetiştirdi. Filvaki, Alp Tekin yalnız program tanzimiyle iktifa etti ise, buna mukabil Sebük Tekin de Gaznevî devletinin icabeden bütün esaslarını kurdu. Ve ayni zamanda İslâm edebiyatına " *gazavat* „ adıyle şöhret bulan Hindistan'a karşı yaptığı akınlarla, bu sahaya karşı da akınların yapılabileceği nümunesini vazetmiş oldu. Nihayet, 999 tarihindeki Buhara'nın *Bogra Han* tarafından zaptı ve bundan dolayı meşhur Sâmânî sülâlesinin tamamiyle tahttan atılması, Sâmânî sülâlesi için beklenilen feci akibetin husûl bulmasından başka birşey değildi. V. V. Bartold'a göre ayni yılın ayni ayında, Gazne Devletinin müstakil hükümdarı olmak üzere Mahmud'un tahta cülûsü parlak merasimle yapılmış oldu. Bundan biraz sonra da Mahmud meşru hükümdar olarak Halife tarafından tanındı ve ayrıca kendisine : Y e m i n - a d - d a u l a - y a - a m i n - a l - m i l l â unvanı tevcih edildi [2].

Onbirinci asrın başlangıcından itibaren İslâm edebiyatında, uzun müddet Gazneli Mahmud hakkında, muktedir, ve kabiliyetli hükümdar nümunesi fikri hâkim olmuştur. Bu hususta, biraz yukarıda söylendiği veçhile, en çok gayret sarfeden Nizam-ül-Mülk olmuştur. O, açıktan açığa Mahmud'u simpatize ve onun prensiplerini ve usûllerini şiddetle propaganda etmekle Mahmud'u, kendi düşüncesi bakımından en iyi vasıflarla tavsif etmiş oluyor ki, bunun neticesinde o, her adımda idealize edilmiş bulunuyor. Mahmud'un tavsifine Nizam-ül-Mülk şu sözlerle başlıyor :

" Mahmud devlet idaresi sistemine çok iyi vakıftır. Hükümdarlara dair
" birçok rivayetler işitmiştir; Adalet sevgisi ile şöhret bulmuş ve umu-
" mun mazhariyetini mucip olan bütün harekâta riayetkâr kalmıştır„ [3].

Bu sözler, şüphesiz saraya mensup bir zatın ağzından çıkma sâde bir methiye değildir. Bilâkis, bu sözler yarım asırdan daha fazla evvel ölmüş olan bir zata aittir. Bu alelâde bir sitayiş değildir. Bilâkis muayyen bir programa ve örnek teşkil edebilecek olan bir zata karşı ubudiyettir. İşte, hakikatte şarkın en gaddar despotu sayılan bu zata karşı beslenen idealizasyon ta-

[2] V. V. B a r t o l d, *Turkestan*, II, s. 285.

[3] *Nizam-al-Mulk*, S c h e f e r tab'ı, farsî tekst, s. 108.

mayülü sırf bundan ileri gelmiştir. Lâkin Mahmud'un akıllı, uzağı gören, enerjik ve müteşebbis bir adam olduğunu inkâr etmek imkânı yoktur. Gazne'ye hâkim olduktan ve İran'ın ve Türkistan'ın birçok eyaletlerini kendi kuvvetli idaresi altına aldıktan sonra Mahmud, bütün fikrini, şarkın feodal ve despotik tarz idaresi diye tavsif edilen siyaset tatbikine hasreylemiştir.

Gazne Devleti'nde tatbik edilen idare sistemi prensipleri, en iyi bir surette, defatla ismi yukarıda geçen Nizam-ül-Mülk'ün *Siyasetnâme*'sinde tasvir edilmiştir. Nizam-ül-Mülk diyor ki :

" Devlet dahilinde, devlete daima zarar ve ziyan vermeye çalışan ve pa-
" dişah huzurunda ısrarla tensikat yapılması lüzumunu ileri sürenler
" herdaim mevcuttur. Bu kabil insanlara göre kâinat temiz ve pâktir.
" Ve burada mukavemet gösterecek olan düşmanlarla rakiplere asla yer
" yoktur. Bugün dört yüz bin süvari iaşe edilmektedir. Halbuki herhan-
" gi bir mesele zuhurunda ve herhangi bir devlet işinin icrasında bunlar-
" dan ancak yetmiş bin kişinin bulunması kâfidir. Bundan dolayıdır ki
" geride kalanların askerî ücret ile iaşesinin kat'ı lâzımdır. Bu suretle
" her yıl bukadar bin dinar iktisat edilmiş olur ve kısa bir zaman zar-
" fında devlet hazinesi de dolmuş olur. Bu mevzu etrafında padişahla gö-
" rüşürken, bu sözlerin kimlere ait olabileceğini ve intizamsızlıktan ki-
" min istifade edeceğini anladım. Eğer padişah 400 bin neferin iaşesini
" temin edecek olursa, şüphe yoktur ki Horasan, Mavera-ün-nehir, Kâş-
" gâr, Balasagun, Harezm, Niruz, İran, Fars, Suriye, Azerbaycan, Erme-
" nistan, Antiohiye ve Kudüs onun idaresi tahtında bulunacaktır. Hattâ
" dört yüz bin yerine yedi yüz bin süvarisi olmalıdır. Bu takdirde dev-
" let genişler ve Sind, Hind, Türkistan, Çin, Maçin (cenubî Çin) ve
" Habeşistan'a, Berberî ülkelerine, Roma, Mısır'a, Mağrib'e kadar uza-
" nan bütün ülkeler hep hükümdarın idaresi altında bulunacaktır. Ak-
" sine olarak, dört yüz bin süvari yerine ancak yetmiş bin efrat bırakı-
" lırsa, üç yüz otuz bin kişi adının divan cetvelinden silinmesi lâzım
" gelecektir.

" Herhangi bir sûrette açıkta kalacak olan bu üç yüz otuz bin kişi, yaşa-
" dığı müddetçe, daima iaşeye ve beslenmeye muhtaç olacaktır. Nihayet,
" bunlar hükûmete karşı besledikleri itimadı kaybedince, tamamiyle
" itaattan çıkmış olacaklar ve k a l a h 'a (yâni, uzun keçe külâhlı birisi)
" malik birisini bularak, kendilerine s â l â r edinecekler ve devletin
" muhtelif eyaletlerine akın icrasına başlayacaklardır. Ve en sonda öyle
" müşkilâtlar çıkaracaklardır ki, irsen intikal eden hazine bu işe sarfe-
" dilerek, tamtakır kalacaktır „ [4].

Kendi fikirlerini izah eden Nizam-ül-Mülk, Mahmud'u nümune olarak

[4] *Nizam-al-Mulk*, farsî tekst, s. 92. farsî tekst, s. 144.

aldığını söylemeyor. Halbuki bu kanaat kendi kendine tezahür etmektedir. İşte, Mahmud'un saltanat devrindeki Gazne Devleti'nin dahilî ve haricî siyasetinin esasını işbu prensipler teşkil eylemiştir. Muazzam ganaim varidatını istihdaf eden muharebeler, Mahmud-ı Gaznevî'nin ehemmiyet verdiği ve dikkat nazarını celbeden en mühim nokta idi. Onun kanaatine göre, harp yalnız sülâleye şâşaa, kuvvet; muazzam ordu makinesinin iaşe ve ibâtesini temin etmekle ve oldukça faâl sayılan unsurların dikkat nazarını dahilî işlerden (yâni, sınıf mücadelesinden ve mübarezesinden) uzaklaştırmakla kalmayacaktır, ayni zamanda ilk hamlede alelâde kuvvete dayanan hükûmet prestijini ve otoritesini yükseltecektir. Bu sayede de, hiçbir cezaya tâbi tutulmadan, askerî seferler teşkili ihtiyacını bertaraf etmek için, tıpkı koyun derisini soyar gibi, ekinci - köylüleri soymak imkânı tamamiyle mümkin olacaktır. Malûm olduğu veçhile, otuz yıl hâkimiyet süren Mahmud'un devrine tam on yedi Hindistan seferi isabet etmektedir. Bütün bu seferler hep gazavat şiarı ile yapılmıştır. Biraz yukarıda gördüğümüz veçhile, bunların hepsi büyük bir itina ile düşünülmüş ve tertip edilmiş programdır ki, Alp Tekin onu Sebük Tekin'den tevarüs etmiştir. Mahmud, aşağı yukarı hiçbir falso vermeden bu yağmacılık seferlerini muvaffakıyetle yapmıştır. Selefferinin tecrübelerine dayanarak en çok muhafız kıtası teşkilâtına itina eylemiştir. Onbirinci asır İran ve Arap muharrirlerinin kaydettikleri veçhile, bu kıtalar yalnız Türk gulâmlarından mürekkep olmayıp, Horasanlıları, Araplar'ı, Hintliler'i, Deylemitler'i, Gurlar'ı vesair diğer milletleri de içerisine almıştır [5]. Ütbî, ayrıca bunlara Halaçlar'la Afganlılar'ı da katmakla beraber, Türkler'den yalnız Oğuzlar'ı (Türkmenler'i) zikretmektedir [6].

Mahmud'un muhafız kıtası genç kullardan mürekkep idi. Bu kıtanın yukarı tabakasını, yâni kumandanlık mevkilerini, yukarıda bahsi geçen serbest bırakılmış köleler kendi ellerinde bulunduruyorlardı. Sâmânî gulâmları, aşağı yukarı hep Türk gençlerinden ibaret idi. Bunların arasında Türkler'le beraber diğer kavimler de bulunmakta idi. Ayrıca bir fark daha mevcuttur: Bu da Sâmânîler'in Dihkanlar'dan türeme aristokrasi ile aralarında mevcut olan mücadelelerine rağmen, kendi ordularında bunlara kumandanlık pâyesini vermekten asla çekinmemeleridir [7]. Halbuki, biraz aşağıda göreceğimiz veçhile, birçok meseleler dolayısıyle Dihkanlık'la bir türlü müşterek dil bulamayan Mahmud, aşağı yukarı Dihkanlar'ı kendi askerî hizmetine almazdı. Alınması zarurî olduğu zamanlarda ise, bunu büyük bir dikkat ve

[5] *Nizam-al-Mülk*, farsî tekst, s. 92.

[6] *Utbî*, İlim Akademisi Şarkıyat Enstitüsü yazmaları, C. 342, varak, 99; *Not. et Extr.*, IV, s. 386.

[7] *B. G. A.*, I, s. 292; daha fazla malûmat için *B. G. A.* II, s. 343. Asıl metinde dihkanların yalnız Sâmanî ordusunda hizmet ettiklerinden bahsedilmektedir. Halbuki, Dihkanlar'ın, ancak kumandanlık mevkilerini işgal edebilecekleri, kendi kendine anlaşılmaktadır.

itina ile yapardı. Mahmud, kendi muhafız kıtasına çok emek serfetmiştir. O kendine mensup her bir gulâmın: çevik, cesur, sadık ve intizam görmüş bir asker evsafını haiz olabilmesi için, azamî derecede emek sarfetmiştir. Nizam-ül-Mülk'ün eserinde gulâmların değeri hakkında ibretâmiz hikâyeler mevcuttur. Bu hikâyelerin tarihî kıymeti, tabiatıyle hakikî vakalara yer vermesinden ibaret olmayıp, devrin hâkim fikir ve zihniyetini teşkil eden esas normları aksettirmesindedir. Bu hikâyelerin merkez-i sıkletini, gulâmların şahsî menfaatları için, sâkin ahaliyi yağma etmemeleri düsturu teşkil etmektedir. Bunun aksine hareket edecek olanlar, ağır cezalara çarpılıyordu. Çünkü, bu kabil hareketler ancak kargaşalığı doğurur ve hükûmetin otoritesini düşürür [8]. Gûlâm, tabiaten tahakküm ve tazyik yapılmak için yaratılmıştır. Lâkin bu tahakküm ve tazyik, yalnız hükûmetin emriyle harplarda, dahilde vergi toplandığı zamanlarda ve asilerin tenkili esnasında, istenilmeyen vakaların önünü almak için, mürettep bir plân üzerine yapılmalıdır.

Mahmud kendi muhafız kıtasının intizamını yüksek dereceye çıkarmaya muvaffak oldu. Fakat bu yolda pek çok gayret sarfetmeye mecbur kaldı. Hattâ, ilk zamanlarda şiddetli mukavemetle karşılaştı. Onbirinci asır İran muharrirlerinden Gardizî'nin bu kabil vakaya misâl olarak naklettiği, Nişapur gulâmlarının isyanı hâdisesi, pek dikkate şayandır. " *Zainu'l-Akhbar* „ adlı eserinde mumaileyh vakayı şöyle tasvir etmektedir :

" Mahmud Nişapur'a geldiğinde mahallî gulâmlar isyan ettiler; Mah-
"mud derhal keyfiyetten haberdar edildi. Gulâmlar korktular. Bazıları
" ise firar ettiler. Emir Mahmud firarileri takip etti, bazılarını öldürdü,
" diğerlerini ise esir aldı „ [9].

Maamafih, gulâmlardan mürekkep muhafız kıtasının değeri nekadar yüksek olursa olsun, yalnız bu kuvvete istinaden, feodal şark muharrirlerinin mufassalan naklettikleri, ve muvaffakiyeti itibarıyle başdöndürücü sayılan " parlak „ Hindistan seferlerinin icrasına imkân olmadı.

Bu işte Mahmud yardımcı kuvvete müracaata mecbur olmuştur. Bu kuvvet ise, vaktiyle bahsi geçen, gazilerden yahut mütavvûa 'dan (yâni, din mücahitlerinden, gönüllülerden) ibaret idi. Mahmud'un devri hakkında yazmış olan : Gardizî, Utbî, Beyhakî, Hamdullah Kazvinî ve diğerleri, gönüllü kıtaların Hindistan seferi esnasında oynadıkları rolleri müttefikan kaydetmektedirler. Mahmud, İran'ın ve Mavera-ünnehir'in her bir eyaletine, kendisine sağlam ve cesur gaziler intihap eden adamlar göndermiştir. O bu kuvveti kendi etrafında toplamaktan asla kork-

[8] *Nizam-al-Mülk*, farsî tekst, s. 105. Burada köylünün elinden tavuğunu alan gulâmlardan birinin Alp Tekin tarafından idam edildiği hikâye edilmektedir.

[9] Gardizî, *Kitab Zain'l Akhbar*, E. G. Brown, *Memorial*, I,s. 65.

muyordu. Çünkü bunlar hiçbir zaman işsiz kalmayıp, mütemadiyen ganimetler elde etmekle meşgul idiler. Gaziler'in Mahmud nezdine gelişlerinden ve yağma gayesi ile yapılan seferlerinden bâhis birkaç vakayı naklediyorum. Gardizî [10], Mahmud'un saltanatı başlarında Pişaver şehrine karşı yapılan seferde icrayı faaliyet eden on bin gaziden bahsetmektedir. Filvaki, Utbî diğer bir sefere dair malûmat verirken daha büyük bir rakam göstermektedir. Onun verdiği malûmata göre :

" En yakın eyaletlerden tâ Mavera-ün-nehir'in en uzak hududuna kadar
" uzanan sahalardan yirmi bin mütavvua (Mahmud'un etrafında) top-
" lanmıştır „ [11].

Gaziler'in, Sâlâr'lar kumandası altında, nekadar büyük bir şevkle gazavat ilânına iştirâk ettiklerine dair malûmata, Beyhakî 'de tesadüf etmekteyiz [12]. Bu kuvveti etrafına toplamakla Mahmud, değil yalnız cesur mücahitleri kazanmış olduğunu, hattâ Sâmânîler Hükûmeti devrinde sık sık vaki olan köylü isyanlarından dahi kendi arkasını temin etmiş olduğunu pekâlâ biliyordu.

— Bitmedi —

Ruscadan çev. **A. CAFEROĞLU**

[10] Ayni eser, s. 65.
[11] Utbî, Şarkıyat Enstitüsü yazmaları, C. 34 2, varak, 136 b.
[12] *The Tarikh-i Baihakî*, " Bibliotheca İndica ", s. 347.

E D E B İ Y A T

MİLLÎ EDEBİYAT DEVRİ ŞİİR SAHASINDA ÂŞIK TARZI TESİRLERİ

FEVZİYE ABDULLAH

II

— Başı 74 üncü sayıda —

Balkanharbı'nın sonunda osmanlıcılık, Umumîharp neticesinde islâmcılık telâkkileri büsbütün iflâs edince, Tanzimat'tanberi, gün günden inkişafını gördüğümüz türkçülük cereyanı, çok tabiî olarak kendini edebiyatta da gösterdi. Bu tesir neticesinde, millî vezine, millî mevzulara, millî lisana karşı bir temayül eskiye nazaran daha kuvvetle göze çarpmaya başladı. Bu yüzden, millî edebiyat devri denilince, edebiyatta da bir kendine dönüş hâkimdir..

Balkanharbı ve Umumîharp'ın doğurduğu karışıklıklar, edebiyat bakımından fazla neşriyat yapılmasına bir engel teşkil ettiği anlaşılıyor.. 1917 de *Yeni Mecmua*'nın, 1918 de *Büyük Mecmua*'nın neşri, millî bir ruh taşıyan eserler yaratan muharrirleri, etrafına toplamış bulunuyordu. Ziya Gökalp, türkçülüğün esaslarını bu mecmuada anlattı. Fuad Köprülü, bilâhare *bugünkü edebiyat* adıyla neşrettiği millî edebiyata, millî vezine, millî edebiyat devrindeki bazı eserlerin tenkitlerine ve bazı münakaşalarına ait makalelerini yine burada yazdı.. Halide Edib 'in *Yeni Turan* adlı romanı ile, Ömer Seyfeddin 'in hikâyelerinin yine aynı mecmuada neşredildiğini görüyoruz. Hattâ, bugünkü tanınmış şahsiyetlerin, edebî hayata atılışlarını araştıracak olursak, mühim bir kısmının, ilk eserlerini burada neşrettiklerini de hatırlamak lâzımdır.

Millî tesirlerin, her sahada kendini gösterdiği bir devirde, halk edebiyatı da ihmâl edilemezdi..

Esasen, halk edebiyatının, bilhassa âşık tarzının kendini en kuvvetle gösterdiği millî edebiyat devridir.

Dede Korkut kitabındaki Deli Dumrul, Derse Han ile oğlu Buğaç.. vesaire gibi hikâyeleri manzum olarak yazan Ziya Gökalp, şiirlerini, ekseriya gayelerini telkin için bir vasıta olarak kullanmıştı. Ahlâk, lisan gibi mevzular hakkında yazdığı şiirler, bedîî bir zevk ve heyecan vermekten uzaktır. *Altın ışık*'taki masallarının arasında tesadüf ettiğimiz bazı dörtlüklerde de ruh itibarıyle âşık tarzı tesirleri görülemez.

Kızılelma'daki (*Türk yurdu* kitapları, No. 3, 1320) şiirlerinin çoğu dörtlüklerle, 8 ve 6+5 vezniyledir. Kitapta koşmalar (s: 85-117), destanlar (s: 117-146) diye ayrılmış iki kısım da vardır. Bunların koşma ve destan tarzlarına tamamiyle uygun olmadıklarını görmekle beraber bu tarz bir tasnife -halk şairleri hariç- ilk defa olarak onda rastlayoruz.

Fakat *Yeni Hayat*'daki iki ilâhisinde bu tarzın tesirleri derhal göze çarpar. Bunlarda bilhassa Yunus Emre tesiri hâkimdir [13] :

Benim gönlüm kış günü aç
Ruhum hasta; sensin ilâç
Kalan bülbül gibi muhtaç
Beni dertten kurtar Tanrım..

Ne uzağım, ne yakınım,
Ayrılamam alışkınım,
Yüz verilmez bir şaşkınım,
Dost olalım tekrar Tanrım.

Ben görmedim sensin bakan
Yanıyorsam sensin yakan
Bir nur olup kalbe akan
Yakan od'da yanar Tanrım.

Zâhit duyar celâlini
Ben isterim visâlini
Veli sezer cemâlini
Geldim sana dildâr Tanrım.

Beni koma tâ ademe
Nârında var nurdan şemme
At istersen cehenneme
Ben isterim didâr Tanrım..

Diğer şiirlerinde ekseriya çok kuru mısrâlar veren Ziya Gökalp, halk edebiyatı tesirinde kalarak yazmaya başlayınca, millî vezin, millî şekil, âşık tarzına hâs üslûbun hususiyetlerinden aldığı coşkunluk, hemen kendini gösteriyor; buna misâl olarak, şairin, aynı eserinden aldığımız diğer bir şiirini kaydedelim :

Bir okum ki yoktur yayım
Kanat ver ki fırlayayım
Ben yerdeyim gökte yayım
Kanat sensin yüce Tanrı.

Kalbim gece, sen bir güneş
Yalnızlıkta sen ona eş
Kışın senden alır ateş
Neşât sensin yüce Tanrı.

Âşık ağlar cânan diye
Ders okunur irfan diye
Asker ölür vatan diye,
Murat sensin yüce Tanrı.

Yoksulların haznesisin
Öksüzlerin annesisin
Sen bir şefkat sinesisin
İmdat sensin yüce Tanrı.

Her yanımda bir uçurum
Tut elimden düşüyorum
Sıratındır benim yolum
Sırat sensin yüce Tanrı.

Aşkımdandır ezâ bana
Ruhum açtı gazâ bana
Sen etmedin ceza bana
Pusat sensin yüce Tanrı.

Hem gönlüme göz vermişsin
Hayat da ver öz vermişsin
Hem didâra söz vermişsin
Hayat sensin yüce Tanrı.

Bu ilâhilerin üslûbunda, vezninde, mevzuunda Yunus Emre ruhu yaşamaktadır; o kadar ki, Yunus'un bir şiirinden bir dörtlük alıp bu şiirlere ilâve etsek,

[13] *Yeni Hayat, Yeni Mecmua* neşriyatından, 1918.

Zâhitlere cennet gerek — *Âşıklara sohbet gerek*
Leylâlara Mecnun gerek — *Bana seni gerek seni*

mısrâlarını okusak, yukarıdaki şiirlerden pek ayıramayız sanıyorum. *Yeni Hayat*'daki sanat adlı şiirinde,

Aruz sizin olsun hece bizimdir — *Halkın söylediği türkçe bizimdir.*

diyen şairin bu tarz şiirler yazacağı, bunlarda, içten gelerek yazıldığı için muvaffak olacağı çok tabiîdir. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün esasları*'nda " vezinde türkçülük „ ü izah ederken [14] millî vezin olarak, hece veznininin, her ölçüsünü değil halkın eskidenberi ve sonradan kullandığı vezinleri alıyordu.. Bunun için kendi şiirlerini de ekseriya, bilhassa halk şairleri tarafından kullanılmakta olan 6+5 veya 8 li ile yazdı. İleride, âşık tarzı tesirinde kalan birçok şairlerin hemen hemen bütün şiirlerinde bilhassa bu iki veznin kullanıldığını göreceğiz.

İlk önce, edebî hayata şiir yazmakla da atılan Fuad Köprülü'nün 1908 (c: 39. s: 991) den sonra *Servetifünun*'da neşretmeye başladığı ilk şiirlerinde senbolistlerin, bizden Ahmed Haşim tesiri vardır.. Bu şiirler bilâhare, belki Ziya Gökalp'ın tesiriyle mahiyetlerini değiştirdiler. Bu tahavvülde, o zamanlar gençliğin mürşidi diye tanılan Ziya Gökalp'ın fikirlerini hülâsa eden, sanat şiirindeki :

Ey şair, "Parnas" tan çık ortaç'a gel — *"Bodler„ i, "Verlen„ i kesme hâraca*
Sen kendi gücünle tırman yamaca — *Bu yükseliş belki olur bir mi'raç..*

mısrâları bir rol oynamış olabilir. 1908 den sonra *Melâl-i mesâ, Akşamdan sonra, Firak-ı ayrılık* gibi mevzular etrafında şiirler yazan Fuad Köprülü, 1917 den sonra *Yeni Mecmua* ve *Büyük Mecmua*'da neşrettiği yazılarında, hemen hemen daima Orta Asya'yı, eski ozanları, sesi dinen kopuzu, eski Türk Hakanları'nı bazan açıktan açığa, bazan senbolik bir tarzda ifade etti. *Ortaç yolcuları, Deli ozan, Akıncı türküleri, Hakan, Yamaçlarda kaval* gibi şiirlerin vezni, 6+5 veya 8 lidir.. O zamanki makalelerine nazaran, çok daha sâde bir dille, çoğu âşık tarzının esas ölçüsü olan dörtlüklerle yazılan bu şiirlerin bazılarında, bu tarz, ruh itibariyle de kendini gösteriyordu, meselâ 1917 de yazılan, *Yamaçlarda kaval* şiirindeki

Yaz geldi sevda çağıdır — *Rüzgâr saçını dağıtır*
Git koyunlarını yatır — *Ormana gel çoban kızı*

[*Yeni Mecmua*, s: 14]

veya yine aynı yıl, 1917 de neşredilen *Akpınar*'daki,

[14] *Türkçülüğün esasları*, Matbuat ve İstihbârat Matbaası, 1339. s: 125-126.

Elinde altun desti
Çiçekler takınsan a,
Kız yolunu kim kesti
Sevda yelleri esti.
[*Yeni Mecmua*, s: 9]

kıtasında, mânileri hatırlatan bir edâ vardır.

Yamaçta dolu yoncalar
Gözlerin yeşile çalar
Korkulu önündeki yâr
Yok bir ağaç güzel çoban.

dörtlüğü ile başlayan ve

Bağlarda şarap yapılır
İçen sevdaya kapılır
Çıkmaz yollara sapılır
Nerde bakraç güzel çoban..

gibi mısraları ihtiva eden *Yamaçlarda kaval* (*Yeni Mecmua*, s: 11) şiiri de heyeti umumiye itibarıyle, bu tarzın hususiyetlerini gösteremeyor. Fuad Köprülü'nün, *Akıncı türküleri* başlığını verdiği şiirinde, âşık tarzı'nın hususiyetlerini diğerlerine nazaran daha kuvvetli olarak bulabiliriz :

Akşam ezânıydı atlara bindik
Ay karanlığında ovaya indik
Sürdük dolu dizgin uzak ellere
Benzerdik kırk atlı akan sellere..

Atımız kişnerken sapmıştık sola
Yiğit akıncılar uğurlar ola
Kervan konup göçmez kuş uçmaz yola
Nâralar karıştı esen yellere..

Gök yüzünde hilâl altun yayımız
Budin yosmaları kılınç payımız
Erenler hesabı kırktı sayımız
Gönül bir ânkadır düşmez ellere..

Ey bu karlı sırttan atlayan yolcu
Bak, varsa akından haber sorucu
Ecel köprüsünün bulunmaz ucu
Bizden selâm götür uzak ellere..
[*Yeni Mecmua*, s: 917]

Bunda da, Ziya Gökalp'ın şiirlerinde olduğu gibi, yarım kafiyelere, vezni duraksız olarak kullanılmış mısralara, son dörtlükte şairinin ismini söylemesi gibi hususiyetler bulunmamakla beraber şekil ve ruh itibarıyle halk edebiyatı tesiri vardır; bu şiir bilhassa destanları andırmaktadır.

Şiirlerini; *Mesâ-i melâl* adlı bir kitapta toplayacağını vadeden, fakat bastırmayan Fuad Köprülü'nün halk edebiyatına karşı duyduğu kuvvetli temayül, onu nasıl bu saha üzerinde ciddî tetkiklere sevketti, halk edebiyatı hakkında ilk tetkikleri yazmak şerefini ona verdi ise, böylece, yazmış olduğu ilk şiirlerde de kendini azçok göstermekten geri kalamazdı. Bu temayül, 13 üncü asırda yaşayan ve bir halk dâhisi olan Nasraddin Hoca'nın hikâyelerini, nazme çevirmesinde de görülebilir [15].

1918 de, Akagündüz, bilhassa Balkanharbi'ne ait tahassüslerini ihtiva eden şiirleri, *Bozgun* adını verdiği şiir kitabını neşretti [16]. Bunlar,

[15] *Nasreddin Hoca*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1918.

[16] *Bozgun*, Kanaat Kitabevi, İstanbul. 1918.

hece vezniyle yazılmış şiirlerdi. Kitabın üzerinde *Millî - Vatanî şiirler* kaydı vardı. Mevzular tamamen millî, memleket hayatiyle alâkadardı. Kafkas cephesi, şehitler için yazılmış birçok şiirler görülüyordu. Şekillerin mühim bir kısmı, dörder mısrâlık kıtalardan ibaret olup, kafiyelenmesi de koşma tarzında idi.

Kartal basmış ıssız kalmış yuvalar,
Damlar çökmüş şehit dolmuş ovalar
Bülbül susmuş, gül kurumuş bağında..
Çağlayanlar kan köpürmüş dağında..
[*Yeni Mecmua*, s: 11]

gibi bazı mısrâlar, ruh itibarıyle de bize âşık tarzını hatırlatıyordu. Kitabın son kısmı, 119 - 155 inci sahifeler arası da, *türkülere* ayrılmıştı. Fakat bunlar, ruh itibarıyle öncekiler kadar da âşık tarzı unsurlarını taşımıyorlar, veya bu tesir :

Ben atladım kır atımın sırtına
Düştüm hain düşmanların ardına
Nallarından koptu duman fırtına
Mübarek çöl, geliyorum... gözaydın !
[S: 104]

Güneş urmuş karlı dağlar başına
Kurban olam toprağına taşına
Kayaları benzer birer elmasa
Yol ver dağlar ! ben varayım Kafkas'a . . .
[S: 137]

gibi mahdut dörtlüklere münhasırdı.

1919 dan, İstiklâlharbi'nden sonra, edebiyat sahasındaki neşriyat yine bir müddet durdu. Cümhuriyet'in ilânını müteakip senelerde, bilhassa birçok şiir mecmuaları basılmağa başlandı.. Bir taraftan da, 1926 Birincikânunda çıkan Hayat mecmuasında bu tarz şiirler neşredildi.

Millî edebiyat devri'nde şiir, Edebiyatı cedide'de olduğu gibi, birbirlerinden çok bariz farklar gösteren şahsiyetlere maliktir. Bir Mehmed Akif, bir Ahmed Haşim ve bir Yahya Kemal yetiştikleri devrin diğer şahıslarından ve birbirlerinden ayrı birer şahsiyettirler. Bunlarda âşık tarzı tesirleri görülmez..

Bunlar haricindeki şairlerimizin hemen hemen hepsi, eserlerinde azçok birbirine yakın, müşterek vasıfları taşırlar. Bu müşterek vasıflardan belki en barizi, âşık tarzı tesirini kuvvetle hissetmiş ve bunun neticesinde, bu tarzda güzel, muvaffakıyetli örnekler vermiş bulunmalarıdır.

Bu fikirlerimizi izah için, evvelâ, son devrin, Ali Mümtaz, Ömer Bedreddin, Enis Behiç, Rıfkı Melûl, Ekrem Reşid, Şükûfe Nihâl, Halide Nusret, Kemaleddin Kâmi gibi bu tesiri azçok hisseden şairlerini -henüz bunlar derecesinde şöhret yapmayan bazı şairlerin de bu tarz eserlerini- nazarı itibara aldıktan sonra, âşık tarzı tesirlerinde muvaffakıyetli örnekler ver - miş olanlar, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Faruk Nafiz, Necip Fazıl, Ahmed Kudsî, Sabahaddin Âli üzerinde duracağız..

Son olarak, henüz eserlerini neşretmeyen şairlerin, Orhan Şaik, Adsız (Nihâl) ve Nihad Sami Banarlı'dan ise bazı parçalar nakledeğiz..

Ali Mümtaz 'ın 1926 da neşrettiği *Bir gemi yelken açtı* eserinde - [17] ki *Çoban ve yolcu* şiirinde :

Silindi gönlümde parıldayan iz — *Bana sırdaş oldu dumanlı dağlar..*

mısrâları hariç, şiirlerinde bu tarzın hiçbir tesiri görülmez. Ömer Bedreddin 'in *Deniz serhoşları* kitabındaki [18] :

Âşıkım dağlara kurulu tahtım — *Çobanlar bağrımı dağlar da geçer..*
Günümü yıl eden şu kara bahtım ! — *Engin gurbetlerden çağlar da geçer..*

dörtlüğü ile başlayan ve Prof. Fuad Köprülü 'ye ithaf edilmiş olan *Son dilek* şiirinde bu tesir olduğu gibi, aynı eserde *nefes* başlığını taşıyan şiirde de (s: 18) de Bektaşî edebiyatının hususiyetleri, üslûp itibariyle Rıza Tevfik 'in tesiri görülür :

Ezelden çekilip aşk denizine — *Vahdet peymanesin dermişiz gönül*
İnceden inceye vâkıfız dine — *Elest meclisinde ermişiz gönül..*

Aldatıp o felek işvebâzını — *Binlerce âfetin çektik nazını*
En sonra şu kırık hicran sazını — *Bir melek saçıyle germişiz gönül..*

Aştık ta sayısız dağı denizi, — *Görmedik o yarın geçtiği izi,*
Hüsün ellerinde biz kendimizi — *Sevda havasına vermişiz gönül..*

Şairin, *Yayla dumanı* [19] ndaki,

Arı nasıl ayrılır — *Altın rengi balından*
Gül nasıl koparılır — *Mor dikenli dalından ?*

İçinde kaybolur insanın eşi, — *kaybolur obalar, çoban ateşi,*
Yemyeşil dağların hem yas edişi — *Hem de gülüşüdür yayla dumanı..*

Önüne katılır gider rüzgârın — *Gizler sularını her şen pınarın*
Yeşil ormanların karlı dağların — *Hulyâsı, düşüdur yayla dumanı..*

gibi dörtlükler, kitabın ekserisini teşkil etmekte olan millî şekildeki şiirler, onun halk edebiyatına temayülünü gösteriyorsa da, bu tesiri tamamiyle benimsemiş sayılamaz.

Enis Behiç 'in *Miras* [20] ında yalnız *Tuna kıyısında* adlı şiir (s: 86) koşma şeklindedir, ruh itibarıyle âşık tarzı hususiyetlerini pek göstermez.

Rıfkı Melûl 'un *İnkıraz*'ında mevcut *Kerem* adlı şiirini [21] kaydetmeden geçmek doğru olmasa gerek . .

---

[17] Ali Mümtaz, *Bir gemi yelken açtı,* İstanbul, Halk Kitabevi, 1926, s: 96.

[18] Ömer Bedreddin, *Deniz serhoşları,* İstanbul, Necm-i İstikbâl Matbaası, 1926, s: 8.

[19] Türkiye Matbaası, s: 1-3.

[20] Enis Behiç, *Mirâs.* İstanbul, İkbâl Kitabevi, 1927, s: 109.

[21] Rıfk Melûl, *İnkıraz,* Ankara. Hâkimiyet-i Milliye Matbaası. 928 s: 109.

Ben boynuma sazım asar giderim — *İlden ile durmaz basar giderim*
Mahmûz vurur dizgin kasar giderim — *Yeller gibi dağlar beller aşarım.*

Âh ederim, âhım göke yükselir — *İçimdeki hasret taşar yücelir,*
Aslı Han'dan haber gelmez dert gelir — *Ben bu dertle deniz gibi coşarım..*

Seslenirim.. dağlar verir ses bana — *Yol sorarım dâvâr güden çobana*
Kâh düşerim geçit vermez yabana — *Geçmek için bir sel olup taşarım..*

Kâh varırım yediveren bağlara — *Kâh uyarak gelip geçen rüzgâra*
Kâh çıkarım beli karlı dağlara — *Sağdan sola soldan sağa uçarım..*

Ekrem Reşid, *Hayât*'ta neşrettiği [22] *Gurbet mânîleri* şiirinde,

Sevenler yanar gider, — *Yâr beni anar gider,*
Kalpleri için için — *Durmadan kanar gider..*

Gam, hicranla öpüşür, — *Sevgi kanla öpüşür,*
Gurbet, kendi koynunda — *Ağlayanla öpüşür..*

gibi dörtlükler yazdı.

Şükûfe Nihâl 'in *Gayya* [23] sında *Âşıksazıyle* ismini taşıyan şiirin, ancak bazı mısrâlarında, aldığı isme uyan bir hususiyet vardır :

Öldürdü hasret yaşın, — *Hangi dağ ardındasın,*
Korkarım eşsiz sanıp — *Seni eller almasın.,*

Doldu taştı kederim, — *Sensiz ne derbederim,*
Birgün dönüp gelmezsen — *Verem olup giderim..*

Şairin, ilk eseri olan *Hazan rüzgârları* [24] nda böyle bir tesir olmamakla beraber, *Su* [25] da yine *Âşıksazıyle* serlevhası altında iki şiir vardır. Dörtlüklerle, hece vezniyle yazılmış olan bu iki şiirden birincisi, şekilde mânî değildir; 2 ve üncü mısrâ birbirleriyle kafiyelenmiş, 1-3 üncü mısrâları serbest bırakılmıştır; ikinci şiirde âşık tarzı hususiyetlerini taşıyan mısrâlar ise,

Ne evim ne ocağım — *Kimsesiz solacağım,*
Farkında olmadılar, — *Sel gibi geçti çağım..*

mısrâlarından ibarettir. *Şile yolları* [26] nda, yine şekil bakımından bu tarzda bir iki şiir varsa da, muharririnin bu tarza pek mütemayil olmadığı anlaşılıyor.

Son devrin, eserlerinin keyfiyeti itibariyle en ileri gelen, kemiyet itibarıyle çokaz şiirlerine malik olduğumuz, hattâ, bu şiirlerini henüz topluca neşretmemiş olan Kemaleddin Kâmi 'nin de *İrşad* adını verdiği bir şiirini alacağız. Bu güzel koşma, bana, Gevherî inin bir koşmasını ha -

---

[22] *Hayat,* c. III, s: 60, 1928.

[23] Bürhaneddin Matbaası, İstanbul 1930, s: 42.

[24] *Hâzan rüzgârları.* İstanbul, Sanayi-i Nefise Basımevi, 1927.

[25] *Su,* Resimliay Basımevi, 933, s: 28.

[26] *Şile yolları*'nda. Resimliay Basımevi, 1935.

tırlattı. Aynı mevzuu kullanan bir halk şairiyle, bir münevver sınıf şairinin birbirlerine nekadar yaklaştıklarını göstermek için, ikisini de aynen yazmayı faydalı buluyoruz [27] :

Sevdiğim güvenme güzelliğine
Aldanma, talihin penbe rengine,

Sevdiğim bir yanda sevilen gülen
Kimi benim gibi erir derdinden

Sevdiğim her insan doğarken ağlar
Rehgüzârı olur bahçeler, bağlar

Sevdiğim senin de geçer zamanın
Kanunu böyledir kahpe dünyanın

Senin de saçların târumâr olur,
Hayatın bir uzun intizar olur.

Bir yanda gözünün yaşını silen
Kimi senin kadar bahtıyar olur.

Güllerle açılır, sularla çağlar,
Nihayet isimsiz bir mezar olur.

Ne şöhretin kalır, ne hüsn-ü ânın
Dört mevsim içinde bir bahar olur..

Halide Nusret'in ilk şiir kitabı olan *Geceden taşan dertler*'de, halk edebiyatı hususiyetini ancak vezin ve kafiyelenme bakımından taşıyan bir iki şiir vardır [28]. Edebî kıymet bakımından orta derecede şiirler veren Halide Nusret de, diğer arkadaşları gibi bu tesirden uzak kalamadı. *Kars yollarında*'ki tahassüslerini ifade eden *Ziganalardan geçerken* [29] başlıklı şiirde âşık tarzı'nı oldukça muvaffakıyetle taklit etmiş sayılabilir :

Söyleyemem derdim pek çok..
Beklemeğe takatım yok,

Dağlar, dağlar, ulu dağlar,
Geçidi korkulu dağlar,

Açılı açılıverin,
Önümden kaçılıverin,

Yarın ardı bir başka yâr,
Yüreğimde çarpıntı var,

Zincirler gibi sarmayın,
Doğuya kadar varmayın,

Vadilere akşam indi,
Kuşlar yuvalara sindi,

Ayrılık bağrımda sızı,
Yandı ufkun ilk yıldızı,

Göz yaşımı rüzgâr sildi,
Kalbiniz taş mı kesildi ?

Dağlar, yol verin, yal verin !
Dağlar, yol verin, yol verin !

Vâdileri sulu dağlar,
Dağlar, yol verin, yol verin !

Ovaya saçılıverin,
Dağlar, yol verin, yol verin !

Seslenip ağlayor sular,
Dağlar, yol verin, yol verin !

Ufukları da yarmayın,
Dağlar, yol verin, yol verin !

Işıklar renkler silindi,
Dağlar, yol verin, yol verin !

Sönüp eksilmeyor hızı,
Dağlar, yol verin, yol verin !

Bulutlar derdimi bildi,
Dağlar, yol verin, yol verin !

---

[27] Fuad Köprülü, *Gevherî, Hayatı ve Eseri* (İstanbul, Yeni Matbaa, 1929, s: 40. No. 51) deki şiiri aynen alıyoruz :

Elâ gözlüm geçer hûbluğun çağı
İnan bu sözüme inan sevdiğim
Deldi bağrımı şol gamzenin tîgı
Hilâl kaşın olmuş keman sevdiğim.

Ahım direk direk çıktı göklere
Şeydâ bülbül göç eyledi bağlara
Efganım irişti yine dağlara
Düştü bu serime duman sevdiğim.

Ah ettikçe karlı dağlar ağlaşır
Ya hasret hasrete nice kavuşur
Herkes varıp muradına irişir
Senin bu zulmünden aman sevdiğim.

Hüdayi seversen doğrusun söyle
Bekletir mi güzel âşıkı böyle
Gevherî kulunu müşerref eyle
Yok mudur göğsünde iman sevdiğim ?

[28] Ahmet Halit Kitabevi, 1930.
[29] *Heray Mecmuası*, yıl I, s: 3, 935.

Bu hususiyetteki izahatı tamamlamak için, bu devir şairleri arasında, eser neşretmiş olmakla beraber, yeni veya şöhret yapamamış olan bazı şairleri de almak lâzımdır. Şimdilik bu şairlerin, âşık tarzı tesirlerindeki şiirlerini not halinde yazmakla iktifa edeceğiz [30].

Şimdiye kadar vermiş olduğumuz izahattan şu neticeleri çıkarabiliriz : *Millî edebiyat devri*'nde, âşık tarzı tesirlerinin, Tanzimat ve Edebiyatı cedide devirleri'ne nazaran kuvvetlendiğini görüyoruz. Bu devirde, bu tesirin ilk örneklerini, Ziya Gökalp'ın Fuad Köprülü'nün kısmen Akagündüz'ün şiirlerinde buluyoruz.

İstiklâl Harbi'nden sonra, hemen hemen her şiir kitabında, bu çeşit parçalara rastlandığını ve aşağı yukarı, bütün şairlerimizin bu tarzda muvaffakıyetli örnekler verdiğini anlayoruz.

---

[30] Feyzullah Sacid, *Ülker*- İstanbul, Türkiye Matbaası, 1932. s : 46-47 den :

Can verip hasretle soluyor güller,
Elem besteleyor dertli gönüller,
Şakıyıp ötmesin gayri bülbüller,
Gönüller ağlarken elhân ne lâzım.

Bu harâp cihanda ben bir baykuşum,
Tükenmez bir hicran ile doğmuşum.
Karanlığa uçtu küçücük kuşum,
Kuş gibi çırpınan bu can ne lâzım.

b. M. Nureddin Artam. *Varım yokum* -1933- Bu kitapta yalnız bir şiir (s: 24) de varsağı kelimesi başlık olarak kullanılmıştır; şiir *varsağı* hususiyetlerini taşımamaktadır.

c. A. Cemil Miroğlu, *Yalvaran dağlar* — Yolların sesi neşriyatından, İstanbul, 1934. Bu kitapta doğrudan doğruya *Koşma* başlıklı şiirler vardır. Bunlardan ikisini aynen neşretmeden geçemeyeceğiz (s: 29-33) :

Ayrılık ateşi damarımda kan,
Göz yaşı yüzünmde dizi dizidir
Andıkça içimi kavurup yakan,
Bir yâr yüzü bir de ana yüzüdür.

Bağrımda onulmaz bir dert yarası
Etrafımı saran gurbet havası
Ayrılık diyorlar adı batası
Solan gençliğime kefen bezidir !

Miroğlu yalnızlık ölümmüş meğer
Mezara benzeyor gezdiğin her yer
Saçında beliren beyaz çizgiler
Gurbetin vurduğu kırbaç izidir.

O geçen günlerim ardına dönüp
Perişan halime bir bakmayor ki
Derdim yoktur sanma ağlamaz görüp
Nideyim, gözümden yaş akmayor ki..

Başımda gurbetin alevden yeli
Bu sonsuz yollara düştüm düşeli
Artık onun fidan yapılı eli
Göğsüme uzanıp gül takmayor ki..

Miroğlu gönlünün söndü neşesi
Ne ümidi kaldı ne de hevesi,
O, canlara kıyan gurbet kahbesi
Seni kollarından bırakmayor ki...

d. Atsız'a Yoldaş, *Yarın Turan benimdir* — İstanbul, Arkadaş Matbaası. 1934. Kitabından bazı parçalar :

Bülbüller şendir Turan'da
Tanrı'sına ulaşanda
Gülün aşkından taşan da
Gönül de şenlenemez mi ?

Bu yollarda solsa gönül
Bir sağrağa dolsa gönül
Tanrı'ya mey olsa gönül
Ona kutlu denemez mi
(Gönül — s: 17)

Köpekle doldu ovalar
Yüksek yerlerde kurtlar var,
Öyle ise bize dağ var
Gönül dağlara yollandı.

Boraca dağ aşmak için
Ölümle savaşmak için
Tanrı'ya ulaşmak için
Gönül dağlara yollandı..
(Dağlara — s: 23)

Millî edebiyat devri'nde, muhtelif şairlerin, vermiş oldukları eserlerde muayyen bir hususiyet olarak Âşık tarzı tesirinin hâkim olduğunu, yukarıda verdiğimiz misâllere dayanarak, kuvvetle söyleyebiliriz..

Bu neticeye vardıktan sonra, artık, *Millî edebiyat devri* şiir sahasında, Âşık tarzı tesirinde en muvaffakıyetli örnekler veren şairler üzerinde duracağız..

— Bitmedi —

Dost bilirsin düşman çıkar
Kardeş dersin yılan çıkar
Elbet sonunda kan çıkar
Dağa çıkma günü geldi..

Suyu çamurdan dereler,
Onarılmayan yaralar
Daha neler, neler, neler..
Dağa çıkma günü geldi..
(Dağlar — s: 25)

e. İsmail Safa, *Damlalar* — İstanbul, Ülkü Matbaası, bu kitapta, koşmalar namı altında 6 şiir vardır (s : 35-40); bazı parçalarını alıyoruz :

Bekledim gelmedi gözlerim yaştı
İkindi güneşi dağları aştı
Dereler benimle durmadan taştı
Sevilmiş, sevmişim ne kârı vardı ?

Yükün acı oldu yüklenme bana
Kalbine sızılar denkleme geç git
Hoşluk sorulur mu gönülden yana
Öfkeni öfkeme ekleme geç git.

Yalıdan yalıya göç ede ede
O yârın fikrini eller çeldi de
İsmimi kalbinden sildi gitti de
Beni diyar diyar fırlatma deniz..

f. Fazıl Hüsnü, *Havaya çizilen dünya* — İstanbul, Bozkurt Matbaası, 1935. *Ben kendimi* isimli şiirden (s: 82). ve *Fener*'den parçalar alıyoruz :

Uzanan ovayı değil
Ben kendimi yitirmişim,
Günü değil, ayı değil
Ben kendimi yitirmişim,

Tanrim yüreğime dolsa
İçimdeki günah solsa,
Elimden bir tutan olsa
Ben kendimi yitirmişim,

Bekle bahar gele gönül
Selâm yolla ele gönül,
Kapılmış bir sele gönül
Ben kendimi yitirmişim,

İçim bir gülüstan olur
Denizlere ulaşırdım
Bana bir gül takan olsa
Yanım sıra akan olsa . . .

İÇTİMAÎ TARİH

ORTAZAMAN TÜRK-İSLÂ DÜNYASINDA YAŞANAN HAYATA DAİR

Prof. A. MEZ

— Başı 74 üncü sayıda —

Müşrik Araplar'ın İran kıyafeti olarak telâkki ettikleri kemer ve yüksek külâh [80] Mansûr (2./8. asırda) tarafından kabul edilmişti ki saraya mensup bir zat şu sözlerle istihza etmişti : " Hükümdardan zam bekleyoruz, zira bir külâhı giydirdi, o külâh ki adamların kafa tasları üstünde peçe ile süslü yahudi çanağı gibi oturuyor [81] „.

Bu peçeli uzun külâh haçlılar seferleri dolayısiyle kadın kıyafeti olarak garba gelmiştir [82]. Musta'în (248-252/862-866) zamanında şapkalar tekrar kısaldı; yalnız kadılar uzun kukulâta *(aqbâ')* yı muhafaza ettiler [83]. Ayni Musta'în üç karış genişliğindeki bol kollu libâsı kabul etmişti ki evvelce yoktu [84]. Bu kollar, içinde lâzım olan eşyanın (para, kitab... gibi [85]) muhafazasına mahsus cepler teşkil ediyordu: Herhangi bir resim çizmek isteyen riyaziyeci kalemini bu kollardan çıkarırdı [86], banker çekleri [87], terzi makasını içine koyardı [88], kadı kürsüde alenen okuyacağı yazısını bu kolların içinden çekerdi [89], kâtip istidasını buraya saklardı [90]. Başkalarına mahfazalık vazifesini kundura görürdü; Mu'ta-

---

[80] Yacob, *Altarab. Beduinenleben,* s: 237.

[81] İçerden değneklerle desteklenmişti. (Ag. IX. 121; *Lubb al - âdâb,* Berlin, fol. 124 b.). İlk Emevî hükümdarı zamanında Qandahâr fatihinin evvelâ bu kıyafeti kabûl etmiş olduğu söyleniyor. (Belâdorî, s: 434).

[82] Raşîd, bu yeniliğin aleyhinde idi; onun karşısında bu yüksek serpuşu giymiş olarak terennüm etmek isteyen bir şâiri kovmuştu, arab elbisesi içinde ve sarık ile gelmek mecburiyetinde kalmıştı (Câhiz, *Bajân* I, 42). Sonra Mu'tasim uzun serpuşu tekrar moda olarak yeniden tesis etmişti (Mas. VIII, 302). 230/845 senesinde Mısır kadısı uzun serpuş taşımak hakkını kendine hasretti ve onu taşıyan başkalarının başlarından cebren kaldırttı (Kindî ed. Guest, s : 460) .— Fransa'da 12 nci asırda hâkim bulunmuş olan iki kemer acayib modası (Jac. Faleke *Geschichte des Geschmackes im Mittelalter,* s: 66.) da şarktan çıkmıştır.

[83] *Mas.* VII, s: 402.

[84] *Mas.,* ayni eser.

[85] Jaq. *İrşâd* I, 254; Bibl. hisp.— arab. III, 49. Tauhîdî (vefatı 400); biri sormuştu : " İçinizden biri elini dostumun yenine kendisine lâzım olduğu kadar gümüş ve altını alıyor mu ? „ onlar " hayir! „ deye cevap verdiler : " O halde siz kardeş değilsiniz! „ fis - sadâqah vas - sâdîq Constant. 1301, s : 11).

[86] Jaq. *İrşâd* II, 49.

[87] Jap. *İrşâd* I, 399.

[88] *Mas.,* VI, 345.

[89] Maqrîzî, *Chitat,* 390.

[90] *Kit - al - farac* I, 69. Kollar o kadar uzundu ki ancak parmakların arkasından kesilirdi (al - Saith es - Samarqandî, *Bust. al - 'ârifin,* s: 90).

med 'in veziri, hazinenin demirbaş defterini kundurasından çıkardı [91], saray erkânı saraydaki yemeklerinden lâzım olan salçayı şişeler içinde olarak kölelerinin ayak kabları içinde birlikte götürürlerdi [92]. 4./10. uncu asırların başına ait olmak üzere işidiriz ki alaca elbiseler taşımak zarif ve kibar adamlara yaraşmaz, bu kılık köleler ile kadınlara yakışır. Olsa olsa erkek bu kıyafeti evin mahrem bir köşesinde kan aldırdığı günlerde veya içki zamanında taşıyabilir, yoksa sokakta taşımak bayağılık olur. Asîl bir erkeğin kıyafeti beyaz olmalı, Teologlar da böyle tavsiye ederler; cennette de beyaz libâs giyilir [93]. Halbuki Müftü *İbn Suraic* (Emevîler zamanında) Medine sokaklarında renkli elbise ile dolaşır ve bir ipe bağlı bir çekirgeyi kâh uçurarak kâh tekrar yere düşürerek sokaklardan geçerdi [94]. Kirli çamaşır ile yıkanmış çamaşırı, eski çamaşır ile yeni çamaşırı, keten veya yün ile ipeği beraber giymek kabalık telâkki edilidi "en iyi kıyafet birbirine uyan elbise aksamını taşımak ile temin olunur [95] „. Kocalarından boşanmış olan kadınlar da erkekler gibi beyaz giyerlerdi, diğer kadınlar beyaz şalvar müstesna olarak beyaz giymekten içtinap etmeli idiler ve fakat bunların yalnız sun'î boyanmış değil natürel renkler kullanmaları lâzımdı. Sun'î boyalı elbiseler köylü kadınlarla şarkı söyleyen kölelere ait kıyafetlerdi. Şarkta mavi renk dullara mahsus ve matem kıyafeti idi [96]. İspanya'da ise bu kıyafet beyazdı [97]. En iyi erkek kıyafeti, katiyen araplıkla alâkası olmayan pantalon idi [98]. Üç büyük memur sınıfı da kıyafetleriyle birbirlerinden ayrılırlardı: " Yazıcı „ *durrâ'ah* [99] denilen göğüs üzerinde kesilmiş bir setre, teologlar *tailasân* [100] ve asker *(qabâ)* denilen kısa İran caketi taşırlardı. Bu caket 300/912 de saray kıyafeti idi; mâbede giderken saray erkânı siyah caket giyerlerdi. Durrâ'ah giymiş biri camide saray mensuplarına mahsus olan mahfile girmek isterken siyahlar giyinmiş kapucular tarafından ne suretle reddedildiğini anlatıyor; çünkü oraya yalnız siyah caketli olanlar girebiliyorlardı ve bütün cami mahfillerinde de bu yolda hareket edilmişti. Fakat 400/1009 senesinde vaziyetin değiştiğini Chatîb ilâve ediyor, şimdi yalnız vâizlarla müezzinler siyah kıyafetlidir [101]. Zengin tacir veya hususî işleriyle meşgul adam iki gömlek *(qamîs)* ile bir palto *(ridâ)* yı

[91] *Al - Fachrî* ed. Ahlwardt, s: 298.
[92] *Adab en - nadîm.* 15 a.
[93] al - Saith es - Samarqandî, *Bust. al - 'ârifîn,* s: 90.
[94] *Tezkirah Hamdûnijjah,* Paris, fol. 148 a.
[95] *Kit. al - Muvaşşâ* ed. Brünnow, s: 124; Tha'âlibî *Kit. el - mirvah valmuruvvah,* Berlin, Petermann, 59, fol. 129 b.
[96] *Kit. al - Muvaşşâ,* s: 126; Kuşâcim, *Divan* ed. Beirut, s: 169; Kit. al - 'ujun vah - hadâ'iq, Berlin, fol. 209.
[97] *al - Tirâz al - Muvaşşâ,* s: 202.
[98] Meselâ *Misk.* V, 528; Wuz., 176. *şarâvîl*'den başka bir cemi almak üzere *şarâvîlât* teşkil edilmektedir. (Muvaşşâ, s: 126, 15).
[99] Meselâ *Misk.* VI, 308.
[100] *Tailasân* yalnız Şîrâz'da umumî bir libâs idi ki serhoşların ayağına dolaşır ve Muqaddasî onu lâbis olduğu halde vezir'in karşısına çıkamazdı.
[101] *Ta'rîh Bağdâd,* Paris. fol. 15 a.

pantolon üstüne giyer. Emir Qâhir 320/932 senesinde halifeliğe seçildiği ilân edildiği zaman böyle giyinmişti [102]. Sûfî al - Fergânî (vefatı 331/943) fakir olduğu halde kendini zengin göstermek istediğinden keza iki gömlek bir palto, pantalon, kıymetli kundura, bir boyun atkısı takıyor ve eve malik olmadığı halde elinde bir anahtar taşıyordu [103]. Arap paltosu yerine kaftan da bulunuyordu.

4./10. uncu asrın başında bir Mısırlı şair bir kış gününde kaftan giymiş olduğu halde atla saraya gitmişti [104]. Kaftan, Suriye ediblerinin resmî elbisesi idi [105], Halife al - Muqtadir kaftan lâbis olduğu halde ata binmiş ve bu onun ölümünü mucip olmuştu (320/932). Kuvvetli yağmurların dahi nüfuz etmediği yağmurluklar Çin'den gelirdi [106]. Şair al - Buhturî (vefatı 284/897) bile kendisine böyle bir muşamba ihsan edilmesini dileyor [107]. Muqaddasî, Yemen'in yağmursuz olduğunu anlatmak için orada yağmurluktan hiç bahsedilmediğini hikâye ediyor [108]. Hem kadınlar [109] hem de erkekler çorap giyerlerdi [110]. Kırmızı ayakkabı giymek nâzik bir hareket değildir -bunu Yunan kayseri ve Müslüman ahali giyerlerdi- maamafih moda budalaları Bizans veliahdi gibi sarı ve siyah kundura kullanırlardı [111].

Erkek ve kız çocuklarda kâküllerini bir "*N*„ şeklinde [112] veya " yanağın ateşine pek yaklaştığı için [113] kıvrılan „ bir akrep şeklinde tarama modası pek uzun zaman devam etti. 100 sene evvel Abû Nuwas bu modayı şiirlerinde terennüm etmişti [114]. Şark Gotlar'ı vaktiyle yeşile boyadıkları saçlarıyle cenubî Avrupa'nın insanlarını korkutmuşlardı ve Traklar da kumral saçlarını maviye boyamışlardı [115].

Şarkta da gerek Aarabistan'da ve gerekse İran'da saç boyama âdeti o kadar yayılmıştı ki teologlar bunun şer'î civazı hakkında münakaşalar çıkarmışlardı. Meselâ Abû Nu'aim (vefatı 430/1039) İsfahan tarihinde hâl tercümelerinden bahsettiği kahramanlarının hepsinde de saçlarının boyalı olup olmadığını doğru olarak bildirmiştir. Kırk sene sırtı yatak görmemiş olan bir riyazetçi zâhît bile saçını sakalını tarardı [116]. Maamafih *fihrist*'in saray mensubu edib al - Munaccim hayatından pek kısa bahsetmekle beraber ölünceye kadar boyandığını [117] söylemesine lüzum gördü-

[102] *'Arîb,* s: 182.
[103] Abûl - mahâsim II, 303.
[104] İbn Sâ'id, *Mugrib* ed. Tallquist, s: 333.
[105] *es - Sanaubarî, Cam harat ul - islâm*'da (Şaizarî 'nin), Leiden, fol. 113 a.
[106] Latâ'if el - ma'arif, s: 12.
[107] Dîv. I. 185.
[108] S: 96.
[109] *Ag.* IX, 85.
[110] *Jat.* III, 34 floret ipeginden.
[111] *Muvaşşâ,* s: 125; İbn Chardâdbeh, s: 109.
[112] *İbn al - Mu'tazz* I, 66.
[113] *İbn al - Mu'tazz* I, 70.
[114] *Divân,* s: 82.
[115] Gebhart, *İtalie mystique;* Tomaschek, *Die Traker.*
[116] Hs. Leiden, I fol. 98 a; diğerleri 108 a, 122 a. II, 25 b.
[117] S: 144.

güne bakılırsa bu âdetin kibar âleminde büyük bir istisna teşkil ettiği zannolunur. Sonraki Roma kayserleri zamanının sun'î zevklerine aitti. Burada Arenalarda ergovan renginde koyunlar, beyaza boyanmış öküzler, altın yeleli arslanlar cıva kırmızısına boyanmış deve kuşları görünürlerdi [118]. 4./10. uncu asırlarda hiçbir Arap eserinde bu yolda bir malûmata tesadüf edilmez; bugünkü Bağdat'ta yarısına kadar kırmızıya boyanmış eşekler ve hafif penbe renkte boyanmış güvercinlerin yeşil akşam semasına doğru uçuştuklarını gördüğüme nazaran bu âdetin eski çağda mevcut olan ayni âdet ile alâkadar olduğu görülür.

Cenaze defnine ait olmak üzere İslâm âdeti ile hiç alâkası olmayan büyüklerin kendilerine ölmeden evvel " türbe „ inşa ettirmeleri âdeti ancak 4./10. uncu asırda yeniden meydana çıkmıştır; evvelâ al-Muqtadir'in validesi -ki " Yunanlı idi „- [119] Burâfah'da, Halife al-Râdî (vefatı 329/940) ayni yerde [120] Mui'zzaddaulah (vefatı 356/966) Kureyiş mezarları üzerinde [121], Halife Rusâfah al-Tâ'i' de [122] türbe yaptırttılar. Bundan başka daha İslâmiyete tamamiyle yabancı olan daha birçok âdetler bu arada israr ile devam etmiştir. Nevhagerliğe ait âdetler de her zaman men'edilmeye çalışılmış ise bu yasaklar hiçbir netice vermemiştir. Bu cümleden olarak 250/864 de Mısır'da [123] elbise parçalamak, yüzü siyaha boyamak, saçları kesmek gibi âdetlerle uğraşıyordu, nevhager kadınlar hapisediliyordu. 294/907 senesinde keza ayni takibat yapıldı [124]; al-Hâkim de saçını başını açmış olarak cenazeyi kadınların takip etmelerini, ağlamayı, ulumayı ve nevhager kadınların tamburlarla feryat nâğmeleri çıkarmalarını yasak etmişti [125]. Bağdat'ta kadınlar yüzlerini siyaha boyadıkları ve saçlarını çözdükleri halde matem feryatları çıkarırlardı [126].

305/917 de Halife validesinin biraderi öldüğü zaman kendisi için yeşil bir paviyon yaptırtmış ve yangın gemisi ile yelkenini Dicle üzerinde tahrip ettirmişti [127]. 329/941 senesinde Halife al-Râdî tavaşisi Zîrak'ın ölümünden o kadar müteessir olmuştu ki birkaç gün için başka bir eve gitmişti -ki bu pek çok muhtelif milletlerde çok iyi bilinen bir âdettir- ve ayrıce yas alâmeti olmak üzere dörtyüz fıçı *(dinân)* eski şarabı Dicle'ye döktürmüştü [128]. Hamadânî hazırladığı bir vasiyetnâmede onun ölümünden sonra yâs tutulmamasını, yanak düğülmemesini, yüz yırtılmamasını, saçların yolunmamasını, kapıların siyaha boyanmamasını, eşyanın parçalanmamasını, nebatların yolunmamasını ve hiçbir binanın tahrip edilmemesini tenbih etmişti. Vasiyetnâme mucibince Hamadânî üç beyaz mısır bezi

[118] Gleichen - Russvurm, *Elegantia*, s: 461.
[119] *Abûlmahâsim*, II, 203.
[120] *İbn al - Cauzî*, s: 69 a.
[121] *İbn al - Cauzî*, fol. 102 a.
[122] Rıdâ *Divan*, s: 666.
[123] *Kindî ed. Guest*, s: 203 ff.
[124] *Kindî*, s: 266.
[125] *Jahjâ b. Sa'îd*, fol. 115 b.
[126] *Wuz.*, s: 49.
[127] *Kit. al - 'ujun*, Berlin, fol. 137 b.

içine sarılarak gümülecek ve bu bez ne ipek olacak, ne işlemeli, ne de sırmalı olacaktı [129]. Bu vasiyete sebep kibarların cenazelerinin İslâm âdetlerine hiç uymayan çok mükellef ve lüks içinde kefenlere sarılması ve mumyalanması olmuştu. 356/967 senesinde Hamâdânîler'den Saifeddaulah ölmüştü; dokuz defa gasledildi, evvelâ hâlis su ile, sonra lotos esansı ile, daha sonra sıra ile sandal, Derîrah, anber, kâfur, gül suyu ve en sonra da iki defa taktir edilmiş su ile.. 50 dinarlık bir dabık kumaşı ile kurulandı, ki bu kumaş gasl bittikten sonra gasleden Kûfe kadısına ücreti ile beraber verildi. Cezire zamgı (Myrrhe) ve kâfur ile tahnit edildi, yanaklarına ve boynuna yüz miskâl gabah, kulaklarına, gözlerine, burnuna ve ensesine 30 miskal kâfur konuldu; kefeni bin dinar kıymetinde idi. Tabuta konuldu ve üstüne kâfur serpildi [130].

374/984 senesinde ölen Halife al-Mu'zz'in oğlu altmış kefene sarıldı [131]. Mısırlı vezir İbn Killis (vefatı 380/990) in tahniti yüzbin dinara mal olmuştu [132]. Nevhagerliğin şer'an cevaz verilen muaddel şekli defin esnasında ülema tarafından şu yolda vaki olan nidâdır : " Allah'ın peygamberini müdafaa eden, yalan sözleri kendinden uzak tutan ve Rasul-lah'ın menkûlâtından haberdar olan kişi „ [133] veyahut : " Kanun ve cemiyeti sevenlerdir ki yalnız afva mazhar olurlar [134] „. Teologlar evvelâ kendi evlerinde defnedilirlerdi ve ancak senelerce sonra kabristana taşınırlardı [135]. 4./10. uncu asrın ikinci nısfında bugüne kadar devam edegelen şiîler'in âdeti ortaya çıktı: ölülerini Necef ve Kerbelâ'ya taşımak [136]. Bu da münhasıran daha eski âdetlerden muktebesti; şiî'ler'den teolog al-Qummî (vefatı 381/991) vaktiyle yahudilerle hıristiyanların ölülerini Filistin'e gömmüş olduklarını bildirmektedir [137].

Cemiyetlere vâki olan dâvetler de retorik sanat icaplarına uygun olmalı idi; bu meyanda birçok çirkin ve berbat mazmunlar kullanılırdı [138]. Sâhib bir dostuna şöyle yazıyordu : " Ey sahib! Senden başka hiçbir şeyin noksan olmadığı bir cemiyette senden gayrisiyle memnun olan var mıdır ? „ o cemiyyette nergislerin gözleri açıldı, menekşelerin yanakları kızardı, limonun ocağı güzel kokularını yaydı, portakalların kokuları açıldı, rübab'ın

[129] *Rasâ'il*, s: 536 f.
[130] *İbn Şaddâd*, Beriut, fol. 51 a. Bu fıkrayı Dr. W. Sarasin'e borçluyum.
[131] *İbn Challiqân*, Wüstenfeld tabı II, 23.
[132] *İbn Tagrîbirdî*, Popper tabı s: 46. (Dhahabî'ye göre).
[133] es-Subkî, *Tabaqât* III, 15.
[134] Bibl. his - arab., İbn Başk. I, s: 134. Bu âdetin İspanya'da daha çok yayılmış olduğu zannolunuyor.
[135] Meselâ, İmam al - Haramain (es - Subkî II, 257) uzun seneler başkadılık'ta bulunmuş olan 'Abdallâh ibn Ma'rûf (vefatı 381) *(İbn al-Cauzî*, Berlin, fol. 336), İsfarâînî (vefatı Beğdad'da 406) ve 410 de mezarlığa nakledilmiştir. *İbn Challiqân*, Wüstenfeld tabı I, 35. Mutazili'lerin Başkadısı Rai'li 'Abdalcabbar (vefatı 410) *(es - Subkî* I, 220) Qudurî (vefatı 420) İbn Challiqân I, 38).
[136] Bu kitabın almanca metni s: 67.
[137] *Kit. al - 'ilâl*, Berlin, 8327, fol. 115 b. İchşîd her iki oğlu ile Kudüs'e gömüldü (*Kindî* Guest tab'ı s: 296).

dilleri çözüldü, musikî tellerinin hatipleri ayağa kalktılar, kadehlerin havası esiyor, ince irfan pazarı açıldı, münadi alkışlanmak üzere ayağa kalktı, işret arkadaşlarının yıldızları yükseldiler, anber sema gerildi.. Hayatıma kasem ederim ki eğer gelirsen biz semavî cennetteyiz demektir ve sen inci dizisinin en kıymetli parçasısın [139] „. 4./10 uncu asrın başında vezir İbn al-Furât hergün sofrasında dokuz hâs müşavir bulundururdu ki bunların arasında dört tane de hıristiyan vardı. " Bu müşavirler vezirin yanında ve karşısında mevki alırlardı; evvelâ herbirinin önüne bir tabla ve üzerinde mevsimin türlü meyvelerinin en güzel parçaları bulunurdu, ortaya da büyük bir tabla yerleştirilirdi ki onun da içinde hernevi meyvalar bulundurulurdu. Bu büyük tabla yalnız gözü neş'elendirmek için konulurdu. Küçük tablalarin her birinde ayva, şeftali ve armutları kesmek için birer bıçak bulunurdu ve süprüntülerini koymak için herbir tablanın camdan bir kabı vardı. İştahalar teskin edildikten sonra tablalar kaldırılır, leğen ve ibrik getirilir ve eller yıykanırdı. Onu müteakip deri bir örtü üstünde yemek sahanları gelir bambu değeneğinden bir kapakla örtülü olan bu sahanlar üstüne mısır bezi yayılırdı ve etrafında peçeteler vardı, örtü kaldırılınca misafirler yemeğe başlarlardı; İbn al-Furât onlarla konuşur, onlara ikram eder ve onlara hitap ederdi. İki saat mütemadiyen sahanlar sofraya konur ve sofradan kaldırılırdı. Yemek bitince misafirler yandaki odaya çekilirler, ellerini yıkarlardı ki bu arada uşaklar misafirlerin ellerine su dökerler ve tavaşîler de mısır bezi kuşanmış oldukları halde ellerinde gül suyu doldurulmuş şişelerle ayakta beklerler misafirlerin ellerini ovalayarak yüzlerini gül suyu ile ıslatırlardı [140]. Yemeklerin arka arkaya böyle sofraya getirilmesi keyfiyeti bir yenilik olduğu için bütün teferrüatıyle hikâye edilmektedir. Eski İslâm âdeti ise bütün yemeklerin birden sofraya konmasını âmirdi ki herkes istediği yemekten gönlünce yeyebilirdi [141]. 18 inci asırda da Fransız tarzı -bütün yemeklerin sofraya toplu olarak getirilmesi- yerine şimdi Avrupa'da her yerde âdet olan Rus tarzı kaim oldu. Yemekten evvel sofrada ellerin müştereken yıykanması umumî âdet olarak girdi. Mutat olarak bu el yiykama ayni leğenden istifade suretiyle vakiydi ki ev sahibi evvelâ işe başlardı, tâ ki hiç kimse yemeğe ilk başlamak için acele etmekten sıkılmış olmasın [142]. Sofradan kalkınca ellerin yiykanması ise asıl temizlenme içindi ki ev sahibi bu yiykanmada en sona kalırdı; bu el yiykamaya ev sahibinin solundan başlanarak devredilir ve böylece ev sahibine sıra en sonra gelirdi

[138] Misâller: *Jat.* III, 80 b.
[139] *Jat.* III, 81.
[140] *Wuz.* s: 240.
[141] Mustatraf I, 149 ve bütün diğer hikâyeler.
[142] al-Qummî (vefatı 381), *Kit. al-'ilâl,* Berlin, fol. 112; Kuşâcim, *Adâb en-nedîm,* Paris, fol. 48 b.

[143]. Şayet ziyafet müsavi mevkide bulunanlar arasında olmayıp da bizim burada bahsettiğimiz vezirin müşavirlere ziyafetinde olduğu gibi yüksek şahsiyet ile kibar misafirleri arasında olursa o zaman misafirlerin yandaki odada ellerini yiykamaları âdet olmuştu. Adâb en-nedîm yemekten sonra hükümdar ve büyüklerin huzurunda yıykanılmamasını " hadd-i zatnide bizzat kendi elini yiykamanın bile hiç hoşa gitmediği -nerede kaldı ki başkalarının yiykanmaları hoşa gitsin- bir manzaradan „ onları korumak için tenbih etmektedir. " Ev sahibi bazan ayrıca zahmet etmeyip sofrada ellerin yiykanılmasını rica ederse de bunu çılgınlardan başkası kabul etmez [144] „ âdet umumî idi. Babilonya'da mevkii aşağı olandan yemekten sonra kalkarak bir kenarda ellerini yiykaması beklenirdi [145]. Afşûn bunu yapmadığı için Halife'nin teveccühünü kaybetmişti [146]; Mısır'da da kibar bir barbar misafirlerini yiykanmak üzere bir odaya sevketmişti [147]. Bu âdetin 2./8. inci asrın ikinci nısfında teessüs ettiğini şu hikâye gösteriyor : İbn Da'b, Halife al-Hâdî'nin sofrasında yemek yeyordu; " ellerimi yıykayamadığım yerde yemek yemem ! „ Zira al-Hâdî ellerini yiykamak için bulunduğu yerden uzaklaşmayı âdet edinmişti. O zaman İbn Da'b Halife'nin huzurunda bu işi yapmak müsaadesini aldı [148]. " Dişlerini karıştırmak da yalnız tenhada caizdi [149] „.

İbn al-Mu'tzz hoşuna gitmeyen bir sofra arkadaşından bahsederken " dişlerini bir çöple daima karıştırır „ diye tarifte bulunuyor [150]. Vezir yemek esnasında misafirleriyle sohbet etmesi âdeti ile kendi asrını temsil etmektedir. Yemekte konuşulabilinip konuşulamayacağı hakkında reyler bir değildi [151] ve eğer mutlaka konuşmak caiz ise o zaman misafirin rahatça yemeğini yeyebilmesi için dâvet eden hane sahibinin sözü idare etmesi lâzımgelirdi [152]. Hattâ " Allah'a hamdolsun „ sözünü sarfetmek de yemekten sonra caiz görülmezdi; zira bu suretle belki de henüz yemeklerini bitirmemiş olan diğerlerini sofradan kaldırmaya icbar etmek demek olacaktı [153]. Câhiz (vefatı 255/869) sofra arkadaşını seçmek isteyenlere kemiğin içinden iliğini ayıklamayan, sebzenin üstünde duran yumurtaya herkesten evvel saldırmayan ve tavuk ciğerini, tavuk göğsünü, beyin, böbrek ve gözleri -bugün dahi Balkanlar'da koyun etinin en sevilen parçasıdır- önü-

[143] al-Qumînî, *Kit. al-'ilâl,* Berlin fol. 112 b; Kuşâcim, *Adâb en-nedîm,* Paris fol. 48 b. Horasanlı olan Qummî diğer bir âdeti daha bildiriyor: yemek yendikten sonra kapunun sağından başlanırdı, ister köle ister hür olsun.
[144] Kuşâcim *en-nedîm,* fol. s: 48 b.
[145] Baihaqî, Schwally tab'ı s: 497; *Mas.* VIII, 104.
[146] Guzûlî, *Matâli' el-budûr* II, 67.
[147] *İbn al-Athîr* IX, 85.
[148] Jâq. *İrşâd* VI, 105.
[149] *Adâb en-nedîm,* fol. 48 b.
[150] Dîvân II, 6.
[151] Muhtelif nokta-i nazarlar *Adâb en-nedîm* 44 b, ff.
[152] *Adâb en-nedîm,* fol. 45.
[153] Tha'âlibî, *Kit. ahsan mâsumi'a,* s: 103.

ne çekemeyenler arasından seçmelerini tavsiye ediyor [154]. Bundan yüz sene sonra şöyle denilmişti : " Kibar adamlar barsak, adale veya damarları, böbrek, işkembe, kıkırdak, hicab-ı hâciz, kırıntı, kesinti, döküntü nevinden artıkları ve çorba içindeki kırıntıları yemezler. Sulu yemekleri höpürdeterek gürültü ile içmezler, kemikten iliğini çıkarmaya çalışmazlar, ellerini yağlamazlar, çok tuz kullanmazlar, -çünkü onlar için bu en bayağı birşeydir- ve sirke içinde yüzmezler. Önlerindeki ekmek parçasını yağlamazlar, önlerinden uzağa tecavüz etmezler, parmaklarını yalamazlar, midelerini tıkabasa doldurmazlar, ağızlarına büyük lokmayı almazlar -tâ ki dudakları yağlanmasın- iki ayrı parçayı birden ağızlarına sokmazlar ve tuzlu çerez yemezler. Bunlar onlarca ayıplanacak kötü şeylerdir; olsa alsa zarif muganniyeler ve kibar kadınlar bazan sevgililerinin evinde tuzlu şey yemeyi hor görülen yemeklerin hududu dışına çıkmayı hoş görürlerdi [155]. Herkese tabak verilme âdeti yoktu; yalnız âlim filolog Abû Rijâş (4./10. uncu asrın ikinci nısfında Basra'da) ısırmış olduğu et parçasını tekrar umumî sahana koymak âdetinde olduğu için onun önüne ayrı bir sahan konurdu. Böyle yapıldığı halde dahi bu zat vezirin misafirlerini sofra örtüsüne burnunu silmek veya tükürmek suretiyle dehşete ve nefrete uğaratıyordu [156].

— *Bitmedi* —

Almancadan çev: **CEMAL KÖPRÜLÜ**

---

[154] *Tha'âlibî*, ZDMG VIII, 518, Ençok cuma günü kurban kesilir ve yenirdi (Câhiz, *Kit. al - buchalâ*, ve. Vloten tab'ı, s: 121 sakatlar ve hele baş'a cumartesi sıra gelirdi; bu sebepten İspanya'da islâmlardan sonra da cumartesi günü koyun kafası yerlerdi (Mendoza, *Lazarillo de Tormes*, Reclam, s: 31).

[155] *Kit. al - Muvaşşâ*, s: 129 f.

[156] *Jat.* II, 120.

NOTLAR ve İKTİBASLAR

ANKARA MÜLGA MAHKEMEİ ŞER'İYE SİCİLLERİNDEN NAKİLLER —. HALICILIK HAKKINDA TETKİKLER

Muhtelif meslekleri ilgilendiren bu nakillerdeki türlü bilgileri okuyucularımız kendi ihtisaslarına köre mütalea ederler. Çünkü yalnız bir kısım okuyuculara yarayacağı sanılan her parça ibare arasında geçen türlü ıstılâhlarla başka birtakım meslek sahiplerini de ilgilendireceği şüphesizdir. Hattâ bunları devşirenlerin aklından geçmeyen birtakım faydaları da taşıdıkları görülecektir.

Bu nüshaya koyacağımız birkaç hüküm bize bu hususta güzel bir fikir verebilir. Bir iki sene ara ile İstanbul - dan Ankara'ya gelmiş olan bu iki hüküm de hassa avcılarına dairdir. Ancak bu parçalar içinde başkaca coğrafî, malî, iktisadî, içtimaî birtakım ıstılâh ve meselelerin canlı bir surette önümüzde hayalimizde kımıldandığını görüyoruz. Meselâ birinci surette şu tarihsel tâbirler geçmektedir : Çakırcıbaşı, iltizama dahil olmayan yerler, ahu pastırması, defter-i cedid-i hakanî, temessük, ikinci surette daha başka isimler, unvanlar, ıstılâhlar geçmekte, bazı kısımlar iki suretteki bazı kelimelerin müradifleri mânaları olduğu görülmektedir. Demek böyle beşyüz suret neşredecek olursak eski tarihî devirlerdeki **umumî hayat bize birçok** gizli kalmış yerlerini açmış olacaktır. İkinci suretteki isimler ve terimler şunlardır : Çukurcak kazası, Şahincibaşı, tekâlif-i örfîye, beylerbeyi, sancakbeyi, subaşı, voyvoda, ümenâ ve züamâ, erbab-ı timâr, ve ehli-örf taifesi.

İkinci hükmün icra edildiğini gösteren temessük suretinden ayrıca bilgiler ediniyoruz. Her iki hüküm avcılığa dairdir. Ancak her ikisinde de avcılardan bahsolunurken bunların hassa avcıları olduğunu bahse lüzum görülmemiştir. Bunların hassa mimarı hassa tabip ve cerrahı gibi hassa vasfını aldığı görülmektedir.

Hasılı bu başlangıcı yapmakla gözçürdüklerimizin yalnız suretleriyle iktifa ederek ne izahlara, ne tefsirlere lüzum görmediğimizi anlatmak istedik. Bütün suretleri okuyucularımızla birlikte okuyarak kendi meslek ve ihtisasımıza göre okuduklarımızı tahlil edeceğiz. Bu baptaki anlayışlarımızı, şüphelerimizi ayrıca *Ülkü*'nün sayfaları arasında tetkik ve münakaşa edeceğiz.

BİRİNC HÜKÜM SURETİ

Mukaddimeden sonra

Ankara ve Kangırı sancaklarında vaki olan Kadılar zide fadlühüm tevkı-i refi-i hümayun vasıl olıcak malûm ola ki kidvetül - emacid-i velayân Çakırcı başı zide mecdühu hala ba - der-i saadetime mühürlü tezkere gönderüp zikrolunan kadılıklarda vaki iltizama dahil olmayan yerlerde emr-i şerif ile ve bila emir Vaşak ve Zerdava ve Sansar ve Kurd postların ve Ahu pastırmasın bin otuz ve bin otuz bir senelerinde cem edüb her altı ayda bir asitane-i saadetime getürüb teslim eylemeyüp ellerinde te-

messsük olmayan sayyadların sayd eyledikleri vahşilerin postlarını ve ahu p s n cemedüb getirüb teslim e için Etem Bey nam kimesne tayin olunmuştur deyu bildirüb vech-i meşruh üzere cem ve tahsil ettirilmek babında emr-i şerifim verilmek rica eylemekin buyurdum ki hüküm-i şerifim vardıkta sâdır olan ferman celilülkadrim mucibince amel edüb dahi kazanuzda vaki iltizama dahil ve defter-i cedid-i hakanîde kimseye mahsul-ı kayid olmayan yerlerde emr-i şer ve emir ve şak ve zerdava ve Sansar ve Kurd postların ve pastırmasin ellerinden alub mezbur kuluma mirî için zabt ve tasarruf ettirüp badehû ellerine mamulün bih temessük alıveresin hususu mezbure mukayyed mirîye gadr ve bu bahane ile hilaf-i şer'i ve kanun kemseneye zülüm ve tesaddi olmasından hazer eyleyesiz ve göyle bilesiz alâme erife itimat kılasız.

6 Rebiyülevvel 1031

Bemakam-ı Kostantiniye Elmahrûse

İKİNCİ HÜKÜM SURETİ

Mukaddimeden sonra

Engürü'ye ve Çukurcak kadıları zide fadluhuma tevkı-i refi'-i hümayun vasıl olıcak malûm olaki kıdvet-ül emacid velekârım Şahincibaşı zidemecdühu Derisaadetime mühürlü tezkere gönderüb zikrolunan kadılıklarda vakî defter-i cedid-i hakanî'de mukayyed iltizama dahil olmayan yerlerden vaşak ye zerdava ve sansar kurd ve ve ayu ve ahu ve sair şikârlar saydeyleyüb postların ve ahu bastırmaların asitâne-i saadetime götürmeleri Nebi bin İsâ ve Recep bin Veli ve Yusuf bin... nam kimesneler sayyadlar tayin olunmakla her sene saydet ıkleri vahşilerle s - ların ve ahu bastırmaların h altı ayda bir getürüp mirî için teslim edüb ellerine mamûlün-bih temessük alub bir veçhile kusurları oğiken ve hizmetleri mukabelesinde âvarız-ı divanîyeden ve sair tekâlif-i örfîyenin küllîsinden muaf ve müsellemler iken hâlâ olagelmişe muhalif ve kanun-ı kadîme mugayir beylerbeyi, sancakbeyi, ve ummal ve züamâ ve erbab-ı timar ve ehl-i örf taifesi üzerlerine konub müft ve meccanen yem ve yemeklerin ve koyun ve kuzu ve sair mekûlât taleb eylediklerinden gayri şikârları için besledikleri bargirlerine ve zağarlarına ve sair âlât ve esbablarına dahl ederler deyu bildirüb olbabta hükm-i hümayun taleb etmeğin buyurdum ki hükm-i şerifim ile vardıkta husus-ı mezbûre mukayyed olub göresin filvaki mezkûrler defter i cedid-i hâkanîde mukayyed iltizama dahil olmayan yerlerden vaşak ve zerdava ve sansar ve kurd ve dilkü ve ahu ve ayu ve sair şikâr saydeyleyüb postların ve ahu bastırmaların her tı ayda bir asitane-i saadetime getürüb teslim edüb madamaki hizmetinde kusur olmaya mezkûr tekâlif ile bir ferdin bunları rencide ve remide ettirmeyesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerife itimat kılasız.

6 Rebiyülevvel 1028

Bemakam-ı Kostantiniye Elmahrûsa

Temessük sureti

Veçh-i tahrir-i huruf oldur ki Engürü ve Çukurcak kadılıklarında emr-i şerifle tayin olunan hassa sayyadları Nebi bin İsâ ve Receb bin Veli ve Yusuf nam kimesneler bin yirmi dokuz senesi içün üzerlerine takdir olunan hizmet tezkeresi verildi. Taraf-ı âhireden bir ferd dahl-ü taaruz eylemeyüb ve sene ve vakıt ve zamaniyle hizmetlerinde mücid ve mesâ'i olalar.

Tarih-i mezkûre yazıldı.

Kendi mühüriyle

HASAN FEHMİ

HALICILIK HAKKINDA TETKİKLER

Halı, Türk zevkının, Türk sanatının en güzel örneklrinden birini teşkil eder. Müzelerimizde bulunan halılar, muhtelif asırlardaki Türk hayat ve zevkinin birer canlı şahididirler. Selçuk ve Osmanlı devrine ait halılarlaki motiflerle, renklerdeki ahenk bugün en müşkilpesent zevk sahiplerini bile tatmin edecek bir haldedirler.

Bugün bile İsparta halıcılığı yalnız Türkiye'de değil bütün dünyada bilhassa Amerika ve Almanya'da haklı bir şöhret kazanmıştır. Bununla beraber halıcılığımızı yükseltmek ve inkişaf ettirmek için bir taraftan teknik tedbirler almak diğer taraftan da halılarımız için kataloglar, eserler neşretmek icap eder. Halı meselesi Türkiye için esaslı bir dâva halindedir. İktisadî, bedii ve hattâ içtimaî bakımdan bu iş ön safta bulunmaktalır.

Berlin'de çıkmakta olan Forschungen und Fortschrette *mecmuasının XIV üncü yılının 20 haziran 1938 tarihli sayısında gördüğümüz Berlin Devlet Müzeleri Direktörü Dr. Kurt Erdmann tarafından yazılan ve "Kahire'nin halı merkezi oluşu „ başlıklı makalesini halıcılık tarihimiz için mühim gördüğümden aynen tercüme ediyoruz.*

Kahire'nin bir halı merkezi olduğu iddiasında bulunan bu makalede dikkate değer meselelerle karşılaşacağız. Ve görülecektir ki Murad III. devrinde Kahire'den İstanbul'a halıcı ustaları getirtmiş ve Kahire, Şam, Anadolu, Buhara, İsfehan ve Ortaasya halıcılığın vazı'larından sayılmıştır. Halıcılığımızın tarihî seyrini takip için bu makalenin ehemmiyetli noktaları aydınlatmakta olduğu anlaşılacaktır.

Kahire'nin halı merkezi oluşu

— I —

Şark halılariyle ilmî tarzda iştigalin 50 yıllık tarihi vardır. İmâlinde kullanılan malzeme ve vücuda getirilen âsarın nadideliği yüzünden, tetkikat güçleşmekte ve işler çoğalmaktadır. Bazı suallere belki de henüz cevap bulunamamış; bazılarına sathî cevap verilmiş; bazı nadir halı işleri için henüz son söz katiyetle kullanılmamıştır. Damaskusteppih denilen Şam halıları üzerinde görülen hendesî şekillerin bugüne kadar hangi orijinden alındığı anlaşılamamaktadır. Dünyada bu kararı veren üç yer vardır: 1) Berlin'de İnce Sanatlar İttihadı 1936 dergisi No. 67, sayfa 8. 2) Nevyork'ta Metropoliten Müzesi'nin 2910 dergisi, No. 20, sayfa 25/27. 3) Almanya'nın Kiel şehrinde Şark Semineri dergisi, No: 4. sene 1910. Muharriri W. G. Mühlau.. Bu halıların resminin çizilmesi ve renklerinin veriliş tarzı en büyük hususiyetidir. Bunlarda tip itibarile Osmanlı dekoru, Osmanlı bahar çiçekleri ve saray zevkinden ilham alındığı nazara çarpar. Bu halı için muhtelif tahminler yapıldı: 1910 yılında Mısır menşeli sanıldı. Sonra bu düşünce 1920 de müdekkik Sarre tarafından değiştirildi. III üncü Sultan Murad'ın emriyle 1585 tarihinde Kahire şehrinden 11 halı ustası celbedilmişti. Bunların İstanbul'a getirilmesiyle daha o zamandan evvel Kahire'de halıcılığın ileri gitmiş bulunduğu keşfedilir. Kahire'de yapılan Damaskus adlı halılarda görünen istil, İstanbul'la olan sıkı alâkalarından ileri geldiğine bihakkin hükmolunur. Bu kanaat 1924 yılına kadar devam etmişken 1663 te Kahire'de dolaşan Thévenot adında bir Fransız seyyahı orada inkişaf etmiş bir Kahire

halıcılığına rastlayışı üzerine yazıları ve iddiaları bunu biraz sarsmştr. Ni - hayet Damaskus adlı halıların Kahire-de imâl edildiği ve bilâhare İstanbul - da Türk sarayları tarafından celbolu - nanlarla nebatî ve natürel çiçek ve yol-larla karıştırılanların Türkler tarafın-dan yapıldığı ve ancak bunlara Kahire-liler'in yardımı dokunduğu anlaşıldı. 1937 de *S. Troll Ars Islâmica* dergisi-nin 201/203 üncü sayfalarında bu işi bir daha kurcaladı. Bunlar o kadar bi-ribirine mümasil imişler ki, hepsinin aynı ellerden çıktığı fikrini ortaya attı. Mısır tezini çürüterek bunların garbî Anadolu'da yapıldıklarını; ilk - önce oradan yayıldıklarını iddia etti. Bununla Sultan Murad'ın emrini ve seyyah *Thévenot*'nun fikrini açıkta cevapsız bıraktı. Tabiîdir ki, bu müna-kaşalara halıcılık ilmi daha münasip cevap verir. Şimdiye kadar bilinen 4-5 orijin bu işin esas temel yerleridir. Bu yerler için bu makaleyi yazan muhar - ririn *Ars Islamica* mecmuasında mu - fassal bir yazısı intişar etmiştir.

Kahire'de yapılan ilk halı 1474 ta - rihlidir. Tebriz'de oturan Venedikli Barbaro bu halıya hayran olmuş ve eş-lerini Bursa ve Kahire'den getirtmiş - ti. 15 ve 16 ıncı asırlarda halıcılıkta Kahire ismi geçmiyor. Yalnız "Tape - di Turçi „ ve "Tapedi Damaçini„ cins-leri altında bu cins halılar ikiye ayrı-lıyor. Aynı resimleri havi olan şark halılarında da iki nevi gösteriliyor : biri Türk halısı, diğeri Şam yâni Da-maskus nevi. Demek ki yukarıdanberi serdedilen iddialar " Tapedi Dama - çini „ cinsi altında bir de Şam halısı - nın mevcudiyetini ispat eder. "Tapedi Damaçini „ halıları 16 ıncı asrın son - larına doğru ortadan kalkarak yerine " Tapedi Cagiarin „ kaim olur.

III. üncü Murad'ın Kahire'den halı ustaları celbettiği seneler mahsulü ola-rak halı meraklısı Avrupa'la Lorenzo Korrer 1584 te nümuneler dercetmiştir. 1589 da Avusturya Veliahdı Ferdinand " Alkiyerişe „ denen bu halılardan top-lamıştır. Bu malûmatı Gabriyel Destre 1599 da toplamıştır.

Kahirn'ein halı merkezi oluşu

— II —

1621 yılında Kahire halılarına " Cai-rin „ adı verilmişti. *R. Kotgrav* dik-sionerinde bundan bahsedilir; bazıları ayni mefhum için " Lisl de Hermafro-dit „ tâbrini kullanırlardı. Cairin halı-larından bahseden ingilizce bir eser vardır; adı şudur : " *Cairin, a Turkie karpet such a one is brought form Cai-ro in Egypt* „ 1604 yılında Jan For-tye Paris'te birhalı meşheri yapıl - masını teklif ettiğinde İranlılar'la, Ka-hireli ustaların en mühim taklitleri ya-pabileceğini hatırlatıyordu. Kahire ha-lıları XVII nci asır müddetince bü - tün Avrupa memleketlerinde hüküm sürdüğünü gösterir. 1613 te Şarldö Burbon; 1933 te Madam Felipo; 1644 te Fransa'da Suason Belediyesi; 1664 te Mareşal dö la Mayeray, 1677 de Dr. Fernando dö Va-lansuella; yine 1677 de Venedik'te Kavalli Sarayı'nda San Vitali ve 1698 de Defya Rahipleri büyük mera-klılardan olup, hep bu Kahire halıların-dan bahsederler. 1688 de *Tablo dü Ko-mers dö Marsey* namı altında teşhir edilen mallar arasında bu halılar gö - rülür.

XVIII inci asırda bu halılardan ba-his gitgide azalır; yalnız İspanya Kı -ralı 1701, 1747, 1751, 1789 tarihli dergi-lerinde yine bunlardan bahsetmekte - dir. Lâkin bu devirlerde sair Avrupa memleketlerinde artık o neviden bahis

geçmemektedir. 1585 senesinde İstan - bul'a Mısır-ül-Kahire'den celbolunan 11 halıcı ustasının âsarı ve sonradan Fransız meraklısı Thévenot'nun 1663 teki neşriyatı Kahire halılarının dün - yaya ün saldığını göstermek için kâfi-dir. Bu zatın iddiasını yalnız Avrupa-lılar değil; hattâ İstanbul'da Valide Câmisi'ndeki tasvirleriyle Evliya Çe - lebi de ispat eder. Bu câmi tabanı en muhteşem İran ve Mısır halılariyle tezyin edilmiştir. Yine Evliya Çelebi-nin tasvirlerinden anlaşılıyor ki, o za-man İstanbul'un halıcıları İzmir'den, Uşak'tan, Selânik ve Kavala'dan da ne-fis halılar celbediyorlardı. Bunlar ara-sında İsfehan ve Kahire'den gelenleri şöhret bulmuştu. Valide Câmi'inin 1674 tarihli demirbaş eşya cetvelinde ve Osmanlı Sarayı'nın 1680 tarihli cet-velinde Mısır halılarının ne büyük rol oynadığı sarahatle görülür.

1700 yılından sonradır ki hasılât kı-salıyor. Fakat 1726 da Mısır halı itha-lât memleketi oluyor. 1762 de Savaris-te *Diksyoner Üniversel dö Komers*'e göre hiçbir Kahire halısı kalmadığı a-çıkça yazılıdır. 1701 de İspanya Kıral-lığı'nın o devirlerden evvelki kollek - siyonunun azaldığı ve önemini kaybet-tiği görülür. Demek oluyor ki Kahire ustalarının mamulâtı cem'an 1450 ni - hayet 1700 parça olarak tahmin olunur. Aradan geçen 250 sene içinleki zayıatı da nazarı dikkate alarak bunların dün-yadaki mevcudiyeti hesap olunabilir. Bu halılar o kadar kıymetli olmalı idi-ler, ki rakipleriyle hem İran'da hem Avrupa'da boy ölçüşebilmiş olsunlar. Türkiye'de hervakit makbul olan Da - maskus mallarına mukabil bir de "Türk-işe Hofmanufaktur „ Türk Saray İs-tili adiyle anılan meşhur bir şark züm-resi de vardır. Bunlar için de garbî A-nadolu'da bir Saray İmalâthanesi ol - duğu resmî vesaike istinat ettirilme - mektedir. Halbuki Kahire'de öyle ve-saık bulunmuştur ki, hem yerliler, hem Avrupalılar tarafından teyit ve tasdik olunmaktadır. Bunlar Kahire'nin halı merkezi oluşuna dair müteaddit vesi - kalardır. Ama İstanbul'a çağırılan 11 halıcı ustasının ve Evliya Çelebi'nin gösterdiği delâile göre orada da Saray ihtiyacatı için az miktarda halı imâl edildiği ve " Halıcılar Evi „ nin mev - cudiyeti bunu ispata yeter. Bir iddia-ya göre de XVI ncı asırda Kahire'de halıcılığın en ileri gittiği sıralarda vü-cuda getirilerek garbî Anadolu'ya cel-bolunan ve Damaskus orijininden ge - len halıların mahal, mevki ve menşe itibariyle türkleştirilmediği ne ma - lûmdur ? Zira Memlûkler zamanından-beri " Damaskusteppichen „ cinsi şöh-ret almıştır . . .

H. T. DAĞLIOĞLU

AYIN HABERLERİ

ALTINCI BÜYÜK MİLLT MECLİSİ —. YENİ BİNE —. DÜNYA İÇİNDE TÜRKİYE

Altıncı Büyük Millet Meclisi

Nisan'ın üçünde ilk toplantısını yapan altıncı Büyük Millet Meclisi, birinci vazife olarak, memlekette ve cihanda Türk milletinin tabiî Reisi olarak benimsenen İ n ö n ü 'nü tekrar ve ittifakla Cümhur reisliğine seçti. Yeni meclis; geçen beş devre içinde çetin emeklerle kurulmuş olan hür, büyük ve mesut bir Türkiye'nin işlerini eline almıştır. Dünya şartları nekadar çetin olursa olsun içte yarattığımız millî birlik ve dışta herkesin ayni hisle yurdumuza karşı beslediği saygı; yeni meclisi de birçok muvaffakıyetlere mazhar kılacaktır. Birinci Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşuyle başlayan millî hâkimiyet rejimi vatanı kurtararak, yeni bir devlet kurdu, bir yeni çağ cemiyetinin maddî manevî müesseselerini hazırladı, hukukta, kültürde, ekonomide inkılâplar yaptı. Bu hâkimiyetin yeni mümessili olan altıncı meclis te A t a t ü r k'ün aziz hatırası bulunan bu eserleri Millî Şef'in önderliği ile daha üstün bir seviyeye götürecektir.

Yeni Kabine

Meclis'in yenilenmesi üzerine ana yasa hükümlerine göre istifa eden Başvekil Dr. Refik Saydam, Cümhur reisimiz tarafından tekrar yeni hükûmetin teşkiline memur edilmiştir. Kurtuluş mücadeleleri devrinde başlayan Sıhhat Vekilliği'nde uzun yıllar muvaffakıyetle çalışan Dr. Refik Saydam'ın; İsmet İnönü'nün Cümhur reisliği zamanına tesadüf eden Dahiliye Vekilliği ve C. H. Partisi Genel Sekreterliği ile iki aylık Başvekilliği esnasında da muvaffak olduğunu Büyük Millet Meclisi, geçenki tam itimat reyile teyit eylemiştir. Hükûmet listesine iki yeni Vekâlet ilâve edilmiştir.Bunlardan biri Nafıa Vekâletinin demir yolları ve posta telgraf işleriyle İktisat Vekâleti'nin deniz işlerini üzerine alan Muhabere ve Münakale Vekâleti diğeri de İktisat Vekâleti'nin ticarî faaliyetlerini derûhde eden Ticaret Vekâleti'dir. Böylece Nafıa Vekâleti'ne yol, yapı, köprü, ve demir yolları inşaat işleri kalmaktadır. İktisat Vekâleti de endüstri ve maden işleriyle meşğûl olacak Sümerbank, Etibank gibi müessese ler de oraya bağlı kalacaktır.

kâleti'nin ticarî faaliyetlerini de -

Memleketin iç vaziyetini ve dışla münasebetlerini vuzuhla ifade eden hükûmet programı, huzurla erişmek kararında olduğumuz hedefleri de göstermektedir. Bu, programda, *Ülkü* okuyucuları, bugünün asîl ve azimli temayülünü bulacaklarından sütunlarımıza aynen alıyoruz :

Büyük Millet Meclsi'nin intihabının yenilenmesi dolayısıyle kabinenin istifasını Reisicümhurumuza takdim ettim. Kabul ve yeni kabinenin teşkilini tekrar bana tevdi buyurdular. Bugün, yeni kabineyi yüksek huzurunuza getiriyorum.

Kabinenin iş bölümü noktasından eskisine nazaran farkı; Nafıa ve İktisat Vekâletleri'nin ikişer Vekâlet'e ayrılmış olmasıdır. Seneler geçtikçe vazifeleri artan bu iki Vekâlet'in, gördükleri âmme hizmetlerine nazaran bir taksime tâbi tutulması ih-

tiyacı hissolunuyordu. Bu suretle, şimdiye kadar inşa, nakliyat ve muhabere işlerini gören Nafıa Vekâleti, yalnız inşaatla meşgûl bir Vekâlet haline getirilmiş, münakale ve muhabereye ait olan hizmetlerle İktisat Vekâletine bağlı deniz nakliyat işleri alınarak " Münakale ve Muhabere Vekâleti „ ihdâs olunmuştur. Keza, ticaret ve sanayi işlerini gören İktisat Vekâleti, yalnız sanayi ve maadin işleriyle meşgûl olmak üzere bırakılmış, iç ve dış ticarete ait vazifeler toplanarak " Ticaret Vekâlet „ teşkil edilmiştir. Bu veçhile vücuda gelen vekâletlerle, idare ve teknik bakımından işlerin yürümesinin daha kolay bir hale konulduğunu ve Vekiller'in de daha yakından kendi işlerini takip ve kontrol edebileceklerini ümit ediyoruz.

Vekâletler'in iş programında bir değişiklik yoktur. Kabinenin programında olduğu gibi, Vekâletler'in iş programında da Cümhuriyet Halk Partisi'nin programı esastır.

Cümhuriyet devrinin en muvaffak prensiplerinden biri olan denk bütçe esasına dayanarak hazırlanan 939-940 malî sene bütçesi huzurunuza takdim edilmiş bulunmaktadır. Müzakeresi esnasında gerek şahsen, gerek kendileriyle çalışmakla iftihar duyduğum Vekil arkadaşlarımın size vereceğimiz izahat bunu gösterecektir, kanaatindeyim.

Yalnız dahilî ve haricî vaziyetten bahsedeceğim :

Dahilde devamlı bir huzur ve sükûn bulunduğunu ve Türk vatandaşının samimî beraberlik ve güven havası içinde yaşadığını emniyetle söyleyebilirim. Cümhuriyet Hükûmeti, bu havanın bulanmamasına, Türk vatandaşının endişesiz çalışmasına ve kazanmasına, huzur içinde faziletli bir aile hayatı geçirmesine ve istikbalinden emin olmasına bütün kuvvet ve gayretiyle çalışmakta devam edecektir.

Dünya vaziyetinin baş döndürücü bir süratle her ân değişiklikler gösteren inkişafı, haricî siyasetimizin her zamankinden ziyade müteyakkız olmasını icap ettiriyor. Milletleri biribirinin karşısına diken, birkaç gün gibi kısa zaman içinde devletlerin ortadan kalkmasına müncer olan bugünkü dünya buhranı, sulha olan kuvvetli merbutiyetini her zaman ilân ve isbat etmiş bulunan Cümhuriyet Hükûmeti'ni tabiatıyle yakından alâkadar etmektedir.

Fakat bütün bu değişmeler, bu süratli ve esaslı inkişaflar yanında, Türkiye'nin haricî siyaseti bir tebeddül göstermemektedir. Dostluklarına, ittifaklarına velhasıl sözüne ve imzasına sadık olan Türkiye, sulhü sevmek ve sulha hizmet etmek yolundaki azminde ayni iman ile ve ayni itina ile bordevam bulunmaktadır.

Bu kargaşalıklar önünde, Cümhuriyet Hükûmeti'nin büyük, küçük bütün devletlerle ayni samimiyet ve dürüstî altında dostane münasebetlerini idame etmekte bulunduğunu ve bundan sonra da idameye çalışacağını size söyleyebilirim.

Sulha hizmeti, hükûmetiniz, bu dürüst siyasette buluyor.

Fikir ve menfaatlerin bukadar şiddetle çarpıştığı zamanımızda, Türkiye için ne bir fikir cereyanı, ne de herhangi bir menfaat hırsı, sulh yolundan inhirafta âmil olmamaktadır ve olmayacaktır.

Milletimizin hayat ve refahını tehlikeye atabilecek hareketler, hükûmteinizden sâdır olmayacaktır. Elverir ki iyi niyetlerimiz ve bütün devletlere karşı beslediğimiz samimî ve dostane bîtaraflık doğrudan doğruya veya bilvasıta ihlâl edilmek teşebbüsüne marûz kalmasın.

Çok tehlikeli, buhranlı ve sık tebeddül eden enternasyonal vaziyet içinde haricî siyasetimizin bu ana hatlarını tebarüz ettirmekle iktifa ediyorum. Yeni vaziyetleri umumî sulh menfaati ve Türk âlî menfaati bakımından daimî bir teyakkuz ve tetkika tâbi tutacağız. Ve Büyük Meclis'in mürakabe ve karar hakkını daima zamanında ve tam olarak kullanması için lâzım gelen ihtimamı dikkatle tatbik edeceğiz.

Türk vatan ve milletinin, Türkiye Cümriyetinin marûz kalabileceği vakayie karşı zamanında tedbir almak hususunda, Cümhuriyet Hükûmeti müteyakkız bulunmaktadır.

En yüksek hamaset ve sarsılmaz vatan sevgisi kaynagı olan büyük Türk ordusuna dayanarak her tehlikeyi ve tecavüzü bertaraf edeceğimiz kanaatinde olduğumuzu söylemekle iftihar duyarım.

İşte, arkadaşlar, marûzatım burada bitiyor. Sözüme başlarken arzettiğim gibi, Cümhuriyet Halk Partisi'nin programına sadık ve onun tahakkukuna çalışan arkadaşlarınız olmakla bahtıyarız. Sizin gösterdiğiniz yolda ve vereceğiniz direktiflet dairesinde milletin refah ve saadetine çalışmak azmindeyiz. Eğer, bizi bu vasıflarımızla yüksek maksatlarınıza hizmet edecek kabiliyette görüyorsanız itimat reylerinizle taltif, takviye ve işimize devama müsaade buyurunuz.

Dünya içinde Türkiye

M i l l î Ş e f, Mart'ın yirmi dördündeki mebus seçimi beyannamesin-

de " haricî siyaset sahasının şüpheli ve karışık bir devrinde bulunduğu - muz „ dan bahsetmişlerdi. Nisan içindeki hâdiseler bu hükmü teyidde gecikmemiştir. Ayın sekizinde İtal - yanlar Arnavutluk'un işgaline başladılar, mevzîî mukavemetlerden sonra bütün memleket İtalyan hâkimiyeti altına girdi. Ve nihayet Arnavutluk tâci İtalya Kıralı'na verildi. Bu hâdisenin Balkanlar'da yaptığı ilk tesir, Yunanistan'la Romanya hudutlarının İngilizler tarafından temin edilmesi - dir. Mart içinde geçen Çekoslovakya hâdiseleri de Polonya ile İngiltere arasında böyle bir teminat anlaşmasını mümkin kılmıştı.

Arnavutlukta yerleşen İtalya ile yakın temas içinde bulunan Yugos - lavya hükûmeti, Nisan'ın son hafta - ları içinde Venedik'te, Alman ve İtalyan bloku ile iyi komşuluk yapmayı kabul etti. Rivayetlere bakılırsa Yu - goslavya anti-komintern pakta gire - cek ve bir Macar - Arnavut - Yugoslav bloku kurulacaktır.

Avrupa'da geçen senedenberi şid - detlenen silâhlanma yarışının çok artmış olması ve 1939 baharında, iki devletin ortadan kalkması Amerika'da derin akisler yapmıştır. Birleşik A - merika cümhurreisi B. Ruzvelt 15 Nisan'da gönderdiği bir mesajla Almanya ve İtalya'dan adlarını saydığı birçok Avrupa devletlerine tecavüz etmeyeceklerine dair teminat vermelerini ve siyasî, iktisadî ihtilâflarla silâhlanma işinin milletler arası konferanslarla halledilmesini istemiştir. Buna karşılık Almanya'da mesajdaki devletlere müracaatla kendilerini tehdide marûz görüp görmediklerini sormuştur. Başta İngiltere, Fransa birçok devletler Ruzvelt'in mesajına muvafakat cevabı vermişlerdir.

İspanya'da henüz yabancı kıtaların bulunması ve Alman donanmasından büyük bir kuvvetin İspanya sahillerine gitmesi, herkesin gözünü Cebel-ültârık üzerine çekmiştir.

Milletler arası anlaşmazlık mevzularının çoğalması silâhlanmanın hızını artırmıştır. Fransa Nisan'ın yirmi üçünde millî müdafaaya onbeş milyon frank daha tahsis ve birçok tedbirler almıştır. İngiltere kabinesi de nihayet mecburî askerlik hizmetini kabul etmiştir.

Bütün bu hâdiseler ortasında Türkiye, 25 tarihli C. H. P. Meclis Grupu'nun tebliğinde de izah edildiği üzere, umumî sulh gayesi ve Türk âlî menfaatleri bakımından büyük devletlerle ve komşularıyle temas halindedir. Ve Parti umumî heyeti, hükûmetin siyasetini ve takip ettiği hareket hattını ittifakla tasvip etmiştir.

HALKEVLERİ POSTASI

İHTİFÂLLER HAKKINDA —. HALKEVLERİ ÇALIŞMALARI —. C. H. P. NİN TERTİP ETTİĞİ MUSABAKALAR —. RESSAM CEMAL BENİM'İN SERGİSİ —. HALKEVLERİ NEŞRİYATI

İhtifâller hakkında

İlim, sanat, edebiyat sahasında memlekette hizmet yapmış adamları an - mak, millî kültürün kurulması ve kuvvetlenmesi bakımından faydalı bir iş olduğuna şüphe yoktur. Esasen bir milletin kültürünü örenler arasında, bu güzidelerin rolleri büyüktür; bu güzideler, bir taraftan kendi zevk ve jenilerini muhite yayarlarken, bir yandan da millî zevkin ve millî vicdanın samimî mâkesi olurlar. Bu samimiyette nekadar sadık kalırlar ve muvaffak olurlarsa, büyüklükleri de o kadar itiraz götürmez olur.

Bunun içindir ki, Türk kültürüne muhtelif kollardan hizmet etmiş, bu sahalarda eserler bırakmış olanları anmak, tanıtmak ve yaymak vesilesiyle Halkevleri'mizin gösterdikleri teza - hürleri yerinde buluyoruz. Ancak, gördüklerimizden ve işittiklerimizden bazı tezahürleri, ya pek zayif veya pek tertipsiz bulduğumuz için hatırımıza gelen bir iki noktayi belirtmekte fayda görüyoruz.

İlkönce, bu anma tezahürlerinin anılacak zatın şahsiyetiyle uygun bir olgunlukta olmasına dikkat etmek lâzımdır. Zaten, Halkevleri'nde anılacak şahsiyetlerin mutlaka Türk kültürüne hakikî bir olgunlukla hizmet etmiş olması şarttır. Binaenaleyh, böyle bir şahsiyet için yapılacak ihtifâlde, yalnız adını anar bir şekildeki toplantı asla uygun değildir. Onun şahsiyetini tebarüz ettirmek üzere ciddî tetkikler, eserlerinden selâhiyetle bahisler, duyarak ve anlayarak oku - malar lâzımdır. Bütün bunları toplayarak, her yıl bir anma günü veya gecesi yapmaya imkân bulunamazsa beş on senede bir defa ve fakat onun kültürel şahsiyetini hakikaten tebarüz ettirecek şekilde toplantılar yapmak elbette tercih olunmalıdır. Hele, bir şahsiyet için toplantı tertip edilirken, sırf kalabalık çekme hevesiyle onun şahsiyetinden büsbütün aykırı mevzulara temas etmek -kelime biraz ağırdır ama yerindedir- ona hakaret sayılabilir.

N. K.

HALKEVLERİ ÇALIŞMALARI

Halkevleri arasında temsil gezileri

Cümhuriyet Halk Partisi, Halkevleri arasında bir tanışma ve kaynaşma yaratmak yolunda yeni bir adım atılması için bu yıl kısa bir seyahat programı yapılmıştır. Geziye çıkacak Halkevleri ile gidecekleri yerler şöyle tesbit olunmuştur :

Halkevi	*Gideceği yerler*
İzmit	Eskişehir - Ankara
Balıkesir	Manisa - İzmir
İzmir	Manisa - Uşak - Afyon
Adana	Gaziantep - Ankara
Ankara	Adana - Mersin
Sinop	Samsun
Siirt	Kendi muhiti

Bu faydalı seyahatlerde ilk davranan İzmit Halkevi oldu. Temsil kolu başkanının reisliğinde 47 münevver ve ülkülü gençten mürekkep bir heyetle Eskişehir ve Ankara'yı ziyaret ederek İzmit'e döndüler. İzmit Halkevlileri her iki şehirde de sade Halkevliler'in değil, bütün halkın sevgi ve takdirini kazandılar. Sahneye koydukları " Yedekçi „ ve " Aşkın mânası „ piyeslerinde hakkiyle muvaffak olarak pekçok samimî alkışlar topladılar.

Ankara Halkevlileri de 24 Nisan'da seyahate çıktı ve seyahat 10 gün kadar sürecektir.

Bir çalışma programı örneği

Halkevleri'nin memleket kültüründeki çalışma mevkiini bihakkin kavramış olan Halkevliler, yapacakları faydalı çalışmaları evvelden inceden inceye düşünerek bir program altına almakta ve bu çizilmiş yolda yürümek için çalışmakta ve muvaffak olmaktadırlar. Bunlardan bir örnek olmak üzere nisbeten küçük bir muhit olan Bünyan Halkevi'nin 26. 2. 939 dan 30. 6. 939 a kadar çalışma programını ayrıca koyuyoruz :

26. 2. 939 dan 30. 6. 939 a kadar ma programını aynen koyuyoruz

Tarihi	Günü	Saat	Yapılacak işler konusu	Konferansı verenin adı
62.2.939	Pazar	14	Halkevleri hakkında	Kaymakam B. K. Atakul
26.2.939	„	20	Aile toplantısı	„ „ „
4.3.939	C. Ertesi	19	Köy seçimleri	Avukat Bay Ziya
5.3.939	Pazar	20	Kömür yapılması hakkında birkaç söz	C. M. U. Fahrettin Doğu
12.3.939	„	20		
18.3.939	C. Ertesi	20	Aile toplantısı	
19.3.939	Pazar	20	Köy günü kutlama ve konferans	Kaymakam B. K. Atakul
25.3.039	C. Ertesi	14	Kadının cemiyet içindeki vazifesi	Öğretmen Br. Vasfiye Aksay
26.3.939	Pazar	14	Muhtarlık kursu konf.	Köycülük komitası
1.4.939	C. Ertesi	20	Gergeme köyüne yaya gezisi	
2.4.979	Pazar	14		Sıhhiye M. Musa Özyiğen
8.4.939	C. Ertesi	14	Aile toplantısı ve temsil	
9.4.929	Pazar		Atlı spor	
15.4.939	C. Ertesi	14	Sıtma hakkında konuşma	
16.4.939	Pazar		Ağaç bayramı	
23.4.939	C. Ertesi		Konser ve halk şairleri	
29.4.939	„	20	Köy yaya gezisi	
30.4.939	„	14	Egemenlik bayramı	
1.5.939	Pazar	20	Temsil	
6.5.639	P. Ertesi		Gençlik ve okullar	Kültür işyarı Ali Rıza
7.5.930	C. Ertesi	14	Endüstri kalkınma konfe.	Fabrika direktörü
7.5.939	Pazar			B. Nafız Tuğsal
13.5.939	„	20	Toprak bayramı	Şarbay B. Vahit Karahan
13.5.939	C. Ertesi		Çıban ve yaralar hakkında konferans	Dr. Doğan Erbuğ
14.5.939	„	20	Köy gezisi ve millî oyunlar	
19.5.939	Pazar			
20.5.939	Cuma			
21.5.939	C. Ertesi			

Tarih	Günü	Saat	Yapılacak işler konusu	Konferansı verenin adı
27.5.939	Pazar	20	Konser	
28.5.939	C. Ertesi		Pehlivan güreşi	
28.5.939	Pazar	20	Çocuk hastalıkları	
3.6.939	„		Futbol cirit oyunları	
3.6.939	C. Ertesi		Gençlik ve spor bayramı	
4.6.939	„		Atlı köy gezisi	
10.6.939	Pazar	20	Aile toplantısı ve konser	
11.6.939	C. Ertesi	14	Elektrik ve radyo konferansı	Elektrik mü. Misi Makst
	Pazar		Tatbikat bakımından ceza hukuku	C. H. Tahir Kuşcuoğlu
	„	14	Aile bütçesi konferansı	F. B. M. H.
	„		Meşhut suç kanunu faideleri	S. H. Kâmil Oyman
	„	20	Kanunı medenî hükümlerine göre Türk ailesinin hukuku	Hukuk H. Mustafa Akay
			Çocuk terbiyesi	
11.6.939			Atlatizm	Öğretmen Yusuf Batur
17.6.930		20	Temsil	
17.6.939		14	Havuzda yüzme	
18.6.939	„	20	Aile toplantısı	
24.6.939	„		Köy gezisi	
			Bünyanın tarihçesi	» » »

Sosyal yardım çalışmaları

Halkevleri'nin Sosyal Yardım işlerini tanzimde gösterdikleri hassasiyet, gayret ve alâka da her türlü takdire değmektedir. Bunlardan iki Halkevi - nin programını aynen koyuyoruz :

Milâs Halkevi Sosyal Yardım Kolu'nun meccanî muayene ve tedavi için hazırladığı günlük program :

GÜNÜ	MUAYENE SAATLARI	DOKTORUN ADI
Pazar	10—12	Dr. Servet Akgün
Pazartesi	14—16	„ Bedri Kalabalık
Salı	» »	» Mustafa Şahin
Çarşamba	» »	„ Servet Akgün
Perşembe	» »	„ Bedri Kalabalık
Cuma	» »	» Mustafa Şahin
Cumartesi	» »	» (Boştur)

Âcil vak'alar için günün her saatinde hastaların müracaatı kabul edilecektir.

Bodrum Halkevi Sosyal Yardım Kolu'nun meccanî muayene ve tedavi için hazırladığı günlük programı :

GÜNÜ	SAAT	Dr. ADI
Pazartesi	9—12	Dr. Mümtaz Ataman
„	2—5	Dağ taburu Dr. Cemal
Çarşamba	2—4	Hükûmet Dr. Reşat Çarşamba

Görülüyor ki, Halkevleri memleketin en başta gelen sıhhat işleriyle çok yakından ilgilenmekte ve bu bapta çok hayırlı işler yapmaktadırlar.

A. C.

Ressam Ali Cemal Benim'in ve talebelerinin sergisi

" Ali Cemal, beş senedenberi Mersin Halkevi'nde resim öğretmektedir. Yetiştirdiği talebelerinin eserlerine, bir tane de kendisi katarak buraya gelmiş, Ankara Halkevi'nde bir sergi açmıştır.

Mermer salonun sade dekoru içinde, cana yakın renkleri, canlı ifadeleriyle teşhir edilen bu birkaç zekânın mütevazi mahsûlleri, ömrü boyunca azâbın çeşitlisini çektiği yüzünden okunan resim hocasının tek tesellisi, tek mükâfatı olmuştur „.

" Ressam Cemal, Atatürk'ün resmine tam dört sene emek vermiş ve hazin bir tesadüf, büyük matemden ancak iki ay evvel bitirmiştir. Uzun boz kaputunun içinde, her çizgisinden o harikulâde iradenin birer zerresi fışkıran bir mareşal : Bu mareşal, Türk orduları baş kumandanı Atatürk tür „.

" Memleketin bir köşesinde, bir Halkevi'miz, türlü işleri arasında çok hayırlı bir hizmet görmüştür. Ankara Halkevi'miz bunların teşhirine delâlet etmekle büyük bir iyilik etmiştir. Fedakâr ve emektar Ali Cemal'ler, Ali Cemal'lere çalışma zemini olacak Halkevleri.. Memleketin gizli istidatları bunu bekliyorlar „.

C. H. P. NİN TERTİP ETTİĞİ MUSABAKALAR

1 — Küçük memleket Hikâyeleri musabakası ve kazananlar

C. H. P. Genel Merkezi Halkevi'ne mensup genç muharrirler arasında bir *memleket küçük hikâyeleri* müsabakası tertip etmiştir.

Hikâyeler, muharrirlerin yaşadıkları muhitin dahilindeki şehir ve köyler, tabiat, insan, ahlâk, ideâl, âlicenaplık, aile muhabbeti, yurtsevrlik, sevda hisleri ve evlenme tarzları, iş, âdet, tarih, kahramanlık ve anane, karakterlerini ve hülâsa olarak bütün hususiyetlerini aksettirecekti.

Bu karakter ve hususiyetler bizzat iyi tetkik ve tahlil edilmiş, mahallî şartlara ve realitelere uygun olacak ve hikâyelerde san'at esas olrak aranacaktır.

Ençok 10 sahifelik olan bu hikâyeler, 1 Şubat'a kadar her muharririn mensup olduğu Halkevi başkanlığı vasıtasiyle C. H. P. Genel Sekreterliğine gönderilmişti. B. Falih Rıfkı Atay, H. Vedat Fıratlı, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Kutsi Tecer, Mustafa Nihat Özen, Nafi Atuf Kansu, Sadri Ertem, Yaşar Nabi ve Bn. Fevziye Abdullah'tan mürekkep jüri heyeti bu hikâyeleri raportörler seçerek tetkik etmiştir.

1 — *Yıkılan Köprü :* (İstanbul Emînönü Halkevi , dil, tarih ve edebiyat şubesi komite üyelerinden Naki Tezel).

2 — *Hacı Emin'in damadı: (* İzmir Halkevi üyelerinden, Karataş orta okul tarih öğretmeni Kemal Bilbaşar).

3 — *İstanbullu teyze:* (Sinop Halkevi üyelerinden orta okul fransızca öğretmeni Sadi Günel).

4 — *Şevki Çamtepe: (* Ankara Halkevi üyelerinden Azize Tözen).

5 — *Kadir Kadir:* (Eskişehir Halkevi üyelerinden Bayan İ. Tayla).

6 — *Bir bekârın romanı* : (Bursa Halkevi köycülük kolundan Rıdvan Kipural).

7 — *Haciz :* (Ankara Halkevi üyelerinden ve Gazi Terbiye Enstitüsü talebesi Sabahattin İzbul ,

8 — *Toprağa dönüş:* (Ankara Halkevi üyelerinden Salim Şengil).

9 — *Ayşeciğin hatırası :* (Denizli Halkevi'nden Emin Tuğal),

10 — *Soğuk su :* (Ankara Halkevi üyelerinden Gazi Terbiye Enstitüsü edebiyat: 2 No. 131 Süleyman Kazmaz).

Geri kalan hikâyeler neşre değer görülmemiştir.

Büyük hikâyeler

Büyük memleket hikâyeleri müsabakasına 7 Halkevi iştirâk etmişti. Hikâyeler raportör tarafından incelenerek heyete arzedilmiştir. Birer birer gözden geçirilen hikâyelerin şartnamede zikredilen matlûp neticeyi vermediği görülerek, bu müsabakanın bu sene için muteber olmamasına karar verilmiştir.

On küçük hikâyenin sahiplerine yüzer lira mükâfat verilecektir. Bu paralar, mensup oldukları Halkevleri başkanlıkları vasıtasiyle gönderilecektir.

2 — Ankara Halkev'indeki Resim sergisi

Parti'mizin memlekette san'at hayatı ve hareketine, bir kalkınma imkânı vermek için hazırladığı programın tatbikinden olan birinci resim müsabaka sergisi, 23 IV 1939 da, Ankara Halkevi'nde saat 16 da, Parti Genel Sekreteri Erzurum mebusu doktor B. Fikri Tuzer'in bir nutkıyle açıldı.

Sergide, memleketin on muhelif mıntakasına gönderilen on ressamımızın 116 eseri teşhir edilmektedir.

Parti'mizin teşebbüsü, bu sahadaki san'at hamlesine büyük bir hız vermiştir. İklim, tabiat, tarih bakımlarından ayrı ayrı karakterler ve vasıflar ifade eden on muhtelif vilâyetimize gitmiş olan san'atkârlarımız, müsabakaya güzel ve enteresan eserler vermek heyecan ve gayesiyle çalışmışlar, bu maksatlarında muvaffak da olmuşlardır.

Genel Sekreterimiz sergiyi açtıktan ve tablolar üzerinde tetkikler yaptıktan sonra, Halkevleri'nin kuruluş bayramı olan 19 Şubat'ta yine ayni binada açılmış olan dördüncü Halkevi resim ve heykel sergisini gezmişlerdir.

Sergi, açılışının ilk günü olmasına rağmen çok büyük bir alâka görmüş ve birçok san'atseverler tarafından ziyaret edilmiştir.

Birinci müsabaka sergisi onbeş gün açık kalacaktır. Ayrılan jüri ayni günde, saat 15 te eserleri ayırmak ve mükâfatları tesbit etmek üzere toplanmıştır.

Reisicümhur İsmet İnönü; 24 Mart 1939 pazartesi günü Ankara Halkevi'nde toplanan Halkevleri tanışma komitesinin içtimaında bulunmuşlar ve ayrılırken bu resim sergisini de gezerek teşhir edilen eserler üzerinde alâka ile durmuşlar.

3 – Piyes müsabakası

Sayısı her yıl artan Halkevleri'mizin sahne faaliyetinin halk arasında uyandırdığı geniş alâkayı ve umumiyetle sahnenin terbiye, lisan, edebî zevk ve konuşma zarafeti bakımından yüksek ehemmiyetini gözönünde tutan C. H. Partisi, bir piyes müsabakası açmıştı.

Bu müsabakaya 27 eser gelmiştir. Yollanan parçaları tetkik etmek üzere Cevdet Kerim İncedayı, Nafi Atuf Kansu, Reşat Nuri Güntekin, Bedrettin Tuncel, Dr. Ali Süha Delilbaşı ve Muhsin Ertuğrul'dan mürekkep jüri 26. IV. 1939 da C. H. P. Genel Sekreteriliği'nde toplanmış ve eserler üzerinde yapılan tetkikat neticesinde : Samsun Halkevi üyelerinden Vedat Ürfi Bengü'nün yazdığı *Beyaz Baykuş* adlı eser, müsabaka şartlarına göre 4 üncü derecede görülerek, buna (200) lira ve Bursa Halkevi üyelerinden öğretmen Celâl Sıtkı Gürler'in *Eğitmen,* İzmit Halkevi üyelerinden Yusuf Nüzhet Unat'ın *Para delisi* ve Mardin Halkevi üyelerinden Sedat Yesüge'nin *O varken* adlı piyesleri de, müsabaka şartlarına göre, beşinci derecede görülerek (100) er lira mükâfat verilmesine karar verilmiştir.

Bu eserler Cümhuriyet Halk Partisi'nce bastırılarak Halkevleri'nde temsil edilecektir. Müsabaka şartnamesine göre birinci, ikinci, üçüncü derece mükâfatlarını kazanacak eserler bulunamamıştır.

HALKEVLERİ NEŞRİYATI

Dergiler

Bu ay, Halkevleri dergilerinden, aşağıda isimlerini saydığımız dergiler çıktı :

Başpınar (Gaziantep) ikinci (Nisan) sayısını; *Çorumlu* (Çorum) 11 inci (Şubat); *Dıranaz* (Sinop) 38 inci (Mart); *Fikirler* (İzmir) 186 ncı (Nisan); *Gediz* (Manisa) 24 üncü (Nisan); *İçel* (Mersin) 13 üncü (Şubat); *İnanç* (Denizli) 23-25 inci (Birincikânun - Şubat); *Kaynak* (Balıkesir) 7 nci (Şubat); *Konya* (Konya) 26-27 nci (Birinci ve İkinciteşrin); *Uludağ* (Bursa) 20 nci (Şubat); *Ün* (İsparta) 60 ıncı (Mart); *Yeni Türk-Halk Bilgisi Haberleri* (Eminönü) 75-76-ncı (Mart - Nisan); *Yeşil Irmak* (Amasya) 6-7 nci (Şubat - Mart) sayılarını çıkardılar.

Dikkat edecek olursak, yukarıda saydığımız dergiler arasında Gaziantep, İzmir, Manisa, Eminönü dergilerinin en muntazam çıktığını görüyoruz..

Bu ay çıkan ondört Halkevi dergisinden, bir Halkevi dergisi olmak bakımından faydalı yazıları ihtiva edenlerden ve bu yazıların mahiyetinden kısaca bahsediyoruz :

Başpınar'da, *Bir Halkevi dergisinin hususiyeti* başlıklı ilk makalede, Halkevleri dergilerinin gayesi, toplu bir şekilde belirtilmiş oluyor. Bunu müteakiben dergide (Türk tıp tarihi Arkivi, c. 3, No. 10, 1938, ayrı baskı) dan naklen, Antepli iki hekim hakkında izahat veriliyor, ki bunlardan biri Hicrî 810 da Antep'te doğan Muzaffer üddin, diğeri ise yine 16 ncı asırda yetişmiş ve Muzaffer üddin gibi ilmî eserler vermiş olan Mahmuttur. Dergide ehemmiyetli gördüğümüz bir yazı da, henüz mukaddimesi neşredilen, *Hasırcıoğlu* hakkındaki bir makaledir : İlim ve şiir vadisinde eserler veren *Hasırcıoğlu*'nun Tanzimat devrinde yaşayan ve Antep muhitinde encok şöhret yapan bir âlim ve şair olduğu kaydedilerek, İstanbul kütüphanelerindeki yazma eserlerine istinaden, makalenin devamında, izahat verileceği söylenerek, istifade edilecek olan kaynaklar, henüz ikinci sayısını çıkaran *Başpınar*'ın, biz, simdilik, ciddî tetkikler vereceği ümidini bu makaleden almış bulunuyoruz.

Kapak dahil dört formadan ibaret olan, ilk iki forması, Çorum hakkındaki tetkiklere, ilâveten, kapak dahil iki forması da fotograf, sicil ve vesikaların neşrine ayrılan *Çorumlu*'da, *X uncu asırda Çorum,* Evliya Çelebi'ye göre Çorum, Çorum mânileri, Atatürk köşesi, Âşık Haydar köşesi başlıklı yazıların hepsi geçen sayıdan devamdır; geçen sayılara ilâveten *yeni bulunan gümüş paralar* başlıklı bir makale de vardır.

Bu makalede, " Çorum „ un dökmeci bölgesinde Değirmendere köyünde, koyun otlatan bir çobanın 20 adet sikkeyi Halkevi'ne getirdiği ve bunların Halkevi müzesine alındığı söylenerek, haklarında izahat veriliyor : " Bu paralardan 16 sı gümüş akçadır, 10 u Beyazıt II ye, 2 si Yavuz Sultan Selim'e aittir „. Dördö de, Şah İsmail Safevî'ye ait olan bu sikkeler hakkında muharrir bize, araya mevzula alâkadar olmayan birçok sözler katmadan, derli toplu, vesikalarına istinaden kısaca ve esaslı bilgi veriyor.

Çorum halk türkülerinden, *Mendil güzeller, Oyoy* adlı üç türkü güfte ve notalarıyle düzgün bir şekilde basılmıştır, bunlar musikî ve tarihi için birer vesikadır.

Atatürk köşesi'nde Âşık Halil'in, Atatürk için yazılmış güzel bir ağıtı; Âşık Haydar köşesinde, bu sazşairinin beş dörtlükten ibaret bir destanı vardır. Cönklerden derlenen halk şiirleri arasında hayatı hakkında henüz malûmat elde edilemeyen, Suyolcu Hafız Elfâzî 'nin 24 dörtlükten ibaret olan bir şiirinin neşrini görüyoruz.

Derginin sonunda Halkevi çalışmaları, *hesap veriyoruz* serlevhası altında, hülâsa edilmektedir.

Çorumlu'nun tarih, edebiyat, sanat ve saire sahalarında bir Halkevi dergisinin yapabileceği işleri, muvaffakıyetle ve ciddî bir şekilde başaran ve varlığıyle övüneceğimiz bir Halkevi dergisi örnegi olduğunu, her nüshamızda söyleyebiliriz.

Mersin Halkevi'nin çıkardığı *İçel*'de ise " İçel'de yaşayan Türk oymaklarının adları, oturdukları yerler, âdet ve ananeleri „ hakkındaki makale zikre değer.

Balıkesir Halkevi'nin çıkarmakta olduğu *Kaynak,* bu sayısıyle altıncı cildini tamamlamış bulunuyor. Dergi, muharrir isimlerine göre alfabetik bir fihristi ihtiva ediyor. Birçok Halkevleri dergilerimizin ihmâl ettikleri bu fihrist meselesine ehemmiyet veren *Kaynak,* bu fihristi, yazı nevilerine göre de tertip etseydi, daha kullanılışlı olurdu. *ÜLKÜ*'nün, her altı cilt sonunda ilâve ettiğimiz fihristi, Halkevleri dergilerimiz için bu hususta fikir almak bakımından faydalıdır.

Bursa Halkevi'nin iki ayda bir çıkardığı *Uludağ*'da Tomsen 'in " *İnscription de l'Orhun* „ eserinden naklen " Orhun „ kitabelerinin bir kısmı neşredilmiştir. "Bursa'nın Türk tababeti tarihinde yeri „ başlıklı makalede 18 inci asırda yaşayan Ömer Sifâ'î ve Çiçekçi'nin Ebûbekir Zade Tabip Ali, 1815 te ölen Çörekçi Zade İbrahim, 1646 da vefat eden Ağa Zade Nakşî Efendi'den ve eserlerinden bahsolunuyor. Mecmuada, edebiyata ait olmak üzere, Lâmi'î 'nin, *Münâzara-'i Sultân-ı Bahar* adlı -Bursa ve Uludağ için yazılmış olan- eserinin bir hülâsası veriliyor; hülâsadan evvel, Lâmi'î hakkında biraz izahat veriliyorsa da, bunun nerelerden alındığı kaydedilmemiştir.

Kapak dahil 8 formadan ibaret olan derginin, sonunda 30 sahifesi geçmiş zamanlarda Bursa'ya ait 8 vesikanın ve mahkeme sicillerinin neşrine ayrılmıştır. Diğer Halkevleri dergilerinde de, *Çorumlu* ve *Uludağ* gibi, sicil ve vesikaların, fotografların neşrine ait bir kısım ayrılmasını bekleyoruz.

ÜN'ün bu sayısındaki yazıların sıklet merkezini, halk edebiyatı tetkikleri ve malzemesine ait neşriyat teşkil ediyor :

İsparta çevresinden toplanan anonim " iki mevlût duası „ basılıyor. Bu şiirler, hece değil, aruzun dört fâilâtün cüz'i ile yazılmıştır ve mesnevî şeklindedir, fakat aruzun oldukça kusurlu kullanılmasından bir halk şairi tarafından söylendiği muhakkak olan bu anonim iki şiirin, mevlût mevzuu ile hiçbir alâkası yoktur. Bunlar, ta'am hakkında söylenmiş şiirlerdir; onun içindir ki serlevha ile metin arasında bir alâka yoktur denilebilir. Diğer bir yazıda, Hicrî 1235 - 1300 yılları arasında yaşayan İspartalı halk şairi Feyzi 'nin hayatı hakkında nüfus kayıtlarına ve şiirlerine istinaden verilen izahattan sonra 2 koşması neşredilmiştir; bunlardan biri,

Bunda nedir bilmen esrâr-ı Hüdâ
Bâşıma ne gelse ceküb ağların

mısrâlarıyle başlayan onbir parçadan; diğeri,

İmtinâ' eyleme gül yüzlü şâhım
Ölmeyince gönül senden ayrılmaz

diye başlayan yedi dörtlükten ibaret koşmadır. Bu yazının başında, *Folklor araştırmalarından* başlığını görüyorsak da, bu yazı, halk bilgisine ait olmadığından, ve müellifi de malûm olduğundan bu sahaya idhâl edilemez.. Ata sözleri (H) harfinde, devam etmektedir, bundan sonra gelen makale *Köylü* mirasyedi destanı hakkındadır. Bu yazıda, *ÜN*'ün bundan evvelki sayısında neşredilen bu destanla, ayni destanın, istinsah edilen diğer bir metni mukayese edilerek yeniden basılıyor ve :

Kulak tut sözüme dinle ahvâli
Battal sıpa ile eşek nec-oldı

mısrâlarıyle başlayan meşhur mirasyedi destanının, son bende istinaden Sevdâ-'î ye ait olduğu kaydediliyor.

Yeni Türk'ün bu sayısında M. Halit Bayri, *Gevherî* başlıklı yazısında, şairin,

şiirleri vasıtasıyle edebî şahsiyeti hakkında tahlillerde bulunuyor, bu şiirlerin evelce neşredilmiş veya edilmemiş olduğu kaydedilmemektedir; ayni muharririn, İstanbul sebilleri hakkında bir yazısı vardır. Z. Sıtkı Güvemli makalesinde, XVI. ncı asır şairlerinden 'Atâî'nin eseri olan ve İstanbul kütüphanelerinde mevcut Şekayık zeyli nüshalarını zikir ve tavsif ediyor. Bunlar Süleymaniye Kütüphanesinde mevcut 8, Üniversite Kütüphanesi'nde 4, Beyazıt Kütüphanesi'nde 1, Fatih'te 2 olmak üzere cem'an 15 nüshadır.

Halk Bilgisi Haberleri'nde *Belçika tıbbî folkloru* geçen sayıdan devamdır. Ali Rıza, *Gaziantep şairleri* makalesinde, son asır şairlerinden Âşık Sarı; XIX uncu asır şairlerinden Köskeroğlu, Beyoğlu'ndan şifahî rivayetlere dayanarak bahsile, bunlara ait bir iki şiir de neşretmektedir. P. N. Boratav'ın, *Bergama türküleri* ile *Bey Böyrek hikâyesine ait metinler*'e dair iki makalesinden başka, mecmuada *Gaziantep'te doğum ve ölüm* hakkında bir yazı ve bir de masal vardır.

Amasya Halkevi dergisi olan *Yeşil Irmak*, bu nüshasında, umumiyetle Amasya tarihi müverrihi ve 10. 2. 1939 da vefat eden Hüseyin Hüsameddin Yaşar hakkındaki makalelere yer vermiştir; dergiyi, bilhassa bu tarz yazılarıyle faydalı bulduk.

Yukarıdanberi, alfabe sırasıyle, haklarında izahat vermeye çalıştığımız dergiler için, netice olarak, her derginin azçok ehemmiyeti haiz bir iki yazıyı ihtiva etmesine rağmen, Halkevleri mecmuaları içinde, şimdilik sırasıyle, Çorum, İsparta ve Bursa Halkevleri dergilerini ön safta almamız lâzım geldiğini söyleyebiliriz.

F İ K İ R H A Y A T I

BİR OKUYUCUNUN NOTLARI

NAHİD SIRRI

Neşriyat Kongresi

Maarif Vekâleti Mayıs başında Türkiyenin *birinci neşriyat kongresi*'ni içtimaa topluyor. Bütün dünyanın sadece ordular toplamağa hasr-i gayret ettiği günler içinde en muntazam ve mükemmel ordulardan birine sahip bulunan Türkiye'nin fikir ve irfan sahasındaki bu güzel teşebbüsü ve kongrede müzakere ettirmek ve hepsini başarmak için faaliyete geçmek istediği işlerin tenevvü ve azameti, hakikaten tebrik ve takdirlere lâyıktır. Memleketin yazı ve fikir işleriyle alâkadar bütün teşekkülerini ve ayrıca birçok münevveri toplayacak olan bu kongre, 14 madde üzerinde konuşup kararlar verecektir.

ÜLKÜ'nün geçen sayısında mevzu-ıbahs etmiş olduğum büyük ve doldurulması elzem eksiğin, (Ansiklopedi) noksanının da Vekâletçe nazar-ı dikkate alınarak bir ansiklopedi vücuda getirilmesi hususunun 14 madde arasında yer almış bulunduğunu sevinç ve şükranla gördüm. Kongre başka hiçbir karara varmayarak sade bunu temin etse minnetimize hak kazanacak ve kendisinden pekçok hizmet beklenen yeni Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel vekâleti esnasında münhasıran bu ansiklopedi işini kuvveden fiile çıkarabilse Türk irfan tarihinde yine çok güzel ve unutulmaz bir isim bırakacaktır. 14 madde üzerinde, daha doğrusu, biri âzadan gelecek tekliflere taallûk ettiğine göre 13 maddede toplanan teklifler ve tasavvurlar üzerindeki bazı düşüncelerimi serdetmeden önce, bunlar arasında yer almamış bir nokta hakkında bir iki söz söylemek isterim ki, o da her Vekâlet'in müstakil neşriyatı bulunmasından dolayı devlet neşriyatının dağınık ve biraz plânsız bir mahiyet arzettiği, bazı mesainin tekerrür etmekte oluşu, bazan da filân makamca daha çok vukuf ve selâhiyetle yapılabilecek bazı neşriyatın filân makamca daha az selâhiyet ve kudretle yapılmakta bulunduğudur. Hattâ bir vekâletin neşriyatı da bazan tek makamın idare ve mesuliyetine inhisar etmeyerek müteaddit şubelerin neşriyatta bulundukları vâkidir.

Bütün devlet inşaatı her Vekâlet'in müstakil inşaat dairelerince yapılırken bunların bilâhare Nafıa Vekâleti'nde toplanmış oldukları ve her vekâlette bulunan istatistik umum müdürlüğünde tevhit olunduğu gibi bütün neşriyat işlerinin de Maarif Vekâleti'nde toplanması ve hiç değilse vekâletlerde kalacak neşriyat dairelerinin tabı', neşir ve tevzi işini Maarif Vekâleti'ndeki neşriyat idaresine terketmeleri bütün resmî neşriyatın tek bir makamın mürakabesinden geçmesi üzerinde bilhassa düşünülmesi icap eden bir nokta mahiyetini haizdir ve kongrenin müzakere edeceği mevat arasına girmesi temenniye lâyıkır.

13 maddenin teemmül ve iltizam eylemekte olduğu hususata gelince; bunların cümlesini başarabilmek büyük bir zaman ve vasi' teşkilâta, yâni pekçok unsura ve pekçok paraya mütevakkıf bir keyfiyettir. Zira, Maarif Vekâleti, bu maddelerle müteaddit irfan kütüphaneleri vücuda getirmek işini derûhde eylemiş olmaktadır. Çünkü bugünkü mühim Garp eserlerinin tercümesinden mürekkep bir kütüphane, orta tahsil çağında ve seviyesindekilere mahsus telif ve tercüme eserlerden mürekkep bir kütüphane, küçük çocuklara hitap eden telif ve tercüme eserlerden mürekkep bir kütüphane, halka hitap eden eserlerden mürekkep bir kütüphane vücuda getirmek azmindedir ve bütün bunları sade kendi vesaitiyle başarabilmesi kabil olsa bile yine memlektin hususî neşriyat müesseseleriyle teşrik-i mesai hususunu da müzakere ve bunun şekillerini tesbit eylemek arzusundadır.

Bugünün ilim ihtiyaçlarını temin edecek mühim Garp eserlerinin tercümesi işi kuvveden fiile çıkması temin edilmeğe başlanmış bir keyfiyet mahiyetini haiz bulunuyor. Zira Üniversite ilim ve müracaat kitaplarını tercüme ettiremeğe başlamıştır ve bunlar satış endişesinin içine karışmaması icap eden ve büyük ve çok titiz bir selâhiyetle yapılması icap eden işler olduğu için, eskisi gibi Üniversite'nin nezaret ve teminatı altında yapılmaları en muvafık şekildir. Fakat bir zamanlar ortaya atılan fikir mucibince bu tercümelere talebenin iştirâki, müzakeresi dahi hatıra gelemeyecek bir garip fikirdir ve hattâ bu eserlerin tamamiyle olgun ve ehliyeti sabit olmuş

kimseler tarafından yapılması ve henüz hiç bir eser vermemiş genç doçent ve asistanların da mesailerini bu işe tahsis etmemeleri müdafaa edilebilecek nokta-i nazardır.

Öteki dört kütüphane için bugün resmî veya hususî kanallardan vücuda getirilmiş neler olduğu bir kere tesbit ve tayin edilmeli, ondan sonra da neler yazılması icap ettiği kararlaştırılmalıdır. Bu yazılacak ve tercüme edilecek sahalarda Vekâlet hususî tab'ı müesseselerinin sermaye ve faaliyetlerinden büyük mikyasta müstefit olabilir ve bu neşriyat müesseselerinin vücuda getirecekleri eserler için kat'î mükemmeliyet şartları isteyebilir. Maarif Vekâleti kendi arzusuyle ve muvafakatiyle çıkarılacak eserlerin beherinden 500 nüsha almağı kabûl ettikten sonra, kitapcıların bütün mürakabe şartlarını kabul edecekleri muhakkaktır ve şimdi kesretle vâki' olduğu gibi ayni kitabı müteaddit müesseselerin tercüme ettirmemesi ve hattâ ayni mevzu üzerinde birkaç selâhiyetin emeğini israf etmemesi için, Vekâlet kitabcıları senede birkaç kere toplayarak müşterek mesai programı tanzim etmelidir. Ayni zamanda bu vaziyet kitapçılar için bir de malî ve fikrî bakımdan ehliyet meselesini meydana çıkarmakta ve memleketin ilim ve fikir hayatında âdeta nâzım mevkiinde bulunan hususî neşriyat müesseselerinin ne gibi ellerde bulunabileceği ve bulunması icaptetiği meselesini de halli lâzım meseleler arasına koymaktadır.

Kongrenin mesai programında yer alan yazma ve basma eski eserlerimizin yeniden neşri icap edenlerin tesbiti meselesine gelince, bunun da ana ilim kitapları gibi doğrudan doğruya Maarif Vekâletince yapılmasının mükemmeliyetine insanı daha müsterih bırakacak bir keyfiyet teşkil etmekte olduğuna kailim. Bu eski eserlerin, arapca ve acemceden tercümesi icap edenler de dahil, tam bir listesini selâhiyettar bir komisyon tesbit etmeli ve yeniden ve yahut tekrar basılacak bütün eserler için meselâ on senelik bir çalışma programı vücuda getirmeli, şark ilimlerinde ve ilim tarihindeki ehemmiyetlerine binaen tercüme ettirilecek arap ve acem dillerinde yazılı kitaplar da, sayıları günden güne azalan vukuf sahiplerine biran evvel dağıtılmalıdır.

Memlekette telif ve tercümeyi teşvik edecek mükâfatlar ihdasını prensip olarak takdir ve tasvip etmeyecek kimse yoktur. Bu mükâfatların bütün bir ömrü refah içinde geçirecek mertebelere varmasını isteyememekle beraber, âdeta istihfafa ve istihzaya benzeyen gülünç rakam derekesinde olmaması da tabiî ki şarttır. Bunların her sene verilerek beş mükâfattan mürekkep olması ve mükâfatlardan birinin bir edebî, birinin bir içtimaî ve üçüncüsünün müsbet ilimler çerçevesindeki birer telif esere verilmesi, ve son iki mükâfattan birinin bir muvafık tercümeye, diğerinin de birkaç ciltten mürekkep büyük bir esere veya tab'ında fevkalâde bir nefaset gösterilmiş ve tamamen bir sanat eseri mahiyeti almış bir kitaba verilmesi doğru olur. İntihaplarda isabetin temini için azamî selâhiyet ve azamî dikkat ve itina şartlarının bulunması lüzumu ise aşikâr bir keyfiyettir.

Tabı' müesseseleri veya müellifleri tarafından neşredilmiş neşriyatın himayesi bahsine gelince, bu esasen senelerdenberi yapılagelen birşeydir. Bundan sonra da devam etmesi doğru olacağını söylerken, azamî bir dikkatle yapılması ve bu sayede de bu himayeyi görmüş olmanın her kitap için bir kıymet teminatı halini alması ve bu suretle ilân edilmesi lüzumunu ilâve edebiliriz.

Memlekette neşriyat hayatının sönük kalmasındaki en büyük âmillerden biri, tevziattaki noksan ve tevzi edilmiş ve satılmış kitap bedellerini bâyi'lerin göndermekteki en hafif tâbirle isticalsizlikleri olup kongre bu mevzu üzerinde de görüşecektir. Bizde henüz kitap ve kitapçı köylere girmediğine ve nahiyelere kadar Maarif ve Parti teşkilâtı bulunduğuna göre bu teşkilâtların kitapçılara ve kitapçılığa hâmi ve müzahir olması da himaye ve müzaheretini ne şekiller altında göstereceği de karar altına alınabilir.

Neşriyatın kıymet ve ehemmiyetlerini halk kütlelerine bildirmek, yeni kitaplardan ahaliyi haberdar etmek hususunda gazete ve mecmualara çok büyük bir vazife düştüğü aşikârdır. Gazete ve mecmualar kitap neşriyatıyle daha fazla alâkadar olmalı, ciddî tetkiklerle vücut bulacak kitabiyat sütunları her gazete ve mecmuada mevcut olmalıdır. Gazeteler, sinemalar ve radyo, kitap ilânı tarifelerinde büyük tenzilât kabul edebilirler ve radyo haftada bir iki kere yeni kitaplar hakkında alâkayı tahrik edecek mahiyette neşriyat yapabilir.

Fakat bütün bu şeyler nihayet birer vasıtadır ve esas gaye halkın kitap alması, kitap okumasıdır. Zengin bir tabakanın hiç birşeye para vermekten çekinmeyerek sade kitaba para vermeğe kıymadığı, birtakım çoğu yarı münevverlerin türkçe kitap okumağa tenezzül etmedikleri ve nihayet büyük bir ekseriyetin de kitaba verecek para bulamadığı, bu sahada ileri sürülen keyfiyetlerdir. Birçok defalar münakaşa edilen bu hususları tamik etmeyerek, amelî

bir noktaya varmak üzere sade şu noktayı tayin edelim ki, fakir ve zengin halk bedava olan kitaba rağbet etmekte ve bu şartla kitap okumayı tercih eylemektedir. Binaenaleyh devlet okunmasını ve azamî nisbetlerle yayılmasını iltizam eylediği kitapları okuyucularının ellerine bedava edindikleri zannedebilecekleri bir şekilde de vermeğe gayret etmelidir. Vaktiyle ve yine bu sütunlarda yazmış olduğum bir fıkrada da, mektep bitiren gençlere devletin, bitirdikleri mektebin derece ve mahiyetiyle mütenasip birer küçük kütüphane hediye etmesi nokta-i nazarını ileri sürmüştüm. Şimdi bu fikri tevsi' ederek daha şümullü bir şekle koyacağım. Bizde münevverlerin ve hattâ sadece okur yazarların azîm ve kahir ekseriyeti hükûmet dairelerinde veyahut banka ve şirketlerde memur olduklarına göre, aylık ve maaşlardan küçük bir parçanın heray bir iki kitapla tediyesi o memur ve müstahdem evlerine kitap girmesi ve o kitapların yüzde doksan ihtimalle okunması demek olacaktır. Devlet müteahhitlere olan tediyatında da bu usûlü tatbik ve müteahhitlerin halk kütlelerinden işçilerle münasebetini nazar-ı dikkate alarak bunlara halka mahsus vücuda getirilmiş eserleri tercihan tevzi edebilir.

İşte *birinci neşriyat kongresi*'nin pek yakındaki içtimaı münasebetiyle, memleketimizde kitap seviyesinin yükselmesi, fazla miktarda yeni kitap çıkması ve daha ziyade kitap okunmasının temini için şahsan hatırımıza gelen şeyler bunlardır. Memlekette neşriyat hayatının inkişafı halinde mevcut matbaaların bu faaliyete ne dereceye kadar cevap verebilecekleri ise ayrı bir meseledir. Mevcut resmî matbaaların daha sistemli bir tarzda çalıştırılmaları, takviye edilmeleri ve hususî tabı' müesseselerinde çalışan dağınık sermayelerin teşkilâtlandırılmak şartıyle yardım görmeleri bu sahada konuşulacak ve karara bağlanacak işlerdir.

Resim Sergisinde

İstanbul'da (D) grubu ressamlarından sonra " Müstakil Ressam ve Heykeltraşlar Birliği „ de bir sergi açtılar, ve bu sergide, biri hayatı terketmiş olan 16 sanatkârın eserleri var. 16 sanatkâr içinde bir tanesi, İsmail Hakkı, seramik ve diğer ev eşyası teşhir etmekte olup ancak tek bir resim, Turgut Zaim'in resimlerini hatırlatan bir köy düğünü resmini seramikle yapmış bulunuyor.

Eserleri sergide görülen ve bu görülüş insana sonsuz hüzünler veren ulu sanatkâr Sermet Ali'dir. Kendisini tanımamış ve hiç görmemiştim. Dört resmi teşhir ediliyor. Bunlardan " Nü „ lerini sevmedim. Fakat güzel bir limanı var. Gök yüzündeki bulutu hassaten kesilip oyulmuş kâğıt şekillerine fazla benzemekle beraber, bilhassa denizinin yeşili güzel.

Fakat serginin ençok sevmiş olduğum ressamı Edib Hakkı Köseoğludur. Ne güzel ve canlı portreleri ve bu meyanda ressam Ahmet Doğuer'in herkesin binlerce liralık resim sattığı bir sergide hiçbir eseri, rağbet görmemiş olsa yüzüne gelebilecek hüzün takallûsları ile yapılmış resmi var. Bu portrelerin belki en kuvvetlisi, kansızlıktan kiremit rengi almış ve çökük yanaklarına boynundaki atkı ile hemrenk allıklar sürmüş genç kadını. Fakat ben ençok helvacısını ve daha ziyade kucağındaki çocuğu elli yaşında bir cüceye benzeyen dilencisini sevdim. Güzel desenini de beğendim. Fakat Galata dilberleri bana pek muvafık bir eser görünmedi.

Zeki Kocamemi'nin çok sevdiğim Rize'ye ait tablosu, oranın denizini de ormanlarını da hafızamda güçlükle canlandırdı. Lâkin güzel bir enteryör ve iyi bir kadın portresi vermiş. Yaşlı bir kadın. İhtimâl ki başka taraflarda pek görünmemek şartiyle sahibi olduğu küçük odanın demir karyolasının yanında, kolları biraz kusurlu ve bol entarisinin içinde vücudu kuru, oturuyor. Kıyafetine nazaran da kır saclarına itina etmiş.

Ali Çelebi'nin güzel peyizajları ve nefis yeşilleri var.

İlhami Demirci'nin iki muvafık natürmortunu ve çıplak kadınlarını gördüm. En muvafık eseri ise sarışın bir kadın portresidir. Onun boynunu kulağına bağlayan hat belki biraz kusurlu olmakla beraber, içinden ışıklı gibi beyaz penbe ten çok güzel.

Kemal Zeren sergide ençok eser teşhir edenlerden biri. Bir genç adam portresiyle müteaddit peyizajları ve bu meyanda çok sevdiği Ada'ya ait resimleri, bir de, biraz tiyatro dekoru hissi vererek önünde sahne eşhası tasavvur ettiren Halep'ten bir sokağı var. Resimlerinde bazan tabiatle hiç münasebet gözetmeyecek kadar renk ifratlarına giden bu ressamın bir küçük peyzaji ise, gayetle mutedil renk ve tatlı ifadesiyle serginin dikkate en lâyik resimlerinden biri olmuş.

Sabiha Rüştü'nün bir eli biraz rahatsız konmuş olmakla beraber renkleri ve ifadesi çok tatlı bir kadın portresi ve Paris'e ait peyizajları var.

Ercümend'in bilhassa genç kadın

portresi muvafık.. Fakat bu portre aslında da bukadar muhteriz, sükûtî, muti' bir kadını mı yoksa ressamın hayâlindeki tipi mi gösteriyor ? Ressam kadınla modelini gösteren tabloda, modelin bacaklarından sarf-ı nazar güzel kısımlar mevcut.

Ziya Keseroğlu 'nun bilhassa bir peyizajını beğendim ve Saim Özerenin câmi' avlısındaki biraz kasâvet ve çiçeklerinde çiniden bir çeşni buldum. Fuad İzer 'in ayni şeyleri gösteren üç nâtürmortünden zevk alamadım. Talat 'ın tek bir eseri, zararsız bir peyizaji var. Fahri Arkunlar biri terbiyevî ve vatanî kompozisyon olmak üzere müteaddit eserler vermiş. Bunlardan küçücük bir desen cidden hoşuma gitti.

Mahmut Cuda ile Nusret Suman ise serginin ressam - heykeltraş - larını teşkil ediyorlar. Mahmut Cuda'nın Trabzon evini sevdim, fakat limanına ait resminin Trabzon'u gösterdiğini, söylenmeden anlayamadım. Natürmort resimlerinin ikisinde güzel bir kumaş serili, ve tonuna mor ve mavi gibi bir cam fazla hâkim bulunmakla beraber içinde meyva bulunan fincan ve tabak güzel. İki tane de kadın başı teşhir ediyor.

Nusret Suman 'ın bilhassa muvafık bir Atatürk büstü ve muvafık bir kadın heykeli var. Fakat bu son aylarda fazla meşgûl demek ki verebileceği güzel tablolar yerine herhalde kendisine ziyade bir zahmet ve ziyade bir heyecana malolmamış küçük desenler yollamakla iktifa eylemiş . .

Süleyman Bahri

Onbeş yirmi yıldanberi kalemini kırmış bir eski şair ve muharririn, Süleyman Bahri 'nin ölümünü, bu ölümden tesadüfen haberdar olan Nurullah Ataç-ın bir fıkrasıyle öğrendim. Ve bu ölüm münasebetiyle gazetelerde gördüğüm yegâne yazı, esasen de galiba yalnız merhametten ibaret olan o fıkraya münhasır kaldı. Galata Saray'da bana da hocalık etmiş olan Süleyman Bahri 'nin imzası etrafında esasen hiçbir zaman velveleli bir şöhret hatırlamayorum. Fakat ölümünün bile birân için olsun yenemediği bu mutlak unutuluş, cidden hazin ve haksızdır. Gerçi şair sıfatiyle Süleyman Bahri için bu nuntuluşu biraz da tabiî görebiliriz. Çünkü şiirlerinde devrinin bütün diğer vasat şairlerinden kendisini ayıracak hususiyetlere tesadüf edilmez. Zaten o da muhtelif mecmualarla neşrettiği bu şiirleri bir cilt halinde toplamak istememiştir. Fakat *Hâre* ismi ve tekellümî hikâye ünvaniyle çıkardığı bir küçük kitap, ona Türk edebiyatı tarihinin son devresinde bir yer temin edecek, bu tarihi birtakım tufeylî şöhretler sönüp silindikten sonra yazacak olanlar Süleyman Bahri 'ye *Hâre* için mutlaka bir küçük mevki verecekler-dir. İçinde saadetini izdivaç hudutları haricinde aramış ve çılkın bir aşkla sevdiği erkeği muhafaza edememiş bir muztarip kadın tasvir edilen bu eserin, okuyalı uzun yıllar geçtiği halde hafızamda canlı yaşamasını, ençok hocasının eserini okuyan görgüsüz talebenin saf alâkasından kalmış bir intiba' sanıyordum. Fakat bu son günlerde ve ölüm haberini aldıktan sonra tekrar okuyarak hemen ayni teessür ve alâkayı hissedince, Süleyman Bahri-nin bütün kabiliyetine rağmen bu küçük eserden başka birşey vermeyerek böyle unutulmuş vefatını büsbütün hazin bul-dum . .

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR ve MECMUALAR

Donald Everett Webster, *The Turkey of Atatürk social process in the Turkish reformation (Atatürk Türkiyesi, Türk inkılâbında içtimaî sahalar)*, Philadelpiha, 1939.

Bu kitapla elimize Atatürk devrini kapayan derli toplu, noksansız bir vesika geçmiş oluyor. Müellif mevzuunun bütün safhatiyle candan uğraşmıştır ve esas itibariyle yerli mehazlara dayanıyor.

Eserin belli başlı bir tezi olmamakla beraber, esas üç kısmı var : a) memleketin tarihi; b) inkılâbı hazırlayan devir ve c) bugün. Lâkin kitabın en büyük yeniliği, vak'aları sosyolojik bir gözle tetkik etmesidir. Prensip itibariyle, Türk inkılâbının yıkıcı değil, yapıcı olduğunu tebarüz ettirmekle beraber, her türlü felsefî (!) hükümden sakınıyor. Hattâ, heyeti umumiyesinin kuru ve heyecansız olması, bir kusur gibi göze batıyor. Hadd-i zatinde bu, tetkikin en kıymetli tarafıdır, çünkü bu suretle her türlü tarafgirane düşüncelerden âzade [1], afakî usûllere dayanan bir vesika mahiyetini almış oluyor.

Müellif sık sık istatistiklere müracaat etmiş. Bu sahada acınacak nokta, adet ve müş'irlerinin ençok 1936 ya kadar uzanabilmesidir. Lâkin bunun haricinde, muharririn azamî hüsn-i niyeti ve her türlü sempati hislerinden âzade bulunması eseri hakkında karie hakikî bir emniyet telkin ediyor.

Mister D. E. Webster, İzmir Amerikan Kolleji'nde 1931 den 1934 senesine kadar içtimaiyat muallimliğinde bulunmuştur. Arada İzmir Erkek Lisesi'nde, 1932-33 senesinde hocalık etmiştir. Binaenaleyh, mevzuuna tamamen hâkim olacak veziyettedir. Nitekim, en ufak teferruata varıncaya kadar, yazılarında hakikî bir vukuf alâmetleri görünüyor. Tektük hatalar müstesna [2], lisana ve imlâsına tamamen hâkimdir. Malûmat toplarken, tenkidî usûllere müracaat ettiği bariz bir şekilde görünüyor [3]. Binaenaleyh kitap, basit bir etüdün fevkındedir.

Muharrire göre, Türk inkılâbı müsbet bir harekettir. Bu, bir ihtilâl hareketinden ziyade, bir yapıcılık faaliyeti olmuştur. Bütün safhaları esnasında, kendisine hâkim olan unsur, realistliğidir. Kelime ve mefhum müteaddit defalar kitapta geçiyor [4]. Hedef hergün biraz daha demokrasiye doğru gitmek olmuştur. Bugün Türkiye bu gayesine erişmiş sayılabilir (s. 287-288).

Birinci kısım — İkinci " Pre - Ottoman Anatolia „ babının en ehemmiyetli kısmı, nüfusa taallûk eden cihetidir. Romalılar devrinde Anadolu'da bugünkü nüfusumuzun beş misli nüfus yaşıyordu [5]. Meselenin ehemmiyeti açıkça göze çarpıyor. Bundan başka birçok büyük medeniyetler (Eti, Yunan, Roma, Selçuk, Osmanlı) bu kıtada yer tutmuştur.

Sonra genç Türkler devrine geçiyoruz (s. 23). Bunlar hem milliyetçi olmak, hem de Osmanlı kalmak istemişlerdi. Bununla beraber, bütün hatalarına rağmen, siyasetleri bir muvaffakıyetsizlik olarak telâkki edilmemelidir. Esas itibariyle cümhuriyet devrine mübeşşerlik vazifesini görmüşlerdir. Müellif daha sonra, Ziya Gökalp 'ın ve türkçülük hareketinin, modern Türkiye'yi ne nisbette hazırlamış olduğunu uzun uzun izah ediyor (s. 153-154; 181-182).

Bugünkü Anadolu'ya gelince (V-VI), bu kıtada oturan halk hali hazırda mütecanistir. Yeni nesil büyüdükçe, kadınlara nisbeten kâhil erkeklerin adedi çoğalmaktadır (İstatistikler 1927 nüfus tahririn-den hareket ederek yapılmış). Diğer taraf-

---

[1] Bak : *Preface*, S. ix.

[2] Bak : *Cümhuriyet Serbest Fırka*. S. 109, s. 23; Türk Üniversite. S. 132, s. 1; Müfettişi umumiye. S. 141, s. 32.

[3] Sıvas Kongresi'nden sonra İstanbul'da toplanan yeni Mebusan Meclisinin in'ikat tarihi, tarih IV, s. 44 de 12 İkincikânun 1919 olarak verilmiş. Gazi 'nin nutkunda ise 19 İkincikânun 1920 olarak geçiyor. Halbuki hakikî tarih -müellife göre- 12 İkincikânun 1920 dir. Nitekim ayni zikri geçen tarih kitabının kronoloji kısmında böyledir. S. 81, not 15 e bakınız.

[4] S. 231 — S. 245, s. 41 — S. 252, s. 22 — S. 284, s. 45.

[5] S. 7.

tan ananevî tenbellik ve hareketsizlik faaliyet haline inkılâp etmektedir. Bunun için bir " dinamik kimyanın önderliği „ kâfi geldi. Bugün halk ve toprak, " saf altun „ kıymetini arzetmektedir. Bu, Atatürk'ün " simyager „ liğiyle vücuda gelmiştir. Milliyet hisleri de onun desteği olmuştur (s. 69).

İkinci kısım — Burada İzmir'in işgali, Erzurum - Sivas Kongreleri, İstanbul'un işgali, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişi, millî hükûmetin teşekkülü ve nihayet İstiklâl Harbi'nin safahatını görüyoruz. Ondan sonra, içtimaî, iktisadî ve siyasî inkılâplar başlıyor. Rejim o kadar sağlamdır ki, hükûmet siyasî mahkûmlarını afvetmekte bir mahzur görmemiştir (s. 112). Türkiye, bugün ihtilâlci dünyada, siyasî mahbus ve sürgünün mevzu-ıbahs olmadığı yegâne memlekettir.

Rejimin haricî siyaset faaliyetleri tam bir muvaffakıyetle neticelenmiştir.

Kitabın en orijinal kısımlarından biri, memlekette, muhtelif enmuzeçler alıp bunları tetkik etmesidir. Bunların içinde bir mütefekkir, bir ilbay, bir fabrika direktörü, bir köy muallimi, hapishaneler umum müdürü var. Hepsi idealist, dinamik, hüsn-i niyet sahibi ve namusludur (IX). Sonra, Gazi'nin hayatını tetkik ederken, Atatürk'ün politik ve sosyal şahsiyetiyle Ziya Gökalp'in politik ve sosyal şahsiyeti arasında rabıtalar aramaktadır.

Üçüncü kısım — Bugünkü Kamelizme hasredilmiştir. Burada Kemaliz'min ideolojisini ve muhtelif vasıtalarla tatbikatını görüyoruz.

Milliyetçilik; evet, lâkin yahudi, komünist veya sermayedar düşmanlığına dayanan menfî milliyetperverlik değil. Türk nasyonalizmi, muhteris değildir. Halkçılığına gelince, bunun en bariz vasfı " yerli mal „ olmasıdır. Nihayet inkılâpçılığında bir yapıcılık karakteri vardır. Esas itibariyle bu, gayeye varılmak için kullanılan bir siyaset ve usûldür.

İnkılâpta propagandanın rolü büyük olmuştur (s. 181). Lâkin, Atatürkün şahsiyeti burada da esas rolü oynamıştır. Onsuz muvaffakıyetsizlik muhakkaktı. Efkâr-ı umumiyeyi yaratan, sevkeden yine Büyük Önder olmuştur.

Bundan sonra, matbuat faaliyeti geliyor (istatistikler 1936 ya kadar yapılmıştır). Ayrıca müellif, terbiye sisteminin tekâmülünü ve halk mekteplerinin faaliyetini uzun uzun teşrih ediyor (s. 210). Bu sahada, mektepler fırkanın fikirlerini aşılamağa geniş mikyasta yardım etmiştir (s. 228).

Dil ve Tarih Kurumu, sınaî faaliyet, köy kalkınması, sıhhat işleri ve nihayet diğer muhtelif içtimaî âmillere birer bap ayrılmış.. Bilhassa köy kalkınması bahsinde, müteşebbis valilerimizden birinin köylüyü ikna etmek için baş vurduğu psikolojik yollar, inkılâbın tipik bir hâdisesini bütün kuvvetiyle göstermesi itibariyle, kitabın, üzerinde durulmağa değer bir parçasını teşkil ediyor (s. 265-267).

Netice itibariyle gerek siyasî ve gerekse onun haricindeki faaliyeleri itibariyle, Kemalizm terakki hamleleri başarmıştır. Bu hamleler o kadar ümit edilmez derecede yüksek mikyasta olmuştur ki, bunu ancak tabiîliğin haricinde kalan bir kuvvetin -bütün zamanların değilse bile son asırların en büyük Türk'ünün ve belki de bugünkü dünyanın en dinamik şahsiyetinin (s. 283)- Önderliğine atfetmek mecburiyeti vardır. Bununla beraber, halkın hüsn-i niyeti ve fikirleri ona çok yardım etmiştir. Bugün demokrasi ananesi memlekette tamamen yerleşmiş sayılabilir.. Atatürk Türkiyesi, çok kısa bir zamanda, mûcizevî bir inkişafa mazhar olmuştur. Ekseri Yakın Şark komşuları için bugün âdeta gıpta edilecek bir *Utopia*, kendilerini canlandıran bir misâl olarak duruyor. Garbe gelince: Türkler, hâlâ onlar için anlaşılması imkânsız bir muamma olarak kalmaktadır (s. 3).

Tıpkı Büyük Şef gibi, İnönü de askerliğinden ziyade, diplomasi sahasında muvaffakıyet kazanmıştır (s. 290). Kürsiye çıktığı zaman mantıklı, düşüncelerinde kat'î ve ihtirassızdır. Bununla beraber ilhâmları zengindir (s. 291).

Hülâsa itibariyle Türkiye, kaybettiği büyük bir adamın yerine, hayatının en buhranlı değilse bile, çok nazik bir devresinde diğer büyük bir Reisicümhur'a kavuşmakla hakikaten talihli olmuş oluyor (s. 231).

Kitabın teknik mimarisi çok sağlam, çok zengindir. Mükemmel bibliyografyası. İndeks'i ve " Appendice „ leri ile, bugünkü Türkiye hakkında alıncak bütün malûmatı kendisinde toplamış oluyor. Ve nihayet en büyük kıymeti, nevinde ilk yazılmış kitap olmasındadır [6]. Ayrıca, bu sahanın en son ve en yeni eseridir.

İstatistiklerine yapılacak itirazlar [7] haricinde, dürüstlük ve afakîliğini gözönünde tutarsak, memleketimizi tanımak isteyen Türk ve ecnebilerin okuyabileceği en esaslı bir eser olduğunu kabul etmemek imkânsız kalır.

PEYAMİ ERMAN

---

[6] Bak : *Preface,* S. vii.

[7] Alpendix, C, Note on Türkish statistics, S. 296.

Nahid Sırrı, *Anadolu'da yol notları*, İstanbul, Ankara Kütüphanesi : XXIV. 1939. 134 sahife, 50 kuruş.

Birçok mecmualarda, bilhassa eskiden, *Varlık*'da, son zamanlarda *Yeni Türk*'de yazılarına rastladığımız B. Nahid Sırrı, şimdiye kadar, Kırmızı ve Siyah, Colére de Sultan (fransızca), Sanatkârlar, Eski Resimler gibi büyük ve küçük hikâye kitapları, Sönmeyen Ateş, Muharrir adlı iki piyes neşretmiştir. Bunlardan edebî tetkik olarak *Roman; Edebiyat* ve *Sanat Bahisleri*'ni, tarih ve siyaset sahasında da *Tarihî Çehreler Etrafında* ismini verdiği bir eser neşretmiştir. Bahsedeceğimiz *Anadolu'da Yol Notları* ise, -şimdilik- son neşredilen kitabidir.

İsminden de anlaşıldığı üzere, seyahat edebiyatına idhâl edebileceğimiz *Anadolu'da yol notları*, başlıca yedi merkez etrafında toplanmaktadır :

I — Ankara'nın üç nahiyesi :
a) Küçük Yozgat
b) Gölbaşı
c) Bağlın
II — Çankırı ve Kayseri'ye giden yollar arası
III — Ankara'nın Haymana ve Polatlı kazalarında
IV — Yozgat
V — Kayseri'de beş gece
VI — Adapazarı'nda bir gece
VII — İzmit'te iki gece..

Anadolu'da yol notları'nın muharririn, eserin sonuna ilâve ettiği bir notta da görüldüğü gibi " 1, 2 ve 5 numaralarını taşıyan yazılar *Yeni Türk*, 3, 4, 6 ve 7 numaralarını taşıyan yazılar *Varlık* mecmuasında çıkmıştır „. Kitaptaki bütün yazılar, evvelce neşredilen notların kitap haline getirilmesidir. Yalnız " *bu defa cilt hâlinde toplarken bazı yerlerini tadil ettim* „ deniliyor.

Kitapta her bahsın sonunda notların yazıldığı yıl kaydedilmektedir, bu tarihler - den, 1930 - 1937 seneleri arasında alınan notlar olduğu anlaşılıyor. Yalnız, şunu unutmamalıdır ki, muharrir, bu notları, o yerleri gördüğü sıralarda değil, bazan aradan uzun bir zaman geçtikten sonra kaydetmiştir. Bunu, Küçük Yozgat'tan bahsedilirken " 1929 senesi Ağustos'unda başlanılan inşaat, bu senenin Kânunevveli'ne kadar tamamen bitmiş olacakmış „ ifadesinden sonra bahsin sonunda, 1930 tarihinin kaydedilmesinden anlayoruz (s. 5).

Her bahis, umumiyetle, o yerin coğrafî vaziyeti hakkında malûmatla başlayor. Oraya hangi yollar vesıtasiyle gidildiği veya gidilebileceği, o yerin, o ismi neden aldığı, ora halkının menş'i, her bahiste temas edilen noktalardır. Ayrıca hakkında not verilen yerin, umumî bir tasviri de yapılmaktadır. Bu tasvirler yapılırken, muharrir, kendinden önce, bu sahalara ait olan eserlerdeki malûmattan, bazan bahsediyor, bazan doğrudan doğruya bu malûmatı aynen ilâve ediyor; bilhassa Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nden bu münasebetle arasıra nakiller yapılmaktadır.

Eserini yazarken, yalnız gördüklerini değil, tarih ve coğrafya veya seyahat kitaplarından aldığı notları da kaydediyor. Hattâ, bazan o yer hakkında yazılan eserlerin azçok bir kitabiyatının bile verildiğini görüyoruz .

B. Nahid Sırrı, eserinde o yerin halk edebiyatı hakkında malzeme toplamış değildir. Yalnız yine Kayseri'den bahsederken, M. Şükrü'nün *Orta Anadolu'da bir dolaşma* adlı eserinde " buradan ve buralarda duyulan halk masallarından uzun uzun bahis „ edildiğini söylemekle iktifa ediyor. Muharrir, bu yerlerde bir iki gün kaldığı hattâ bazan yalnız geçtiği için, böyle bir tetkik yapılamazdı.

Yalnız *Çankırı ve Kayseri yolları arasında* başlıklı kısımda, Keskin kazasının evvelce merkezliğini yapmış olan Bey-obası'nda tesbit ettiği ve Karacaoğlan'a ait olduğu söylenilen iki tam koşmayı kaydetmektedir. Bu koşmalardan birincisi, üç kıt'adan ibaret olan ve :

Kalk gidelim Balkaman'dan yukarı
Oturup durana devlet yaramaz.

mısrâlarıyle başlayan ve üç kıt'a bulunan, ikincisi ise :

Yiğidin iyisin neden bileyim
Yüzü güleç kendi yaman olmalı.

mısrâlarıyle başlayan ve 5 kıt'adan teşekkül eden birer koşmadır (s. 39-40).

Öyle zannediyorum, ki muharrir eserini yazarken, önceden, üzerinde dikkatle duracağı bazı noktaları tesbit etmiş değildir, bu seyahat esnasında mühim gördüğü şeyler üzerinde not olarak bunları neşretmiştir. Meselâ, kitabın son bahsini teşkil eden, *İzmit'te iki gece* başlıklı kısımda, orta mektebin tarih hocası olan İzzet Beydeki bir eser münasebetiyle şunlar kaydedilmiştir :

" Evinde Nikomedya ismini taşıyan muazzam bir eser varmış. Tekmil İzmit tarihi, bu eserde hikâye ediliyormuş ve tek bir nüshası bulunan bu kitaba, dört beşbin lira verildiği halde, vermeye o razı olmayormuş, tahtelârz yollar kitapta yazılı imiş „ (s. 129).

Bu satırları okuyunca, yazma ve nâdir bir nüsha olduğunu sanıyoruz. Biraz aşağıda ise, muharririn, İzzet Bey'in evine gidişinden bahseden satırları arasında şunları okuyoruz :

" Evinde tek nüshalı ve dört beşbin lira kıymetli bir Nikomedya tarihi vardır denen İzzet Bey, zeki ve nüktedan bir zat. İzmit hayatına dair birçok şeyler anlattı ve son zamanlarda getirilen ve sık sık senâsı edilen Çene suyu hakkında o da medihlerde bulundu. Nikomedya tarihi kendisinin bir hayli senedir, burada orta mektepte hocalık ederken hazırladığı birtakım notlarmış. Vilâyetle mutabık kalırsa, İzmit kasabası ve İzmit'in merkezi bulunduğu Kocaeli vilâyeti hakkında bir eser yazmak isteyormuş „ (s. 131 - 132).

Nahid Sırrı 'nın evvelâ bize çok nadir bir nüsha gibi tasvir ettiği eserin, biraz sonra İzmit tarihine ait bir tetkik olduğunu okuyunca, muharririn, eserini okutmak için, okuyucuları kitabına bağla*mağa uğraştığı, bu yüzden, tahhkiyemsi bir* tarzda yazıldığı neticesine de varıyoruz.

Kitapta, ekseriya içtimaî bazı yaraları mız da gözönüne alınmadan geçilemeyor. Ankara'nın üç nahiyesinden *Bağlım*'a ait satırlar arasında bize, nüfusun arttığını memnuniyetle kaydederek, bir çocuk tasviri yapıyor :

" Fakat nüfusun artmasından sevinirken hatırıma ve gözümün önüne demin geçtiğimiz sokakların en kirlilerinden birinde bir köşeye bırakılmış bir küçük kız geliyor. Bilhassa dudağının altındaki bir ufak yaraya rağbet ederek yüzüne o kadar çok sinek üşmüştü ki çocuk artık hiçbirini kovmayordu. Esasen belki de bu sinekleri kovmak lüzumunu kendisine öğretmemişlerdi. Neslimizin arttığına sevinirken bir taraftan da o neslin sağlam yetişip yetişmeyeceğini ve insan gibi yaşayıp yaşamayacağını da düşünmek gerek ", yollu cümlelere sık sık rastlayoruz.

Muharrir, bir de eserinin " Çankırı ve Kayseri yolları arasında „ ki notlarında, Sulak yurt'dan bahsederken buranın eski adının Şeyh Şami olduğunu kaydederek, bu münasebetle Evliya Çelebi 'den, bu yere ait izahatı naklediyor; arada bir beyt te geçiyor ve bu gerek imlâ gerek okunuş bakımından yanlış olarak kaydedilmiştir ve muharrir, esasen hangi sahifeden aldığını da, eserinin birçok yerlerinde bunu ihmâl etmemekle beraber, burada kaydetmeyi unutmuş bulunuyor. Ayni tarzda Hacı Bektaş 'ın Ankara Kütüphanesindeki manzum vilâyetnâmesinden naklettiği parça da ayni mahiyette kaydedildiğinden faydadan hâli görünüyor..

Muharrir, bazan teşbih yapmak isteğine düşüyor, kitapta rastladığımız bazı teşbihler, bize hiçbir şeyi ifade etmeyor. Eserinin bir yerinde, birinin oturduğu yeri şöyle tarif ediyor :

" Darülbedâyi'de *Hamlet* oynandıkça kıralla kıraliçanın, yâni Galip Bey'le Şaziye Hanım'ın oturdukları koltukları andıran birer iskemlede oturuyordu „ (s. 9). Yahut " karşımıza koyunlarını güden bir küçük çoban çıktı. Yakup Kadri 'nin *Yaban*'ında anlattığı küçük çobanın yüzü kadar bunun yüzü de güzel ve kendisi sevimliydi „ (s. 120) ifadesinde olduğu gibi, bunlar birer teşbihten ziyade telmihtir. Fakat, telmihte, benzeyen veya benzetilen'in herkesce çok mârûf olması lâzım olduğuna göre, Nahid Sırrı 'nın bu tarz cümleleri -çokaz olmakla beraber- bir mâna ifade etmeyorlar..

Eser bazan bir coğrafya kitabı kadar bilgi veren vermekle beraber, bizi umumiyetle, o yerlerin eski mahiyetleri, hususiyetleri, tabiî manzaraları, yaşayış tarzı ilâ.. hakkında aydınlatıyor.. Bilhassa, o yerlerin isimlerine ve halkının oralarda nasıl yerleştiklerine dair verilen izahat, halk arasındaki bu rivayetlerin tesbiti bakımından faydalıdır.

Anadolu'da yol notları'nı, seyahat edebiyatımıza yeni bir eser olarak ilâve ederken, bilhassa Ankara, Yozgat, Kayseri, Adapazarı, İzmit'i görmeyen okuyucularımıza, *gözlerinde bu yerleri azçok canlandıracak olan eseri, tavsiye ediyoruz.*

F. A.

İmtiyaz sahibi : Fevziye Abdullah, Umum neşriyatı idare eden : Cevdet Kerim İncedayı Ankara Ulus Basımevi'nde basılmıştır.

Milli Şef C. H. Partisi Beşinci Büyük Kurultayını Açarken

OSMAN FERİT SAĞLAM'IN TÜRK TARİH KURUMU'NA ARMAĞANIDIR

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ

C. H. Partisi Beşinci Büyük Kurultayı

Milli Şef İsmet İnönü 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramında

samimî reyini millet vekillerinin seçiminde birleştirmek teşebbüsü cesareti arttıran kat'î ve müsbet bir muvaffakıyetle neticelenmiştir. Partimiz, bu teşebbüsü, memleketin bütün seçimlerinde daha geniş mikyasta tatbika çalışacaktır.

Aziz arkadaşlarım!

Siyaset hayatında tecrübe geçirmiş adamlar olarak, memleketimizin ihtiyacına ve bünyesine en uygun olan halk idaresi usûlünü kemale getirmek idealindeyiz. Bu yolda temiz yürekle çalışıyoruz. Bizden sonra gelecek vatandaşlara, milletimizin siyasî hayatında ilerlemiş bir seviye terketmek, başlıca emelimizdir.

İyi bir halk idaresinin siyasî idarede ana prensipleri; her nevi seçimlere halkın samimî olarak iştirâk etmesiyle, hükûmetin ve Büyük Millet Meclisi'nin faaliyetinde hakikî bir millî mürakabenin şüphe gö - türmez bir tarzda bulunması ile hülâsa edebiliriz. Mebus seçiminde olduğu gibi, Parti intihaplarında ve belediye intihaplarında, yer yer, ansızın yeni intihaplar yaparak teşkilâtımız üzerinde halkın muhabbet ve itimadını daima yoklamak ve kuvvetlendirmek kararındayız.

Büyük Millet Meclisi'nin faaliyeti, vatandaşlara hakikî bir huzur verecek surette feyizli bir tekâmül halindedir. Hükûmet işleri, millet vekillerinin ciddî bir mürakabesi altında olduğu halde bütün gayretler, Cümhuriyet Hükûmeti'nin itibar ve muvaffakıyetini arttırmak yoluna müteveccihtir. Halkın seçimlere yakın alâkası ve Büyük Millet Meclisi'nde millet haklarının açık mürakabesi ideallerile nifak ve anarşiye mahâl vermemek zaruretlerinin beraber yürüyebileceğine inanıyoruz. Büyük milletimizin arzusu ve aklı selimi, millet vekillerimizin ve Parti teşkilâtımızın yüksek meziyetleri, bize, muhtelif icaplar arasında, âhengi muhafaza etmek gibi çetin bir vazifeyi kolaylaştırmaktadır.

Büyük Kurultay'a takdim ettiğimiz nizamname projesinde, Büyük Millet Meclisi'nde, Cümhuriyet Halk Partisi'nin bir de müstakil grubunu düşündük. Büyük Kurultay'dan vazife alan ve Parti Genel Başkanı'nın farksız başkanlığında çalışacak olan intizam ve inzibat içinde, şuurlu ve çalışkan, bir müstakil grubun, icra mevkiinde olan millet vekilleri ekseriyetine ve hükûmetine esaslı bir yardım temin ederken büyük milletimize de kendi işleri için yeni bir teminat hazırlayacağını ümit edi yoruz.

Aziz arakdaşlarım!

Parti teşkilâtımızın ve Halkevleri'nin, vatanın siyasî, kültürel ve içtimaî tekâmülünde verimli çalışmalarını, her suretle teşvik ve talep et-

mek istiyoruz. Nifakı ve her türlü fenalıkları önleyecek, her türlü iyilikleri yapacak ve öğretecek bir millî mekanizmayı, Parti'mizin faaliyetinde esaslı olarak bulacağımıza kaniiz. Parti teşkilâtımız, önümüzdeki devrede, istidatlara yol veren bir genişlikle müsbet faaliyetlerini, merkezî idarenin daimî teftişine tâbi görecektir.

Büyük Kurultay'ın sayın üyeleri!

Cümhuriyet Hükûmeti'nin geçen Kurultay'danberi memlekette tahakkuk ettirdiği faydalı işleri ve aziz halkımızın resmî müesseselerden teminini arzu etiği dilekleri, elinizdeki hülâsalarda teferruatile bulacaksınız. Güzel vatanın her sahada geniş mikyasta imâr edilmesi, yükseltilmesi ve kuvvetlendirilmesi, durmak bilmeyen bir gayretle devam etmektedir. Birbiriyle maddî ve manevî irtibatı olmayan dağınık parçalardan mürekkep harap bir memleket, en uzak köşeleri arasında bir aile efradının irtibatı gibi sıcak bir alâka ile bağlanmış muazzam bir kitle olmak yolundadır. Önümüzdeki senelerde, bu çalışmalarımızın neticelerini daha parlak olarak göze çarpar bir hale getireceğimize ka. tiyen güveniyoruz.

Hükûmetin icraat programının teferruatile, Büyük Kurultayı yormak istemem. Fakat bir iki noktayı başlıca mesele olarak Büyük Kurultay'ın huzuruna arzetmek isterim.

Önümüzdeki senelerde nüfusumuzun çoğunu teşkil eden köylümüzün, gerek tahsil, gerek geçim hususunda seviyesini yükseltmeyi başlıca hedef tutacağız. Bu hususta elde edeceğimiz neticelere, çok ehemmiyet ve kıymet veriyoruz.

Katî olarak inanıyoruz ki, köylümüzün tahsilini ve maişetini daha yüksek bir dereceye vardırdığımız gün, milletimizin her sahada kud - reti, bugün güç tasavvur olunacak kadar yüksek ve heybetli olacaktır.

Aziz arkadaşlarım!

Memleketimizin müdafaa kudretine ötedenberi verdiğimiz ehemmiyet, milletler arası vaziyetlerdeki son inkişaflar dolayısıyle birkat daha artmıştır. Bugün insanlık, milletler arasında ciddî bir emniyet buhranı geçirmektedir. Birçok milletler, beklenmeyen fırtınalara ansızın marûz kalmak endişesi içinde huzursuzdurlar. Hâlin en büyük tehlikesi budur. Milletler arasındaki bu emniyetsizlik, bugünkü hâliyle devam edemez. Bu hâl, ya milletlerin şuursuz bir surette biribirinin boğazına atılmalarına sebep olabilir, yahut da, nihayet akli selim galebe ederek, milletlerin huzur içinde müşterek bir insanlık hayatı yaşamaları için yol bulunabilir. Kurultay'ın samimî dileğini ifade ettiğimi bilerek söyleyo -

rum ki biz, milletler arasında emniyetin avdet etmesini temin edecek çareyi sempati ile selâmlayacağız.

Bu bahtıyar neticeye varabilmek için, her milletin hakları ve vazifeleri olacaktır. Bunların hulûs ile konuşulması lâzımdır. Fakat herşeyden mühim olan bir ana prensibin, bütün milletlerin vicdanında sarsılmaz olarak yerleşmesi gerektir. O da, nüfusu çok milletler gibi, nüfusu az milletlerin de müstakil ve millî bir hayata müstahak olduklarının samimî olarak kabul edilmesidir. İnsan cemiyetlerinin, büyükleri tarafından yutulması mukadder olduğu nazariyesini, hiçbir yer için kabul etmiyoruz, kabul etmiyeceğiz. Benliğine ve şuuruna sahip olan her milletin, dokunulmaz müstakil bir devlet olarak yaşaması hakkı, insanlığın sarsılmaz müşterek bir akidesi olarak tesbit olunmak lâzımdır. Beynelmilel münasebetlerimizde, bizim zihniyetimizde bulunan devletlerle müşterek prensip ve emniyet dâvası, bizi müşterek cepheye sevketmiştir. Siyasî anlaşmalarımızı ve ittifaklarımızı bu zaviyeden görmelidir.

Balkan Paktı'nı ve Sâ'dâbâd Paktı'nı, bu samimî arzularla kuranlardanız. Bütün Avrupa'yı kaplayan son emniyet buhranı içinde, Türk - İngiliz ittifakı, hiçbir tecavüz fikri beslemeyen fakat kendi emniyetlerimiz ve müşterek sulh ve insanlık ideali için alınmış bir teahhüttür. Bu müşterek sulh ve emniyet idealini takviye edecek diğer teahhütlerden de çekinmeyeceğiz. Biz komşularımızla her türlü ihtilâfı hallettik. Şimdi, samamî olarak onların emniyet içinde bulunmalarile alâkadarız. Komşularımıza gelecek tehlikeleri, bir adım sonra bize gelecek tehlikeler gibi önlemek için iktidarımızda olan tedbirleri alacağız.

Size memnuniyetle söylemeliyim ki Sovyetler'le münasebetimiz her zamandan ziyade sıcaktır ve karşılıklı itimada müstenittir. İki memleketin birbirinin emniyetine ve saadetine yakın ve ciddî bir alâka ile merbut olduğunu zikretmek, benim için hakikî bir zevktir.

Fransa ile aramızdaki yakınlığı; bitmek üzere olan tek meselenin, yâni prensiplerinde tamamen mutabık kaldığımız Hatay meselesinin hâllinden sonra hiçbir kuvvet bozamayacaktır. İki memleket ve milletin menfaatlerini o kadar müşterek görüyoruz.

Aziz arkadaşlar!

Milletler arası vaziyetinin bugünkü buhranında, memleketin müdafaa vasıtaları, başlıca gözönünde tuttuğumuz bir mesele olduğunu söylersem, bunu tabiî bulursunuz. Cümhuriyet Hükûmeti, temiz ideâlleri mer'iyette ve itibarda tutabilmek için, Türkiye'nin müdafaa kuvvetinin yüksek bir derecede bulunmasının hakikî ehemmiyetini müdriktir.

Türkiye; şuurlu ve kuvvetli varlığiyle yalnız kendini korumakla kalmayor, insanlık ailesine ve sulh mefkûresine ciddî bir hizmet etiğine de kani bulunuyor. Bütün temennilerimize rağmen, insanlık yeni bir boğazlaşma âfetine uğrarsa, Türk milleti; bu mücadelede kendine düşen medeniyet ve insaniyet vazifesini kahramanca, hiç tereddüt etmeden ve hiçbir dehşetten ürkmeden hakkıyle ve tamamiyle yapacaktır. Türk milleti; yüksek ideali ve hayatî menfaati kendisiyle beraber olan milletlerle beraber, göz kamaştıracak yeni kahramanlık menkıbeleri yazmak için tamamiyle hazır ve kat'î olarak karar vermiş bir haldedir.

Bugün ihtilâf halinde olan milletlerin hiçbirisinin yaşamak hakkını ve yüksek insanlık vazife ve meziyetlerini az takdir etmek hatasına düşmüyoruz. Tekrar ederim ki herkes için yer yüzünün nimetlerinden istifade edecek bir sulh imkânı samimî temennimizdir.

Sevgili Arkadaşlarım!

Yurdu içinde masumane çalışan ve hakları için, mecbur olursa, som bir kitle gibi şahlanmaya hazır olan büyük Türk milletinin mümessilleriniz. Temsil etmekle iftihar ettiğimiz büyük millet, insanlık ailesinin asîl ve kudretli bir mesnedidir. Kahraman milletimizin varlığı, insanlık için ölçülmez bir kıymet ve bulunmaz bir nimettir. Bu varlık; milletlerin farksız olarak biribirlerile insanca geçinmeleri için tesiri ihmâl kabul etmez bir teminattır.

Arkadaşlarım!

Sade vatandaşlıkta en büyük şerefi duyan cümhuriyetçiler olarak milletimizin hizmetlerini iyi ifa etmek aşkı, bütün varlığımıza hâkimdir. Parti'mizin aziz andı, vazife icabını en asîl bir borç tanımaktır,,.

BEŞİNCİ KUR TAY İÇİN

BAŞVEKİL'İN HİTABESİ

Başvekilimiz Dr. Refik Saydam, 28 - V - 1939 akşamı 20.5 de radyoda Cümhuriyet Halk Partisi Beşinci Kurultay'ına dair bir hitabe yapmıştır. Bu Çok mühim hitabeyi sütunlarımıza alıyoruz :

Aziz Yurttaşlarım;

Cümhuriyet Halk Partisi, yarın Ankara'da Beşinci Büyük Kurultay - ını açıyor. Bu hâdise şunu ifade eder : Türk vatanının her bucağından seçilip gönderilen mümessiller, devleti idare edenlerle bir araya gelerek geçen yıllarda başarılan ve önümüzdeki dört yıl içinde başarılması gerekli olan memleket işlerini görüşüp karara bağlayacaklardır. Bu itibarla Kurultay'ın toplanışı millî hayatımızın en feyizli kaynaklarından birinin faali - yete geçmesi demektir.

Pek iyi hatırlarsınız ki Parti'mizin kongresi bundan yirmi sene evvel Sıvas'ta toplanmıştı. O zaman aziz milletimiz, uzun ve yıpratıcı bir harpten yeni çıkmış, her türlü müdafaa vasıtaları elinden alınmış ve bütün mâna - sıyle perişan bir hale getirilmiş bulunuyordu. Memleketin kalbgâhına kadar sokulup yerleşmiş olan düşmanlarımızın gözü önünde toplanan bu ilk kongremiz; milletimizin sönmez vatan aşkına, temiz ve salâbetli imanına ve cihan değerindeki asîl kanına güvenerek koca bir husûmet âlemine akrşı aşılmaz bir çelik dağ gibi dışardan gelen ve içimizde türeyen düşmanlara karşı vatan topraklarını müdafaaya karar vermişti. O zaman bütün dünyanın hayretlerle karşıladığı bu kararı takip eden yılların, -herbiri beşeriyet âleminin asırları kaplayan tarihini mefahirle dolduracak kadar- mehip ve muhteşem hâtıraları hâlâ ruhlarımızda bütün zindegîsiyle yaşamaktadır.

Muhterem Yurttaşlarım;

Sıvas Kongresi'nin kararları, vatanımızı parçalanmaktan korumuş ve milletimizi istiklâline kavuşturmuş ise; bunu takip eden kongreler de ayni aziz varlıkları bütün cihanda ve insaniyet ailesi içindeki mevkiini kuvvetlendirecek kararlarla temayüz etmiştir. Eğer biz bugün temiz bir hürriyet havası teneffüs edebiliyorsak; eğer milletimizin bütün büyük ve müstakil milletlerle müsavi haklar dairesinde görüşüp konuştuğunu görmekle gurur ve iftihar duyuyorsak; hülâsa, eğer yüksek manevîyatından başka her türlü maddî imkânlara sahip kahraman bir ordunun bizi huzur ve emniyet içinde yaşatmakta olduğunu görüyorsak, bütün bu nimetleri biz, o kongrelerin isabetli kararlarından doğan büyük icraatına borçlu bulunmaktayız.

Görüyorsunuz ki, C. H. Partisi'nin, başka memleketlerdeki klâsik partilere hiç benzemeyen bir hususiyeti vardır. C. H. Partisi, yeni Türk varlığı ile beraber doğmuş, beraber büyümüş ve bütün dünyada hayranlık yaratan muazzam eseri beraber başarmıştır. C. H. Partisi demek, Türk milleti demektir ve C. H. Partisi demek, Türk Devleti demektir; bu mefhumlar biribirine o kadar sıkı bir şekilde bağlıdır ki, birini diğerinden ayırmak imkânsızdır; dünyamızı altüst eden siyasî ve içtimaî buhranların memleketimizde mâkes bulamamasının en büyük sebebi işte budur. Eğer geçmiş zamanlardaki hâdiselerden alınan derslerin istikbalde de milletlere rehberlik edebileceğine imân ediyorsak, şimdiye kadar milletimize en büyük iyilikleri temin ettiğine şüphemiz olmayan bu temiz birliği bütün kuvvetimizle korumaya ve kuvvetlendirmeye çalışmak hepimizin millî borcumuz olmak icabeder.

Muhterem Yurttaşlarım;

Daima şu noktayı gözönünde bulundurmak lâzımdır : Şimdiye kadar başarılan işlere bakıp da artık hedefe vardığımızı ve her işi tamamladığımızı zannetmeyelim. Önümüzde henüz yürünecek uzun yollar vardır. Fakat; arkada bıraktığımız birkaç yıllık bir zaman zarfında, asırlarca uğraşılsa yapılamayacak işleri başarabildiğimize bakarak ve geçmişin heyecan ve feragat meşa'alesini önümüze katarak istikbale doğru azim ve cesaretle yürümeye devam edeceğiz. Yurdumuzu; türklüğün, insanlıkla beraber başlayan tarihine ve kökleri mazinin karanlıklarına kadar uzanan medeniyetine yakışır bir memleket haline getirmek; milletimizi şânına lâyik bir saadet ve refah seviyesine eriştirmek hepimize terettüp eden bir vazife olduğunu aslâ unutmayacağız; bizi bu işte muvaffak edecek en büyük âmil, feragatimiz, usanmadan çalışmaklığımız ve hiç sönmeyecek olan millî heyecanımızdır.

Muhterem ve aziz Yurttaşlarım;

C. H. Partisi'nin Beşinci Büyük Kurultay'ı, bir taraftan memleket işlerini müzakere ederken, diğer taraftan kendi programı ve nizamnamesi üzerinde de tetkikat yapacak ve belki bazı esasları, şimdiye kadar yapılan tecrübelere göre, ya ilâve ve yahut tay ve tâdil edecektir. Yaşamak ve tekâmül etmek isteyen her siyasî uzviyet gibi, inkılâpçı olan C. H. Partisi de daima " realite „ ye intıbak etmekle vazifesini daha iyi bir şekilde ifa edeceğine kanidir. Hedefimiz; millet ve memleketi maddî ve manevî bakımdan doğruluğa, iyiliğe ve güzelliğe kavuşturmaktır. Büyük Kurultay'ın bu seferki toplantısında başaracağı işlerin özü de budur.

Son söz olarak sevgili Yurttaşlarımı selâmlarken, güzel vatanımızın büyük ve kahraman evlâdı ve C. H. Partisi'nin yapıcısı ve Ebedî Reisi K e m a l A t a t ü r k 'ün yüksek hâtırasını sevgi ve saygı ile tâziz ederim. Ve onun izinde bizi daima ileriye götüren ve daima götürecek olan Şefimiz, Değişmez Başkanımız İ s m e t İ n ö n ü 'nü hürmetle selâmlarım.